

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FESTSKRIFT
TIL
JULIUS PETERSEN

VED HANS
70-AARS FØDSELSDAG
29. DECEMBER 1910

UDGIVET AF „DANSK KLINIK“
MED UNDERSTØTTELSE AF
DEN HJELMSTJERNE-ROSENCRONESKE GREVELIGE STIFTELSE

TILLGE'S BOGHANDEL
KØBENHAVN — MCMX

FESTSKRIFT

TIL

JULIUS PETERSEN

VED HANS

70-AARS FØDSELSDAG

29. DECEMBER 1910

TILLGE'S BOGHANDEL
KØBENHAVN — MCMX

Udgivet af
„DANSK KLINIK“
med Understøttelse af
Den Hjemstjerne-Rosencroneske
grevelige Stiftelse.

J. COHENS BOGTRYKKERIER
(GEORG A. BACH)

Kære Hr. Professor!

DET er nu 36 Aar siden, at de banebrydende Forelæsninger blev holdte, med hvilke De herhjemme kaldte til Live Interessen for det grundlæggende men saa længe forsømte Videnskabsfag Medicinens Historie, der vel altid har haft ivrige Dyrkere, men kun faa fremragende Forskere, og som netop paa den Tid stod uden Fører og næsten overalt skuddt til Side.

De ny Synspunkter, som De anlagde for Betragtningen af Medicinens Historie, vakte ikke alene straks stor Opmærksomhed, men vandt ogsaa udelt Anerkendelse, ikke alene herhjemme, men langt ud over Danmarks Grænser, og De kastede dermed en Glans over vort Fædreland, som dansk Videnskab skylder Dem dyb Tak for.

Men De udrettede endnu langt mere, thi det skyldes udelukkende Deres vækkende og utrættelige Virksomhed, at Medicinens Historie endelig blev anerkendt som et særligt Undervisningsfag ved Københavns Universitet, og fra denne ny Lærestol har De nu i over 22 Aar foredraget dette Fag, og da navnlig den danske Medicins Historie, med aldrig svigtende Iver og Interesse.

Nu, da De med de 70 Aar ønsker at skabe Dem Ro til at overskue et langt og frugtbart Livsvirke i Videnskabens Tjeneste, beder vi — en lille Kreds af Deres Lærlinge — Dem om at modtage dette Skrift som et Udtryk for vor Taknemlighed mod vor Lærer, som et Vidnesbyrd om, at De ikke har virket forgæves, at Deres Arbejde har sat Frugt.

MEDICINENS HISTORIE VED KØBENHAVNS UNIVERSITET, en indledende Oversigt ved <i>K. Carøe</i>	7
E. INGERSLEV: Poul Scheel, særlig i obstetricisk Henseende . . .	13
K. CARØE: Ruprecht Geisspuscher, Kong Christian III Saarlæge	31
G. NORRIE: Københavnske Hospitalsforhold i Fortid og Nutid	47
J. WIBERG: Lancisi-Senac og Læren om de organiske Hjærtesygdomme	71
M. K. ZAHRTMANN: Langhorn, et Stykke bornholmsk Lægehistorie . .	85
E. DAM: Prof., Dr. med. Peter von Westen som Supplikant . . .	101
J. JOHNSON: Liber ecclesiae Sancti Lucii Roskildensis	121
V. MAAR: Lidt om Jacob Benignus Winsløv som Videnskabsmand og Læge	145

Medicinens Historie ved Københavns Universitet.

En indledende Oversigt.

Af K. Carøe.

Først fra 1786 begyndte Universitetet at udgive halvårlige Forelæsningskataloger, der siden den Tid foreligger som en stadigt fortsat Række; før den Tid udgaves der årlige, store Lektionsprogrammer i Folio, men om de er udkomne regelmæssigt, er vist tvivlsomt; i hvert Fald er de i begge vore Biblioteker bevarede Samlinger heraf meget ufuldstændige, navnlig for de ældre Tiders Vedkommende; fra Begyndelsen af det 18de Aarhundrede er de dog saa temlig fuldstændige, men først fra 1732 foreligger de i uafbrudt Række.

Gennemser man nu disse Programmer og Kataloger, vil man indtil det 19de Aarhundredes Begyndelse forgæves lede efter Forelæsninger over Medicinens Historie, og med det ringe Antal af medicinske Lærere i de Tider vilde det næppe heller være at vente; men „Bibliotheca Danica's“ Fortegnelse over vor lægevidenskabelige Litteratur viser dog, at allerede i ældre Tid enkelte medicinske Professorer har haft Interesse for Medicinens Historie og skrevet om den; her skal navnlig mindes *Thomas Bartholin's* vægtige Bidrag i „*De medicina Danorum domestica*“ og „*Cista medica*“.

Med det 19de Aarhundrede begynder de medicinske Professorers Interesse for Medicinens Historie at vaagne, men det er dog kun faa og spredte Forsøg, der gøres paa frivilligt at docere den fra de medicinske Lærestole; et obligatorisk end sige Eksamensfag har den jo aldrig været i Danmark.

Det var navnlig *D. F. Eschricht*, der med sine glimrende Evner for populære Foredrag drog Naturvidenskabernes og Medicinens Historie ind under disse og derved vakte en Interesse for den, som siden den Tid har holdt sig, omend i Begyndelsen med enkelte Afbrydelser. Men det var dog først *Jul. Petersen's* banebrydende Forelæsningsrække i 1874 over „Hovedmomenter af Medicinens Historie med særligt Hensyn til den medicinske Terapis Udvikling“ og derefter hans store litterære Virksomhed paa dette Omraade, der førte til, at Medi-

cinens Historie siden 1888 uafbrudt har været doceret ved Universitetet.

I Sammenligning med *Jul. Petersen's* store Arbejde som Lærer i Medicinens Historie er de øvriges kun ringe; men de har som Foregangsmænd fuldgod Ret til at mindes, saa meget mere som kun faa nu kender noget til, hvad de har udrettet.

En Oversigt over de Mænds Lærervirksomhed, der har doceret Medicinens Historie ved Københavns Universitet, vil derfor være fuldt ud paa sin Plads her.

Prof. med. Johan Clemens Tode.

- F. 1802. Foraarshalvaaret 1802. Behandler Medicinens Historie.
 Efteraarshalvaaret 1803. Fortsætter denne Forelæsningsrække.
 E. 1804. Fortsætter denne Forelæsningsrække.

Prof. med. Johan Sylvester Saxtorph.

- F. 1802. Foredrager Obstetrikkens litterære Historie.

Prof. med. Johan Daniel Herholdt.

- E. 1825. Foredrager den danske Medicins Historie.
 F. 1826. Fortsætter denne Forelæsningsrække.
 E. 1826. Fortsætter denne Forelæsningsrække.

Prof. med. Daniel Frederik Eschricht.

- E. 1839. Tilbyder at gennemgaa Anatomiens og Fysiologiens Historie.
 E. 1843. Oplyser den menneskelige og sammenlignende Anatomis samt Fysiologiens Historie og Litteratur.
 F. 1844. Fortsætter denne Forelæsningsrække.
 F. 1847. Læser over den første Halvdel af Anatomiens og Fysiologiens Historie og Litteratur.
 F. 1850. Læser over Anatomiens og Fysiologiens Historie og Litteratur.
 E. 1851. Tilbyder at give et Overblik over Naturvidenskabernes Historie med særligt Hensyn til Anatomien og Fysiologien.
 F. 1852. Gennemgaar Anatomiens og Fysiologiens Historie og Litteratur i det 19de Aarhundrede.
 E. 1855. Giver en Udsigt over Anatomiens, Fysiologiens og de beslægtede Videnskabers Litteratur.
 E. 1858. Gennemgaar nogle Afsnit af Fysiologiens Historie.
 E. 1859. Giver en Udsigt over Anatomiens og Fysiologiens Litteratur fra Midten af det 18de Aarhundrede indtil nærværende Tid.

Prof. med. **Andreas Gartner Sommer.**

- F. 1845. Giver de ældre medicinske studerende en Udsigt over Medicinens Historie.
- E. 1845. Giver en Udsigt over Medicinens Historie fra 1780 til vore Dage.

Prof. med. **Theodor Sophus Warncke.**

- E. 1865. Foredrager, efter at have afsluttet sine Forelæsninger over Farmakologiens Historie, den specielle Farmakologi.
- F. 1870. Holder Forelæsninger over Medicinens Historie.
- E. 1870. Fortsætter denne Forelæsningsrække.
- F. 1871. Fortsætter denne Forelæsningsrække.

Privatdocent, Dr. med. **Jacob Julius Petersen.**

- F. 1874. Foredrager Hovedmomenter af Medicinens Historie med særligt Hensyn til den medicinske Terapis Udvikling.
- E. 1874. Fortsætter og afslutter sine i forrige Halvaar begyndte Forelæsninger over den medicinske Lægekunsts Udvikling til dens nuværende Standpunkt.
- F. 1888. Foredrager Hovedmomenterne i den medicinske Kliniks historiske Udvikling.
- E. 1888. Fortsætter sine Forelæsninger over den medicinske Kliniks historiske Udvikling med en Skildring af den patologisk-anatomiske Skoles Klinikere i Paris, Dublin og Wien.
- F. 1889. Afslutter sine Forelæsninger over den medicinske Kliniks Historie med en Oversigt over den særlige Udvikling i Danmark og foredrager derefter Aareladningsterapiens Historie.
- E. 1889. *Dr. Jul. Petersen, hvem det midlertidigt er overdraget at holde en Række Forelæsninger over Medicinens Historie*, giver en almindelig Oversigt over Medicinens Historie samt foredrager den danske Medicins særlige Historie i det 18de Aarhundrede.
- F. 1890. Fortsætter begge disse Forelæsningsrækker.
- E. 1890. Giver en Fremstilling af Hippokratikernes Terapi i det 17de og 18de Aarhundrede samt fortsætter sine Forelæsninger over den danske Medicins Historie.
- F. 1891. Fortsætter sine Forelæsninger over den danske Medicins Historie samt giver som Indledning til det danske kirurgiske Akademis Historie en Fremstilling af Kirurgiens almindelige Udviklingsforhold i det 18de Aarhundrede.
- E. 1891. Fortsætter begge disse Forelæsningsrækker og afslutter den sidste.
- F. 1892. Fortsætter sine Forelæsninger over den danske Medicins Historie samt giver en Fremstilling af den medicinske Skole i Göttingen i det 18de Aarhundrede, særligt dens Forhold til Medicinen i Halle.

- E. 1892. Fortsætter sine Forelæsninger over den danske Medicins Historie samt foredrager Hovedmomenterne i det svenske Medicinalvæsens Historie i det 17de og 18de Aarhundrede.
- F. 1893. Fortsætter sine Forelæsninger over den danske Medicins Historie samt læser over Fr. Hoffmann's Medicus politicus.
- E. 1893. *Jul. Petersen, Prof. med. extr. i Medicinens Historie*, læser over Hoffmann's Medicus politicus og foredrager derefter Koppe-epidemiernes og Koppeindpodningens Historie.
- F. 1894. Foredrager Koppeinokulationens samt Vaccinationens Historie og genoptager derefter sine Forelæsninger over den danske Lægevidenskabs Historie i forrige Aarhundrede.
- E. 1894. Afslutter sine Forelæsninger over den ældre Koppeinokulations og Vaccinationens Historie og genoptager derefter sine Forelæsninger over den danske Lægevidenskabs Historie i forrige Aarhundrede.
- F. 1895. Giver en Fremstilling af Hovedmomenterne i Lægevidenskabens Udviklingsgang til dens nuværende Standpunkt (nærmest for yngre studerende) samt foredrager Vaccinationens Historie.
- E. 1895. Fortsætter og tilendebringer sine Forelæsninger over Vaccinationens Historie (Tidspunktet efter Jenner).
- F. 1896. Giver en Fremstilling af Lægevidenskabens historiske Udviklingsgang med særligt Hensyn til den nyere Tid (nærmest for yngre studerende).
- E. 1896. Giver en Fremstilling af den danske Lægevidenskabs Glansperiode i det 17de Aarhundrede samt genoptager sine Forelæsninger over den danske Lægevidenskabs Historie i sidste Halvdel af det 18de Aarhundrede.
- F. 1897. Giver en Fremstilling af Lægevidenskabens historiske Udviklingsgang med særligt Hensyn til den nyere Tid (nærmest for yngre studerende).
- E. 1897. Giver en Fremstilling af Hovedtræk i Pestepidemiernes Historie samt fortsætter sine Forelæsninger over den danske Lægevidenskabs Historie i forrige Aarhundrede.
- F. 1898. Giver en Fremstilling af Lægevidenskabens historiske Udviklingsgang med særligt Hensyn til den nyere Tid (nærmest for yngre studerende).
- E. 1898. Giver en Oversigt over den nyere danske Lægevidenskabs historiske Udviklingsgang i dens Forhold til de ledende udenlandske Strømninger samt skildrer en Række Læger, der har vundet et Navn baade i Medicinalhistorien og i den almindelige Historie.
- F. 1899. Giver en Fremstilling af Lægevidenskabens historiske Udviklingsgang med særligt Hensyn til den nyere Tid (nærmest for yngre studerende).
- E. 1899. Afslutter Skildringen af de Læger, der har vundet et Navn baade i Medicinalhistorien og i den almindelige Historie og giver derefter en Oversigt over den nyere danske Lægevidenskabs hi-

- storiske Udviklingsgang i dens Forhold til de ledende udenlandske Strømninger.
- F. 1900. Giver en Fremstilling af Lægevidenskabens historiske Udviklingsgang med særligt Hensyn til de ledende Grundprincipper og til Udviklingen i den nyere Tid (nærmest for yngre studerende).
- E. 1900. Samme Forelæsningsrække, der paa Grund af Bortrejse blev indstillet i forrige Semester.
- F. 1901. Fortsætter Fremstillingen af Lægevidenskabens historiske Udviklingsgang og giver efter Afslutning deraf og i Tilknytning dertil en Oversigt over den danske Lægevidenskabs særlige Historie.
- E. 1901. Holder Forelæsninger over kvindelige Læger i ældre og nyere Tider samt over den danske Lægevidenskabs særlige Historie.
- F. 1902. Genoptager sine ved Sygdom afbrudte Forelæsninger over kvindelige Læger i ældre og yngre Tider samt giver en Oversigt over den danske Medicins særlige Historie.
- E. 1902. Giver en Fremstilling af Lægevidenskabens historiske Udviklingsgang (nærmest for yngre studerende).
- F. 1903. Giver en Oversigt over Lægestandens professionelle Forhold og Vilkaar gennem Tiderne samt i Tilslutning til forrige Halvaars Forelæsninger en Fremstilling af Hovedtrækkene i den danske Lægevidenskabs særlige Historie.
- E. 1903. Giver en Fremstilling af Lægevidenskabens historiske Udviklingsgang (nærmest for yngre studerende) samt en Oversigt over Lægestandens professionelle Forhold og Vilkaar gennem Tiderne (den nyere Tid).
- F. 1904. Giver i Tilslutning til den i forrige Halvaar givne Fremstilling af Lægevidenskabs almindelige Udviklingsgang en Oversigt over den danske Lægevidenskabs særlige Historie samt holder Forelæsninger over Lægestandens professionelle Forhold og Vilkaar gennem Tiderne (sidste Afsnit).
- E. 1904. Giver en Fremstilling af Lægevidenskabens almindelige historiske Udviklingsgang (nærmest for yngre studerende).
- F. 1905. Fortsætter denne Fremstilling og giver derefter en Oversigt over den danske Lægevidenskabs særlige Historie.
- E. 1905. Giver som Indledning til Studiet en Fremstilling af Lægevidenskabens almindelige historiske Udviklingsgang (nærmest for yngre studerende).
- F. 1906. Afslutter forrige Halvaars Forelæsningsrække med en Fremstilling af Udviklingsgangen i det 19de Aarhundrede og giver derefter en Oversigt over Hovedtrækkene i den danske Lægevidenskabs særlige Historie.
- E. 1906. Giver som Indledning til Studiet en Fremstilling af Lægevidenskabens almindelige historiske Udviklingsgang (nærmest for yngre studerende).
- F. 1907. Afslutter denne Fremstilling og giver derefter en Oversigt over Hovedmomenterne i den danske Lægevidenskabs særlige Historie.

- E. 1907. Giver som Indledning til Studiet en Fremstilling af Lægevidenskabens almindelige historiske Udviklingsgang (nærmest for yngre studerende).
- F. 1908. Afslutter forrige Halvaars Forelæsningsrække med en Fremstilling af Udviklingsgangen i det 19de Aarhundrede samt giver en Oversigt over Hovedmomenterne i den danske Lægevidenskabs særlige Historie.
- E. 1908. Giver som Indledning til en Forelæsningsrække af Privatdocent, Dr. Maar over Afsnit af Anatomiens og Fysiologiens Historie en Oversigt over disse Videnskabsfags Udviklingsstandpunkt i Antikken og Middelalderen.
- F. 1909. Giver en Fremstilling af den danske Lægevidenskabs Historie med særligt Hensyntagen til de indvirkende udenlandske Strømninger.
- E. 1909. Giver en Fremstilling af Lægevidenskabens historiske Udviklingsgang i det 19de Aarhundrede med særligt Hensyn til den danske Lægevidenskab.
- F. 1910. Giver som Indledning til Studiet en Fremstilling af Hovedmomenterne i Lægevidenskabens historiske Udviklingsgang (nærmest for yngre studerende).
- E. 1910. Fortsætter denne Forelæsningsrække (det 18de og 19de Aarhundrede).

Prof. med. **Johan Henrik Chievitz.**

- F. 1900. Giver en Oversigt over Anatomiens Historie.

Assistent ved fysiolog. Laboratorium, Dr. med. **Edvard Vilhelm Emil Maar.**

- E. 1908. Gennemgaar i Fortsættelse af Prof. Jul. Petersen's indledende Forelæsninger over Medicinens Historie udvalgte Afsnit af Anatomiens og Fysiologiens Historie i det 16de, 17de og 18de Aarhundrede.
- E. 1910. Forelæsninger over Urinundersøgelsen i Klinikken's Tjeneste i Middelalderen og den nyere Tid.

I mere end hundrede Aar har saaledes — om end med flere Afbrydelser — Medicinens Historie været doceret ved Københavns Universitet; maatte den i Fremtiden forblive i saa gode og kyndige Hænder, som den nu uafbrudt har været det i de sidste to og tyve Aar.

Poul Scheel

særlig i obstetricisk Henseende.

Af E. Ingerslev.

Som en af *Mathias Saxtorphs* kæreste Elever og en blandt disse, hvis Navn længst har bevaret sin Plads i Historien, maa vel *Poul Scheel* nævnes. Det Ry, han vandt, synes imidlertid at være blevet forskelligt vurderet hos Samtid og Eftertid. Medens den første vistnok nærmest saa hans Fortjenester paa Omraader, der ligger Fødselshjælpen fjærnt, har Efterslægten --- og det gælder da ganske særligt hans eget Land tilsyneladende kun erindret hans Navn, forsaavidt det er blevet sat i Forbindelse med et obstetricisk Indgreb, Partus præmatur. artificialis, skøndt Anledningen til netop her at stille ham paa en fremskudt Plads, ret beset, turde være meget svagt begrundet, medens derimod andre af hans uomtvistelige Fortjenester indenfor Fødselshjælpen neppe paaagtedes af hans Samtidige og heller ikke i Tiden efter ham synes at have vakt nogen synderlig Opmærksomhed. --- En kort Redegørelse for de mangeartede Felter, paa hvilke *Poul Scheels* praktiske og litterære Virksomhedsrang gjorde sig gældende, vil formentlig vise Berettigelsen af denne Paastand.

Poul Scheel var, ligesom hans bekendte Samtidige *Callisen*, Holstener af Fødsel. Faderen, der var Advokat i Itzehoe, havde bestemt ham for Juraen, hvilket Studium han i 18 Aars Alderen begyndte i Göttingen (1791), men atter opgav for at vælge Medicinen. Efter 2½ Aars Ophold her, hvor hans anatomiske Lærere var *Blumenbach* og *Roederers* Elev og Efterfølger, *Wrisberg*, der fra 1785 havde afgivet den obstetriciske Docentur til *Fischer*, kom han til København, immatrikuleredes 1794 ved Universitetet, og allerede Aarét før han med Glans,

1796, havde absolveret den medicinske Examen, blev han af *Saxtorph* ansat som Reserveakkoucheur ved Fødselsstiftelsen, hvortil en væsentlig medvirkende Aarsag var, at han skulde remplace Sønneren, *Joh. Sylvester*, under dennes 3-aarige Udenlandsrejse. — Om han skyldte sin Lærer Impulsen til det Emne, han valgte for sit første, selvstændige, litterære Arbejde, Dissertationen om Foster vandet, maa være usagt; det synes snarere, som om *Scheel* ad andre Veje blev ført til denne Opgave, nemlig gennem et fra *F. C. Winsløw* modtaget, af denne egenhændigt skrevet, Kompendium til Forelæsninger holdte 1787, hvor *Winsløw*, støttet paa Undersøgelser af drægtige Hunde og Katte, som noget formentlig Nyt docerede, at Fosteret intrauterint gjorde Respirationsbevægelser og indaandede Modervand. Disputatsen fandt Sted i September 1798 under *Todes* Præsidium.¹⁾

Naar han paa sin derefter følgende Udenlandsrejse,²⁾ hvortil han havde erholdt kgl. Stipendium paa et Aar, atter først søgte til Göttingen, var det dels for at besøge Fødselsstiftelsen her under *Fr. Benj. Osiander*, „Forløsningskunstens“ ivrige Talsmand, dels for i det rige Göttinger Bibliothek at finde Materiale til et stort Arbejde over Transfusion. Derfra gik han til Wien, hvor

¹⁾ Afhandlingen lød: Dissert. inaug. physiol. de liquore amnii asperae arteriae foetuum humanorum cui adduntur quaedam generaliora de liquore amnii. Hafn. 1798. (Typis N. Christensen). — Under denne Titel findes den i vore to store Biblioteker og i Fødselsstiftelsens, men i sidstnævnte findes som særskilt Tillæg: Appendix ad commentat. de liqu. amn. asp. art. sistens quaedam general. de liqu. amnii, uden Tryksted eller Aar. Formentlig er de samtidige. Men Aaret efter, 1799, udkom begge Dele som samlet Afhandling: Commentatio de liquoris amnii asperae arteria foetuum humanorum natura et usu ejusque in asphyxiam neonatorum et medicinam forensem influxu, cui adjectus est Appendix sistens quaedam generaliora de liquore amnii. Hafn. 1799 (Apud F. Brummer). — Skøndt *Scheel* hos alle fremmede Forff. citeres efter sidstnævnte, findes den mærkværdig nok ikke i København (fra Kristiania Universitets Bibl. har jeg havt et Exemplar i Hænde). Naar *Gosch* (Uds. over Danmarks zoolog. Literatur 2 Afd. 2 H. p. 561) for „Commentatio“ angiver Aaret 1797, maa det bero paa en Fejltagelse. — I tysk Oversættelse (*Th. Schreger*) forelaa Skriftet 1800: Ueber die Beschaffenheit u. Nutzen des Fruchtwassers in der Luftröhre etc. Erlangen.

²⁾ At denne ikke fandt Sted 1796—98, som flere Steder angivet, men først efter Disputatsen, fremgaar bl. a. af *Scheels* Indledningsord til *Math. Saxtorphs* Biografi i Nord. Archiv f. Natur- u. Arzneykd. Bd. 2, 1 St. (1801).

han mulig hos *Boër* har haft Lejlighed til at blive bekendt med en Fødselshjælp, der i Konservatisme jo stod i skarpeste Kontrast til Gøttingerskolen. Slutningen af Rejsen faldt i Italien, hvor en i Genua og Livorno herskende Febersygdом var Genstand for hans Undersøgelse, og han selv blev et Offer for den og var Døden nær. Ved Uheld blev Rejsens Forlængelse brudt, idet en Ansøgning om Stipendiets Fornyelse gik tabt undervejs. — Efter Hjemkomsten gled han hurtigt ind i andre Stillinger, blev 1801 Hofmedikus, samme Aar Reservelæge ved Plejestiftelsen og afløste 1802 *Mangor* som Stadsfysikus, hvormed fulgte Sæde i Fattigvæsenets og Fødselsstiftelsens Direktion, samt i Jordemoderkommissionen, og fra Sundhedskollegiets Oprettelse 13. Maj 1803 var han Medlem af dette til sin Død.

I de 9 Aar *Scheel* beklædte Embedet som Stadslæge, kastede han sig med Iver over de forskelligste Spørgsmaal vedrørende Hygiejne og Sundhedspoliti, gav Indlæg sigtende til Vandvæsenets og Natrenovationens Forbedringer, samt arbejdede i Forbindelse med den trofaste Ven *Bærens*, der var Sekretær ved Fattigvæsenet, for en bedre Ordning af Sygeplejen indenfor dette. — *Jenners* nylig udkomne Skrift (1798) om Vaccinen havde gjort dette Spørgsmaal til et af Tidens brændende, som *Scheel* heller ikke lod ligge. Saavidt jeg ser, var han den første, der skaffede Vaccine her til Byen og prøvede den,³⁾ thi i Marts 1801 fik han fra Eutin Traade med engelsk og holstensk Lymfe, hvormed han indpodede Assessor *Rafns* 3-aarige Søn, men den slog fejl. Da han ellers Ingen fandt, der vilde lade sig prøve, sendte han Vaccinen til Vennen *Munch* af *Rosenschjöld*, Adjunkt, senere Professor ved Universitetet i Lund (med hvem han i sine sidste Aar ogsaa stod i politisk Korrespondance i Anledning af det svenske Tronfølgervalg, idet *Scheel* var virksom for Fred. VI.s Kandidatur). Den første heldige Vaccination herhjemme blev jo gjort af *Winsløw*, der i Juli s. A. havde faaet Lymfe fra *Jenner* selv og dermed podet *de Conincks* Børn paa Dronninggaard.

Interessen for hensigtsmæssige Foranstaltninger til Druknedes og Skindødes Behandling havde herhjemme første Gang givet sig Udslag i en anonym Menneskevens Udtalelser i Adresse-

³⁾ Gesch. d. Vaccinat. in Dänemark, Nord. Arch. f. Natur- u. Arzneikd. Bd. 2, 1801.

avisen 1765 (Nr. 62), der senere samme Steds igen lod høre fra sig, stillende 5 Dukater i Udsigt som Douceur for den første Redning af en Druknet, men paa nok saa heldig Maade var den dog blevet vakt ved et Skrift i 1770 af *P. G. Hensler, Struensee's* Afløser som Fysikus i Altona. Det udkom i dansk Oversættelse⁴⁾ ved *Pet. Severin Garboe*, den tidligere Viceborgmester i Bergen, der i sen Alder tog Examen i Halle, men senere, efter at Tjeneste hos Fyrsten af Anhalt Bernburg havde skaffet ham Hofraadstitlen, nedsatte sig i København. Da Oversættelsen, som Regeringen købte og havde ladet uddele, var udsolgt, foranstaltede *Mangor*, Stadsfysikus i København, en ny Udgave⁵⁾ og arbejdede ivrigt i Forbindelse med *Tode*, der navnlig slog til Lyd for Sagen i „Sundhedsbladene“, paa Oprettelsen af et Selskab for Druknedes Redning, men deres Bestræbelser mødtes med Kulde fra Coll. med.s Side, medens det lykkedes *Herholdt* og *Rafn* at sætte Planen igennem ved Selskabets Oprettelse 1796 med førstnævnte som Direktør. — Allerede Dissertationen havde ført *Scheel* ind paa en Side af dette Spørgsmaal, Asfyxien hos Nyfødte, hans Forslag i saa Henseende kommer vi tilbage til ved en nærmere Omtale af dette Skrift, baade her og i senere Publikationer tog han tillige Sigte paa den egentlige Drukningssdød.

Scheel undgik ikke at faa at føle,, at han som Stadsfysikus beklædte en for Kritikens Svøbe særlig udsat Post. Som Medlem af den 1809 nedsatte Kommission til Foranstaltninger mod Udbredelsen af Syfilis udgav han 1810 et Skrift,⁶⁾ fremkaldt ved et nogle Aar i forvejen til Kancelliet indgivet Forslag fra Prof. *Castberg*, Forstander ved Døvstummeanstalten, om Politiofsyn i Bordeller og Tilsyn med de paa egen Haand boende Fruentimmer, efter Berlinsk Mønster. *Scheel* følte sig brøstholden ved, at *Castberg* var gaet til Kancelliet uden at konferere med ham,

4) Anviisning paa de allervigtigste Redningsmidler for dem, som ved ulykkelige Tilfælde er blevne livløse eller dog svæve i yderste Livsfare. Overs. af *P. S. Garboe*. Pract. Hafn. Fyrst. Anhalt Bernb. Hofraad. Kjøbh. 1770.

5) Underretning om de bedste Redningsmidler for Skindøde. Kjøbh. 1797.

6) Er Kjøbenhavn virkelig i overordentlig Grad smittet af den veneriske Sygdom, og kan den preussiske Bordelindretning ansees gavnlige her i Staden for at formindske dette Onde?

betragtede Forslaget som et Angreb paa sin Virksomhed som Stadslæge og imødegik det Punkt for Punkt. Han benægtede Sygdommens betydelige Tiltagen i København og støttede sig i den Henseende bl. a. til en Skrivelse af ¹¹/₇ 1809 fra *Joh. Sylv. Saxtorph*, der oplyste, „at blandt Fødselsstiftelsens c. 1300 aarligt Fødende fandtes neppe 12--14, som var befængte“. *Castbergs* Gensvar var skarpt, det henviste samtidigt til Hygiejens Mangler i København paa mange andre Omraader, og *Scheel* beskyldtes for Trættesyge. Maaske har der været lidt Berettigelse hertil, „som en Burre hængte han ved sin Mening, men hørte og Andres“, siges der i den ellers saa varmt følende og anerkendende Nekrolog i det af *Bærens* redigerede „Penia“. Muligt kunde vel en noget sygelig Ømtaalelighed overfor Kritik hænge sammen med hans fra Barndommen svage (tuberkuløse?) Konstitution, „han leed af Skrofler“, hedder det i de af *Brandis* ⁷/₁₁ 1811 i det Kgl. med. Selskab oplæste Mindeord. Hans sidste Leveaar formørkedes ogsaa ved økonomiske Tryk, idet han led store Tab ved Bombardementet 1807, hvad han dog efter Samtidiges Udsagn netop bar med stoisk Ro og utrættet Arbejdslyst.⁷⁾

Om *Scheels* obstetriciske Praksis i København foreligger der i Form af Kasuistik hverken fra hans egen Haand eller fra anden Side direkte Vidnesbyrd, kun hos *Chr. H. Pfaff*,⁸⁾ hans

7) Et af disse Smaatræk, der ogsaa giver et Slags Bidrag til en Persons Karakteristik, træder frem i et Brev, ¹/₁ 1802, til Legationsraad Kirstein, som findes i *Scheels* af det kgl. Bibl. købte Excerptsamling, og hvor han netop tegner sig som den i Pengesager fintfølende Mand:

„Verehrter Hr. Legationsrath! Sie übersandten mir gestern ein Honorarium medicum, für welches ich Ihnen herzlich danke, welches ich aber durchaus nicht annehmen kann, weil ich mich nicht erinnere im verfloffenen Jahre die geringste nennenswerthe medicinische Bemühung für Sie gehabt zu haben. Sollten Sie je im gegenwärtigen Jahre (welches ich Ihnen nicht wünsche) ausser unserem guten *Callisen* nebenbei eines zweiten Arztes bedürfen und mich dazu erwählen, so werde ich ohne Umstände das Dictum: „Clericus clericum (episcopus episcopum) non decimat“ aus den Augen setzen. Für das vorige Jahr ist mir dies unmöglich. Mit dem herzlichsten Wunsche dass Sie im neuen Jahre für Sie und die Ihrigen weder Arzt noch Apotheker nöthig haben mögen, bin ich

1. Jan. 1802.

Ihr ergeb.

Scheel.

8) Lebenserinnerungen, 1854, p. 87.

litterære Medarbejder i Kiel, der personlig havde lært *Scheel* at kende paa en Rejse til København, finder jeg en Udtalelse, der berører denne Side af hans Virksomhed, idet *Pfaff*, efterat have fremhævet *Scheels* ualmindelige Forstand, skarpe Kritik og Flid, tilføjer: „han besad en sjelden Perfektibilitet som Akkoucheur, skøndt hans venstre Arm var noget atrofisk“. — Sikkert nok har han ved Siden af sin anerkendte Stilling som Videnskabsmand haft et godt Navn som praktisk Fødselshjælper, derpaa tyder vel ogsaa, at han 1804 modtog en Kaldelse til Professoratet i Fødselsvidenskab ved Kiels Universitet, hvad han afslog. Efter *Bergers* Død 1789 havde der i Kiel ikke været nogen Prof. ordinar. i Obstetrik, først 1805 tiltraadte *Chr. R. V. Wiedemann*, der beklædte Pladsen til sin Død 1840. — Den 17de Juni 1811 døde *Poul Scheel* kun 38 Aar gammel. —

Som rimeligt var, tog Samtidens Dom væsenlig Sigte paa hans for Offentligheden mere fremtrædende Virksomhed som Stadslæge, og denne Dom lød som en ensstemmig Anerkendelse af hans, trods svage fysiske Kræfter, utrættelige Arbejdslyst og Rigdom paa Initiativ. Naar nuomstunder *Poul Scheels* Navn vel alene erindres paa Grund af hans Arbejder indenfor Obstetrikens Omraader, traadte disse den Gang og i nærmeste Eftertid i Baggrunden og satte ikke Spor i Fødselshjælpens Udvikling herhjemme. Men forinden vi nærmere paaviser dette, maa endnu til Belysning af *Poul Scheels* Person og Virksomhed nævnes hans store Trang til litterær Produktion. — Denne udfoldede han sit Liv igennem, og netop fordi han selv skrev meget paa Tysk og oversatte Andres Arbejder paa dette Sprog, bidrog han ganske sikkert i væsenlig Grad til, at dansk medicinsk Litteratur blev kendt udenfor Landets Grænser. I den Henseende har han haft en ikke ringe Betydning for Kendskabet til *Math. Saxtorphs* Skrifter, thi det er vel neppe rimeligt, at dennes Dissertation, saavel som hans talrige smaa og større latinske Afhandlinger i det københavnske medicinske Selskabs Skrifter vilde være blevet saa almindelig kendte og læste hos os og i Udlandet, hvis ikke *Scheel* (i Forb. med *I. S. Saxtorph*) havde samlet og udgivet dem i tysk Oversættelse.⁹⁾ — Naar han ligeledes, sammen med Matematikeren *C. F. Degen*, begyndte Udgivelsen af „Physical. chem. naturhist. und mathemat. Abhandlungen“, udvalgte fra det kgl.

⁹⁾ *Math. Saxtorphs* gesamm. Schriften, Kopenhagen 1803.

Vidensk.s Selsk.s Skrifter, motiverede han det netop med Ønsket om straks at holde det tyske Publikum à jour med disse. Foretagendet standsede dog med Udgivelsen af et Bind (1798–1800). — Sammen med *Pfaff* i Kiel og senere *Rudolphi* i Greifswalde grundede han 1799 „Nord. Archiv f. Natur- u. Arzneykunde“, der udkom i 4 Bind til 1805 og sluttede 1807 med 1ste Bd. af „Neues nord. Arch.“, hvori, foruden Bidrag fra *Scheel* selv, en Mængde Artikler af *Viborg*, *Abildgaard*, *Herholdt*, *H. C. Ørsted* o. A. — 1796 udkom i København *Pfaffs* tyske Oversættelse af den engelske Udgave af *John Browns* „Elementa medicinae“, hvorved dennes Lære introduceredes i Tyskland. Under *Pfaffs* Ophold i Rom skrev efter hans Ønske *Scheel* en Dedikation af Bogen til *Hensler* og fandt selv Anledning til som Supplement til *Pfaffs* Skrift Aaret efter at udgive, som sit første litterære Produkt altsaa, en tysk Oversættelse af *Thom. Beddoes* engelske Bog om *I. Brown*.

Det omfangsrigeste Arbejde fra *Scheels* Haand er hans Skrift om Blodets Transfusion. Planen hertil havde han tidlig udkastet, da det, som alt nævnt, var af Hensyn hertil, han paa Udrejsen først søgte til Göttingen. Efter først i 3die Bd. af „Archivet“ (1801) at have givet en Fremstilling af sine og *Viborgs* Experimenter med Indsprøjtning af forskellige Lægemidler paa Dyr, kom 1ste Bd. af „Die Transfusion des Blutes“ 1802, og Aaret efter 2det Bd., men Slutningen, der skulde omfatte Resultaterne og vise den virkelige Betydning for Praksis, udeblev, saa at Arbejdet væsenlig kun blev et historisk.

Sine hygiejniske Interesser tro, rettede han ikke mindre Opmærksomheden paa de epidemiske, kontagiøse Sygdomme og deres Forebyggelse. Fra Italiensk oversatte han. (paa Tysk) et i Firenze (1800) udkommet Skrift af den ved det britiske Gesandtskab i Alexandria ansatte Læge *G. Baldwin* om et nyt Specificum særlig mod Pest. Midlet var Indgnidning over hele Kroppen med Olivenolie. Til de løjerlige Experimenter, hvorved *Baldwin* førtes til sin Teori, var bl. a. dette, at han satte en Rotte under en Glasklokke sammen med en Skorpion. Efter Biddet hældtes Olie over Rotten, der kom sig, i modsat Fald døde den. Oversættelsen er ledsaget af et Forord af *Fabroni*, Medicinaldirekteur i Toskana og en Beundrer af *Baldwin*; selv synes *Scheel* at have haft Tillid til Midlet, thi han har sendt Over-

sættelsen til det kgl. afrikanske Konsulat i Alexandria, ledsaget af et Brev (Excerptsamlingen) hvori han anmodede om, at Olien maatte prøves af lægekyndige Personer. — Efter Begæring af den kgl. Karantaine-Kommission (som *Scheel* jo var Medlem af), oversatte han paa Dansk Pisa Professoren *Palloni's* Bog (1804) om Feberen i Livorno, den han selv havde været et Offer for.

Det ligger udenfor min Opgave her at komme ind paa alle de mindre Artikler vedrørende Hygiejne og Sundhedspoliti, der fra *Scheels* Haand findes spredt i Tidsskrifter og anden Litteratur fra den Tid (Kjøbenhavns Skilderi, Politivennen, det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter), kun skal i denne Sammenhæng nævnes en lille Afhandling, der berørte et Emne, som netop den Gang først begyndte at tiltrække sig Opmærksomheden herhjemme, og blev et af de første Spørgsmaal, som Sundhedskollegiet straks efter sin Oprettelse kom til at beskæftige sig med, nemlig den store Dødelighed blandt spæde Børn paa Island og specielt den paa Vestmannøerne herskende „Ginklofi“ 5: Mundklemme hos Nyfødte.

I den af *Eggert Olaffsen* og *Bjørn Povelsen* 1772 udgivne Beskrivelse af deres Rejse gennem Island i Aarene 1752—57 nævnes ikke denne Sygdom, saalidt som i en Disputats¹⁰⁾ s. A. fra Ehlers Kollegium ved *Peter Thorstensen* (senere Bergmedikus paa Kongsberg), men begge Steder henledes Opmærksomheden paa den store Dødelighed blandt Smaabørn paa Island, der tilskreves den Omstændighed, at Børnene ikke fik Die, men den fede Mælk fra Køer, der var usselt fodrede med Fiskeaffald og lignende. Den første officielle Meddelelse til Kancelliet kom i Juli 1800 fra Biskop *Vidalin* i Lambestad. I de 10 Aar 1790—99 døde 79 af 113 Børn. Colleg. medicum, til hvem Skrivelsen sendtes, ønskede fyldigere lægekyndig Forklaring af Sygdommen, og som saadan fremkom en Beretning fra Distriktskirurg *Svend Poulsen*, der allerede 1799 havde været paa Øerne og aabenbart var den, der først havde givet Biskoppen Anledning til at røre ved Sagen. I *Poulsens Skrivelse*¹¹⁾ karakteriseres Sygdommen som „Mundspærre“, og den tilskreves forskellige uheldige hygiejniske Forhold: de trannede Søfugle,

¹⁰⁾ De perversa infantum nutritione in Islandia.

¹¹⁾ Rigsarkivet.

der var Befolkningens Hovedføde, og hvis slet rensede Fjer Mødrene laa paa, skiddent Drikkevand og den Uskik, at Børnene ikke fik Bryst. Beretningen sendtes $21\frac{1}{5}$ 1803 til Sundhedskollegiet, der tilraadede Advarsel mod den uheldige Børneernæring. *Scheel* hørte jo til Sundhedskollegiets første Medlemmer, og det er vel ad den Vej, han har faaet Interesse for Sagen, som han bragte frem i det kgl. med. Selskab.¹²⁾ Gennem Amtmand *Bendike* havde han fra en agtet Kone i Lambestad modtaget en $\frac{1}{9}$ 1804 dat. Skrivelse om den i Vest Island almindelige Behandling af Fødende og spæde Børn. Denne synes at have været mere rationel for hine end for disse. Ganske vist var det Regel til Fødselens Fremme at give Konen varmt Vand at drikke, hvori der var „Lausnarsteinar“, men hun undersøgte ikke, da det ansaas for skadeligt og upassende, og Efterbyrden fik Lov at gaa af sig selv. Lejet var friskt Hø, hvorover et Tæppe, og „Mælkefeber“ kendtes ikke. Efter Navlingen blev Barnet pakket i Uld med Svøb om, hvorpaa Jordemoderen tog det til sig i en Uge eller to og opflaskede det; til Kirke bragtes det snarest mulig. I disse to Forhold saa *Scheel* de væsentligste Ting, der maatte ændres.

Sundhedskollegiets Indgriben har neppe baaret Frugt, thi c. 40 Aar efter blev jo *P. G. Schleisner* sendt op til Vestmannaøerne netop for „Ginklofi's“ Skyld, Børnemortaliteten havde da været 62%, og Forholdet var som af *Scheel* beskrevet, idet næsten alle Børn blev passede og opflaskede i Jordemoderens Hjem i de første 14 Dage. I den sidste Omstændighed vil man vel nuomstunder lettere finde Forklaringen til Sygdommens Vedholden paa Stedet.

I Modsætning til denne paa de hygiejniske Omraader vidtspændende, litterære Produktion var *Scheels* obstetriciske Arbejder mere beskedne, skøndt det som sagt egentlig kun er dem, der nu erindres. Det gælder da navnlig hans Afhandling om Fostervandet. — Spørgsmaalet om Fosterets Livsforhold synes, vel ikke uden Paavirkning af *Bichats* fysiologiske Arbejder, netop den Gang at have vakt Interessen herhjemme, thi den af Universitetet fremsatte Prisopgave om Modervandets Oprindelse og Nytte blev (samtidig med en æstetisk Opgave) besvaret af *H.*

¹²⁾ Nyt Bibl. for Physik, Med. o. Oekon. 1806, 9 B. 1 H.

Chr. Ørsted, hvis Afhandling¹³⁾ herom, hvad vel rimeligt var, vistnok mere viser ham som Fysikeren og Kemikeren end som den i Fødselsvidenskab bevandrede Forfatter. — Skøndt *Scheel*, som før berørt, nærmest synes at have faaet Impulsen til sit Arbejde fra *Winsløw*, der først skulde have talt om, at Nyfødtes Trakea var fyldt med Fostervand og Slim, opponerede dog hans Samtidige, *Dan. Herholdt*, derimod, idet Forsøg,¹⁴⁾ som han i Forbindelse med *Abildgaard* og *Rafn* havde anstillet i Veterinærskolen paa et Tidspunkt, hvor Ingen kendte noget til, hvad *Winsløw* havde doceret, havde vist det samme, at Trakea og Trommehulen hos Nyfødte er fyldt med Modervand. *Herholdt* har i flere Arbejder, ikke mindst saaledes i sin Doktorafhandling,¹⁵⁾ beskæftiget sig med dette Spørgsmaal, navnlig forsaavidt det angik Fosterets Død eller Skindød, og hans Opfattelse var utvivlsomt korrektere end *Scheels*. Thi en af Hovedkonklusionerne i dennes Disputats var, at Trakea i naturlig Tilstand er fyldt med Fostervand, et fysiologisk Forhold altsaa, og for dette finder han en Støtte dels i de af *Winsløw* omtalte Vivisektioner paa drægtige Hunde og Katte, hvor Fostrene i det intakte Æg viste tydelige Aandedrætsbevægelser, dels i egne Observationer fra Fødselsstiftelsen. Disse angik 6 Tilfælde, hvor der havde været Komplikationer under Fødslen, snævert Bækken, fremfalden Navlesnor o. s. v., der havde nødvendiggjort besværlige Vendinger, og hvor der ved Sektionen fandtes skummende, mekoniumfarvet Fostervand i Trakea, altsaa Grunde nok til patologiske, intrauterine Respirationsbevægelser, dem *Scheel* imidlertid fra sit Synspunkt tydede som fysiologiske. Gennem Næse og Mund kommer det ned i Trakea, dels ved det ydre Tryk, hvorunder Fostervandet staar i Uterus, dels ved virkelige Indaandingsbevægelser, og ligeledes mener han, at idetmindste en Del af det inspireres i Lungerne efter Fødselen ved det første Aandedrag.

Betegnende for hans Opfattelse er det da ogsaa, at han først betragter Nyttens af det indtrængte Fostervand og i anden Linie

¹³⁾ Bibl. f. Phys. Med. og Oekon. 1798, Bd, 13, H. 3.

¹⁴⁾ I en Afhandl. om Høreredskabernes Fysiologi, Phys. økon. og med. chir. Bibl. 1797, Bd. 12.

¹⁵⁾ De vita inprimis foetus humani ejusque morte sub. partu. Hafn. 1802. — Paa Tysk ved Tode, Kjøbhv. 1803.

dets mulige Skade. — Den første er ret flersidig: Respirationsmusklerne øves, og Trakealvæggens Sammenvoksning hindres; ligesom han tillægger det en baade nærende og iltende Virkning paa Blodet ved Absorbition gennem Huden, saaledes ogsaa gennem Trakea og dennes Forgreninger, og det i disse tilstedeværende Fostervand betragtes som et Slags Værn, der modvirker Pulsaareblodets for stærke Incitament, naar dette iltes ved Luften, der trænger ind i Trakealgrenene ved de første Aandedrag. Han parallelliserer det med Vernix caseosa, der modvirker den for stærke Iltning gennem Huden, og henstiller, om det ikke var heldigere ikke straks at fjærne denne men lade den klidformig skalle af (!). — Skadelige Følger af det i Luftvejene tilstedeværende Fostervand indrømmes kun under visse Forhold, naar Barnet, ved Tryk af Navlesnoren, kommer skindødt til Verden, naar altfor sejt eller altfor rigeligt Fostervand fylder Trakea, men under almindelige Forhold anses det altsaa snarest som et for Fosteret gunstigt Moment. — Neppe med Urette protesterede en samtidig Recensent¹⁶⁾ af Afhandlingen mod den Tendens, *Scheel* her lagde for Dagen, til at „bevise fysiske Sætninger ved teleologiske Grunde“, og ikke ganske, synes det mig, har *B. Schultze* Ret, naar han i sit bekendte Arbejde (1871)¹⁷⁾ om Nyfødtes Skindød, hvor han yder *Scheels* Fortjenester paa dette Omraade stor Anerkendelse, afgjort tager ham i Forsvar mod den Beskyldning at være en Repræsentant for den „skrækkelige Lære“ om Fosterets Indaanding af Modervand, for ad denne Vej at tilfredsstille sit Iltbehov. Med fuld Anerkendelse af Placentarkredsløbets Betydning i den Henseende har *Scheel*, siger *Schultze*, kun udtalt en beskeden Formodning om, at Liqv. amnii ogsaa kunde spille en Rolle i samme Retning, bidragende altsaa til Blodets Iltning ved dets Optagelse gennem Huden og Trakea. — *Scheel* taler nu imidlertid om Indtrængen af Fostervand ved et intrauterint Aandedræt, og i hvert Fald synes *Schultze* at have overset, at Fostervandets Tilstedeværelse i Luftvejene af *Scheel* opfattedes som et fysiologisk Fænomen. Mod denne Opfattelse protesterede allerede hans Samtidige, *Dan. Herholdt*, der heri altid saa et patologisk Forhold, hvis skadelige Følger dog hævdedes ved, at Naturen som Regel selv sør-

16) Kjøbenhavnske lærde Efterr. 1799 No. 16—18.

17) Der Scheintod Neugeborener.

gede for dets Udtømmelse under Fødselen, i modsat Fald maatte Kunsten træde til.

Ved Siden af denne vovede Hypotese om en Tilførsel af Ilt til Fosteret gennem Liqy. amnii tvivlede *Scheel* end mindre om en Transport af Næringsstoffer til dette ved Optagelse af Fostervand dels gennem Huden dels gennem Munden. Den første Vej er vel ikke mere i Kurs, den sidste diskuteres jo endnu. De Beviser, som *Scheel* til Støtte herfor hentede fra Litteraturen, gengives endnu ret udførligt i *Fasbenders* historiske Værk fra 1906, i hvis Afsnit om Fosterets Stofveksel *Scheels* Disputats spiller en ikke ringe Rolle, og hvor der ogsaa ydes ham fuld Anerkendelse, fordi han rigtigt satte Navleveneblodet i Spidsen som Hovedvejen for Næringsstoffernes Transport til Fosteret. — Uden her nærmere at gaa ind paa *Scheels* Afvisninger af Modstandernes mange Grunde mod en Ernæring per os ved Modervand, skal for Kuriositetens Skyld kun anføres *H. C. Ørsteds* Argument imod en saadan, som han baserede paa nyfødte, ufuldbaarne Børns Ulyst til straks at tage Næring til sig, hvad han ikke kunde finde stemmende med, at de skulde være vante til at drikke i Modersliv(!).

I det Afhandlingen tilknyttede Appendix, hvor bl. a. Fostervandets Egenskaber og Oprindelse drøftes, slutter *Scheel* sig, hvad det sidste angaar, til van *d. Bosch*,¹⁸⁾ at det udskilles dels fra fine farveløse Kar i Amnios, dels (efter *Monroe's* Forsøg) fra Navlesnorsarterierne. At Amnios fører Kar, fremgaar af, at den kan afsondre en Lymfe, der kan danne Adhærencer, hvad *Math. Saxtorph* viste i en af sine Observationer,¹⁹⁾ et Barn med Spina bifida, hvor Sækken var adhærent til Amnios. —

Af nok saa megen Interesse som *Scheels* teoretiserende Betragtninger over Fostervandets Nytte eller Skade er imidlertid visse praktiske Forslag, som han knyttede hertil. Idet han altsaa under visse Omstændigheder ansaa Fostervandets Tilstedeværelse i Trakea for skadelig, og dets Fjernelse ønskelig, berører han Spørgsmaalet om Nyfødtes Asfyxi, og uden at ville gaa nærmere ind paa Behandlingen af denne, hentyder han blot til, hvorledes han i saa Henseende bar sig ad i Fødselsstiftelsen og i sin Praksis. — Efter Rensning af Mund og Svælg med en Fjer ende-

¹⁸⁾ Diss. de natura et utilit. liqy. amnii., Traj. ad Rhen. 1792.

¹⁹⁾ Ny Saml. af d. kgl. Vid. Selsk.s Skr. V, 1. H. p. 110.

vendtes Barnet, og den i Svælg og Næse værende Slim fjærnedes ved at blæse med Munden mod Barnets Mund under samtidig Strygning af Trakea nedenfra opad for at lette Contentas Fjærnelse herfra, men Trakea, bemærker han, renses bedre med en Sprøjte, hvortil er appliceret et langt bøjeligt Kateder af Resina elastica af Trakeas Tykkelse, og derefter kan indblæses Luft gennem Katedret, saa at man er sikker paa ikke at bringe den ned i Tarmkanalen. — Ved anden Lejlighed, føjer *Scheel* til, skal dette Apparat beskrives, da det, for bedre at forstaaes, maa afbildes. Han har realiseret det (dog uden Afb.) i den Samling medicinske Afhandlinger, som det kgl. Bibliothek besidder i Haandskrift,²⁰⁾ hvoriblandt findes: „Descriptio instrumenti quo respiratio artif. in asphyct. melius quam antea administrari potest“, som tjente til en Meddelelse $3/_{12}$ 1803 i det kgl. med. Selskab,²¹⁾ ligesom han i en senere Notits,²²⁾ i Anledning af et Foredrag af *Abildgaard* i samme Selskab om Druknedes Redning, paany henledte Opmærksomheden paa Apparatet, særlig tagende Sigte paa dets Anvendelse ved Drukning eller Forgiftninger (Maveudpumpning).

Ved dette Forslag, hvormed netop den dobbelte Opgave betones, dels at fjærne Corp. aliena fra Trakea, dels at indblæse Luft uden at bringe denne ned i Oesophagus, er *Scheel* absolut Foregangsmand. — Tanken om at erstatte den direkte Luftindblæsning fra Mund til Mund med et Rør eller en Kanyle var vistnok først optaget af *Smellie*, der brugte et Sølvør, hvormed Luft blæstes ind i Barnets Mund, men *Chaussier*, den mangeaarige (1804—25) Læge ved Maternitéens Sygeafdeling, gik videre og førte et 6—7 Tm. langt, i Enden bøjet Sølvkateder med Sideaabninger, ned i Larynx. Der tales kun om Luftindblæsning, ikke om forudgaaet Opsugning gennem Katederet, som senere modificeredes paa forskellig Maade, bl. a. af Jordmoderen *Mme. Rondet* blev forbundet med en Kautschukflaske med Ventiler, hvilket Apparat, „Pompe laryngienne“, der jo saaledes var ret analogt med *Scheels*, 1829 blev forelagt Acad. royale. — *Chaussier's* Rør synes efter *Mme. Boivins* Udtalelse²³⁾ at have spillet

²⁰⁾ Ny kgl. Saml. 84, fol.

²¹⁾ v. Regist. p. XXIV i Acta reg. soc. med H. V. 1808.

²²⁾ Neues nord. Arch. f. Natur- u. Arzndk. u. Chir. 1807 p. 295.

²³⁾ „Cette instrument, de l'invention du professeur Chaussier, a rappelé à la vie un grand nombre d'enfans; il est entre les mains de toutes les

en ikke ringe Rolle i Maternitéen; senere blev dog Meningerne om det i Frankrig delte.

Den direkte Luftindblæsning i Trakea, efter forudgaaet Opsugning, kom jo først i almindelig Brug, da *Hüter*²⁴⁾ 1863 anbefalede det elastiske Kateder, idet han under Henvisning til Fortiden, hvor ogsaa *Scheels* Navn figurerer, bemærker, at han her kun har sporet Forslag i saa Henseende. Det synes, som om han har Ret, thi jeg har ikke kunnet finde noget sikkert, der tyder paa, at *Scheels* Instrument blev prøvet hos os ved Behandlingen af Nyfødtes Asfyxi. Ganske vist nævner *Deman-geon*²⁵⁾ i sin interessante Beskrivelse af vor Fødselsstiftelse, som han besøgte 1798, blandt Tilbehøret ved Fødselen „un petit tuyau recourbé par le bout, applicable au larynx pour aider, s'il le falloit, à établir la respiration de l'enfant, en lui soufflant de l'air dans les poumons“, hvad vel ikke ganske passer til *Scheels* elastiske Kateder, og blivende Indpas i Fødselspraktiken herhjemme fandt det i hvert Fald ikke, hvad det jo havde fortjent netop i Betragtning af den geniale Tanke først at opsuge, derefter at indblæse, og til begge Akter at bruge et elastisk Kateder.

Herholdt, der jo i Modsætning til *Scheel* ansaa Fostervandet i Trakea for et patologisk Contentum, der særdeles hyppigt betingede Asfyxi, tilskrev netop sin derefter rettede Behandling de gode Resultater, han her havde; han endevendte Barnet, før Luft indblæstes, hvortil han foreslog et ikke krummet, konisk Elfenbensrør, hvis smallere Ende førtes „lige til Introitus laryngis“, og som han ønskede i hver Jordemoders Eje. — Trods disse Forslag til en mere rationel Behandling af Asphyxia neonatorum er der ingen Tvivl om, at den hos os i lange Tider vedblev at gaa i det gamle Spor, Indblæsning fra Mund til Mund, hvortil vistnok væsenligt I. S. *Saxtorphs* konservative Standpunkt bidrog, skøndt han — som kort skal vises — netop synes at have omfattet dette Kapitel i Fødselshjælpen med en vis Interesse.

I vidtløftige Forhandlinger og Indberetninger fra Colleg. medic. til Kancelliet om Jordemodervæsenet i Tiden forud for

élèves sages-femmes de l'hospice de la Maternité (Mém. de l'art des accouch. 1836 T. I p. 455).

²⁴⁾ Monatsschr. f. Gebkd. 21 Bd.

²⁵⁾ Tableau histor. d'un triple établissement réuni en un seul hospice à Copenhague. Paris, an VII.

Sundhedskollegiets Oprettelse fremhævedes det store Antal dødfødte Børn ved Fødsler, hvor kun uexaminede Jordemødre havde været tilstede, hvad der mentes at skyldes disses Mangel paa Indsigt i at oplive skindøde Børn. I et af Sundhedskollegiets Møder i 1806 var Sagen for, og da her udtaltes Misfor nøjelse med *Mangors* Anvisning (s. o.), lovede *I. S. Saxtorph* at udarbejde en Vejledning. Koncept til denne blev oplæst i Kollegiets Møde ²⁸/₆ 1806 med Tilføjende, at *Saxtorph* ikke ønskede sig nævnt som Forfatteren, og den foresloges trykt paa offentlig Bekostning. — Vejledningen, 1½ Ark lille Oktav, havde Titlen: „Kort Underretning for dem, som ikke ere Læger, om Behandlingsmaaden ved at bringe dødfødte Børn til Live“. I det Exemplar, fra 2det Oplag, Oktob. 1807, jeg har haft i Hænde, bemærkes, at de Exemplarer, der var i Behold, opbrændte ved den „Staden nylig overgangne Ildebrand“, altsaa Bombardementet 1807. — Men i Underretningen er der, som sagt, kun Tale om Indblæsning fra Mund til Mund, under Sammenkniben af Næseboer og Tryk paa Strubehovedet; Muligheden for, at Luften gaar i Spiserøret, skal forebygges ved et stærkere Tryk paa Struben.

Det synes heller ikke, at *I. S. Saxtorph* senere i sin Virksomhed som Lærer har ført *Scheels* eller *Herholdts* Forslag videre i Praksis, thi i et Manuskript til hans Forelæsninger fra 1837 (ved *Chr. Saxtorph*) tales der, hvad Behandlingen af Asphyxia neonatorum angaar, blot om Indblæsning fra Mund til Mund med Tilføjende: „Indblæsning gennem forskellige Instrumenter duer ikke“. — Som et Kuriosum skal anføres, at i det skarpe anonyme Angreb, der mod Slutningen af *I. Sylv. Saxtorphs* Overlægetid (1836) rettedes mod hans hele Ledelse af Fødselsstiftelsen, levnedes der ham egentlig kun Anerkendelse paa dette lille Omraade, forsaavidt det indrømmedes, at i at oplive skindøde Børn fik Eleverne god Øvelse, „og dette er ogsaa det, som de lære allerbedst paa Stiftelsen“.

Kom der ikke noget praktisk Resultat ud af *Scheels* Forslag med Hensyn til Behandlingen af Nyfødtes Asfyxi, blev det samme Tilfældet paa et andet Omraade i Fødselshjælpen, til hvilket hans Navn, som alt sagt, særlig er blevet knyttet, nemlig Abortus eller Partus provocatus. — Det er i „Appendix“ (§ 9 S. 33), at han under Omtale af Fostervandets Nytte i Svanger-

skabet berører det Formaalstjenlige i ved dets Udtømmelse at fremkalde Fødsel før Tiden i saadanne Tilfælde af Bækkenforsnævring, hvor kun Kejsersnit eller Embryotomi kunde bringe det fuldbaarne Barn frem, men hvor Moderen nægter sit Samtykke til begge disse Indgreb („sectione caesarea vel dissectione foetus maturi, partu instante ob pelvis angustiam neccessaria, matre autem ob debilitatem vel cachexiam neutram operationem admittente, abortus liquoris amnii detractioe tempestiva excitatus, forte salutifer“). Han henviser til den kriminelle Abort (nævrende som dennes specielle Hjemsteder Italien og Norge!) og tilføjer: „Hvorfor skulde dette Middel ikke kunne anvendes i ædlere Øjemed til at redde Moderen?“ Utvivlsomt er det vel Abortus provocatus i egentlig Forstand, han her tænker paa, thi Partus præmat. artif. efter vor Terminologi berører han ikke mindre flygtigt med følgende Ord: „Pelvi tam ampla ut foetum adhuc transire sinat ubi jam vitalis esse incipit, abortus ad eum usque terminum deferendus est“, hvor „vitalis“ vel maa forstaas som „levedygtig“ (i den tyske Oversættelse: „wenn es schon zu leben anfängt“).

Nøjere Specificering af de Tilfælde, hvor Abortus artificialis vil være at foretrække for Kejsersnit, vil han ikke gaa ind paa; og heller ikke taler han nærmere om Metoder hertil eller om noget bestemt Instrument til at sprænge Hinderne med; hans Ord i saa Henseende lyder: „subita velamentorum ruptione conjunctim cum apta medicaminum pellentium administratione abortus excitandus erit“. - Det er derfor kun med ret svag Begrundelse, *Scheel* nuomstunder²⁶⁾ nævnes som Opfinder af „Æghindestikket“ ved Part. præmat. artif., eller at denne Metode bærer hans Navn, hvad *Fasbender*²⁷⁾ med fuld Føje gør Indvending mod, idet han finder Navnet „den engelse Metode“ mere passende, og end mindre begrundet er det, naar Operationens første Udførelse hos os tillægges *Scheel*.²⁸⁾ Dette skete jo først langt senere (1823, *Schow* i Nakskov), og neppe med Urette bebrejdede *Levy* (1848) sine Forgængere *I. S. Saxtorph* og *A.*

²⁶⁾ Næsten overalt i udenlandsk Litteratur; i skandinavisk bl. a. hos *Schönberg* (den operat. Fødselshj., Kristiania, 1899).

²⁷⁾ l. c. p. 859, Note 1.

²⁸⁾ *V. Ingerslev*, Danmarks Læger etc. 1873, *Smith og Blad*, Den danske Lægestand, 1872.

C. Fenger, at de ikke optog *Scheels* Tanke og praktisk førte den ud i Livet.

Teratologien var et Emne, der paa *Scheels* Tid havde aktuel Interesse, forskellige Afhandlinger af *Math. Saxtorph*, som ogsaa at *Jens Bang*, *Tode* og senere fornemmelig af *Herholdt* i det medicinske og Videnskabernes Selskabs Skrifter, bærer Vidne derom; et mindre Bidrag i saa Henseende gav ogsaa *Scheel* i en Meddelelse om et Par Tvillingcycloper, der fødtes i Nyboder 1796 og erhvervedes til Fødselsstiftelsens anatomiske Samling efter omhyggelig Dissektion af *Skjelderup*. *Scheel* oplyser, at *Math. Saxtorph* oplæste en Afhandling derom i Videnskabernes Selskab 1799, som desværre ved hans Død hverken blev fundet i Selskabets Arkiv eller blandt hans efterladte Manuskripter. Derfor gav *Scheel* paany en Meddelelse²⁹⁾ herom 1806 i samme Selskab.

Paa andre Omraader i Fødselshjælpen har *Scheel*, skøndt han vistnok sad inde med stor praktisk Erfaring, kun givet sparsomme litterære Bidrag, der væsenligt tog Sigte paa Modifikationer og Forbedringer af de mutilerende Fødselsinstrumenter, som den Gang var i Brug.³⁰⁾ Saaledes forsynede han *Smellies* saksformede Perforatorium med en Skede, saa at Spidsen var cacheret under Indførelsen, og *M. Saxtorphs* Modifikation af den skarpe Hage, de fjedrende bevægelige Spidser, simplicerede han ved at benytte en Tarmstreng til at trække Spidserne ind med, saa at de var cacherede under Indførelsen, hvorved Anlæggelsen skulde lattes, og tillige gav han Hagen Bækkenkrumning efter *Levret*. Ingen af disse instrumentelle Nyheder synes imidlertid at have vundet Datidens Bifald.

Hvad de nævnte Instrumenters Brug overhovedet angik, hævder *Scheel*, i Overensstemmelse med sin Lærer *Saxtorph*, bestemt, at deres Brug nu og da var nødvendig, og at man ikke altid kunde nøjes med Vending og Tang; han viser tydelig nok, at *Osiander* ikke i ham vandt en Proselyt, naar han uden at nævne Navn, protesterer mod den berømte Fødselshjælper, der lod sine Elever give Haandslag paa aldrig at ville bruge mutilerende Instrumenter, men altid gennemføre Forløsningen ved Tang. Hvad Forskel er der — siger *Scheel* med Rette — paa at arbejde

²⁹⁾ Nyt Bibl. f. Physik, Med. o. Oecon. 1806, 9 Bd. 1 H.

³⁰⁾ Nord. Arch. f. Natur- u. Arznkd. 1807, 1 Bd. 1 St. p. 75

voldsomt med Tangen kun med Udsigt til at faa dødt Barn frem, eller i Tide at perforere og bruge Hagen? Yderligere lægger han sin klare Forstaaelse af de høje Tangforløsnings Anstødssten for Dagen i en interessant Notebemærkning: „Kan muligt en øvet Fødselshjælper bringe et levende Barn frem ved Tang fra øverste Bækkenaabning, er dette dog saa vanskeligt, fordi man selv med de bedste Hændgreb for at trække efter Bækkenets Axe aldrig kan naae denne Hensigt saa fuldkommen, at ikke Hovedet mer eller mindre stemmes mod Skambenet og hindrer Udtrækningen“.

Det maa vel formodes, at *Scheel*, som Elev af *Math. Saxtorph*, kendte dennes vistnok kun teoretiserende og aldrig paa Praksis grundede Fremstilling³¹⁾ af *Levrets Regler*, ved visse Isse- og Ansigtstillinger at øve et sammensat Træk med Tangen, dels gennem *Manubria*, dels gennem et i *Fenestræ* lagt Baand, for derved at bringe Hovedet til at følge Diagonalen af de to *Kræfter*; man kunde i saa Fald have ønsket, at *Scheel* havde overført disse Regler specielt til *Extraktionen* af det højtstaaende Hoved og derved, som den Første, brudt *Vejen* for *Nutidens Axetræk*.

³¹⁾ I *Dissertationen* 1771.

Ruprecht Geisspuscher.

Kong Christian III Saarlæge.

Af K. Carøe.

Først fra Christian III Regeringstid vides det med Sikkerhed, at der ved Hoffet har været fast ansatte Bartskeerer eller Saarlæger. Fra Kong Hans' og Dronning Christine's Regnskaber kendes ganske vist Navnene paa en Række Bartskeerer, der har været lønnede af Hoffet; men det ser nærmest ud, som om man i Reglen da har benyttet Bartskeererne paa de forskellige Steder, hvor Hoffet, paa sine Rejser fra Slot til Slot Riget rundt, tog Ophold; og fra Christiern II og Frederik I Tid kendes overhovedet slet ikke nogen til Hoffet knyttet Bartskeer.

Den første Bartskeer, som med Sikkerhed vides at have faaet fast kongelig Ansættelse, er *Mikkel von Finstingen*, som Christian III i August 1533 lod hente fra „Pommernland“, og som kort efter kaldes for „Hertugens Saarlæge“ og i 1539 „kongelig Lifarst“. Foruden denne vides efterhaanden *Paaske*, *Jakob Hassebart* og *Joakim Lange* at have været ansatte som Saarlæger hos Christian III og endelig *Ruprecht Geisspuscher*,¹⁾ om hvem der haves de fyldigste Oplysninger, som ogsaa levede længst, og hvis Navn er bevaret til Efterverden ved hans Beretning om Kongens sidste Sygeleje, det ældste Skrift, der vides at være forfattet af en dansk Kirurg.

Som de fleste af Christian III Saarlæger har Ruprecht Geisspuscher vistnok været tysk af Fødsel; hans Skrift er da ogsaa affattet paa tysk; men om hans Oprindelse og Fødselsaar vides intet; rimeligvis ligger det omkring 1500; heller ikke vides det,

¹⁾ Hans Navn skrives som saa ofte i ældre Tider meget forskelligt: Geypush, Geisbusk, Giesbusk, Geisaut; ved en Fejltagelse af Rasmus Glad kaldes han Geilshemius (en Forveksling med Prof. jur. Rimbart Geilshemius) og derfra skriver sig rimeligvis atter Navnet Geilchenius.

naar han er kommen som Bartskeer til Ribe, hvor Kongen vistnok har lært ham at kende under et af sine Ophold paa Ribarhus. Selv siger Geisspuscher ved Nytaarstid 1559, at han da har været Kongens Saarlæge i 20 Aar, altsaa fra c. 1539; men først 24 Marts 1541 vides han at være bleven fast ansat; da tilsgavde han Kongen at ville lade sig bruge som en „Wundarst“, hvor kgl. Majestæt har ham behov og tilsiger ham; thi har kgl. Majestæt lovet ham hvert Aar at skulle oppebære af Rentemesteren i Jylland, saa længe han behøver ham i sin Tjeneste, 30 Gyldenmønt aarlig Besolding ved Paaske, 1 Okse, 4 Svin og $\frac{1}{2}$ Tønde Smør til Mikkelsdag samt en sædvanlig Hofklædning²⁾ om Aaret, og skal samme Aars Tjeneste begyndes nu til Paaske og saa forfølges Aar fra Aar.

Fem Aar senere, 1546, var Geisspuscher's Besolding 250 Mark, og desuden fik hver af hans tre Svende 24 Mark og til Beklædning 7 Alen engelsk Klæde til Kjortel, Hose og Hætte, 7 Alen grovt Klæde til Foder hertil, 5 Alen Sardug til en Trøje og 5 Alen grovt Lærred til Foder inden samme, en Hat og et Par Støvler.

Geisspuscher vedblev, efter at være bleven kgl. Saarlæge, at bo i Ribe, hvor han 6 Maj 1542 af Kongen fik skænket til sig og sine Arvinger en Del af det tidligere Graabrødrekloster, et Stenhus liggende tvært paa Kirkegaarden og strækkende sig i Længden Sønder og Nør 58 Alen, og et Stykke Jord og Gaardsrum, som ligger Vester bag samme Stenhus og strækker sig i Længden fra Huset 82 Alen og i Bredden Sønder og Norden 52 Alen, lige bredt ved begge Sider. Gaden skal være 15 Alen bred tvært for samme Hus og indtil Adelgaden, som gaar imod Domkirken (nuværende Grydergade), saa at ingen skal bygge ham og hans Arvinger til Skade og Fortrængsel.

Kongen maa have sat megen Pris paa Geisspuscher, thi han skænkede ham stadigt ny Gaver; 5 Jan. 1555 fik han en Kronens Jord i Ribe, en Del af Graabrødrekirkegaarden (denne havde Kongen i øvrigt tidligere skænket Byen til Kvægtorv), som laa op til hans eget Hus, 80 Alen langt i Øst og Vest og 18 Alen bredt i Syd og Nord, med den Forpligtelse, at hvis der byggedes paa den, skulde der sættes god Købstadsbygning derpaa, og 25

²⁾ En Afbildning af de danske Hofinders Dragt i 1543, gengivet efter Originalen i Rigsarkivet, findes i Troels Lund's „Dagligt Liv i Norden“ IV, Folkeudgaven Side 27.

December samme Aar fik han desuden et Stenhus næst op til hans eget Hus, dog skulde den Brønd, som laa uden for dette Hus, altid blive ved Magt, menig Mand til Bedste.³⁾ Men selv hermed lod Geisspuscher sig ikke nøje, han overskred sin Tilladelse til at indtage en Del af Kirkegaarden, og maatte derfor 1559 udstede en Erklæring til Magistraten om, at han havde sat et Gærde Norden for sin Gaard, Sønden op til Gaden (den nordlige Graabrødregade) og derved indesluttet det Jordsmon, som Graabrødrekirke tilforn stod paa, videre end de 18 Alen, som Kongens Brev indeholdt; hvorfor han forpligtede sig til at rykke Gærdet tilbage, saa snart Borgemestre og Raad forlangte det.

Foruden disse varige Gaver skænkede Kongen ham 28 Sept. 1551 en Tønde Sild fra Falsterbo og i Maj 1555 en halv Læst (6 Tønder) Malt; og desuden havde han fri Befordring paa sine Rejser mellem Ribe og Kolding, hvilken Ribe By ydede.

Kongens Helbred, der altid havde været skrøbeligt, var efterhaanden blevet daarligere, og da hans højtansete Saarlæge *Jakob Hasebart*, der 1553 var bleven indkaldt fra Lübeck, døde 1556, har Kongen rimeligvis ikke ønsket at ansætte en ny og fremmed Saarlæge, men foretrukket at knytte Geisspuscher nærmere til sig; thi 27 April 1556 fik denne Brev om forhøjet Løn, saaledes at han i sin Livstid skulde oppebære 300 Mark danske ved Paaske og en sædvanlig Hofklædning til sig selvanden (5: ogsaa for en Svend) samt 2 Øksne, 6 Svin, 1 Tønde Smør, 1 Kvarter (15 Snese) Hvidlinger, 24 Tønder Rug og 24 Tønder Byg til Mikkelsdag, saaledes, at Pengene som hidtil skulde udbetales af Rentemesteren og Fødevarerne leveres fra Riberhus, men han skulde saa ogsaa bestandig være hos Kongen og maatte kun drage bort med dennes Tilladelse.

I de følgende Aar er Geisspuscher da fulgt med Kongen paa dennes Rejser rundt om i Landet, medens hans Familie vides at være bleven boende i Ribe; og det er vel dette daglige, fortrolige Samliv med Kongen, der paa sit Dødsleje kalder Geisspuscher for „Mein lieber Sohn“, som har tilskyndet ham til at give en Skildring af Kongens virksomme Liv og smertefulde sidste Sygdom, som denne bar med stor Sjælsstyrke og Taalmod.

I en Række af Aar havde Kongen lidt af Bryst- og Hjærtetilfælde, der ofte tvang ham til at holde Sengen, og hertil kom

³⁾ Denne Brønd, den saakaldte Graabrødrekilde, findes endnu.

i de sidste Aar ogsaa en Lidelse i det ene Ben, der i December 1558 synes at være gaaet over til en stærk Betændelse, som hurtigt lod alt Haab ude. Samlede om Kongens Dødsleje paa Koldinghus var da foruden hans sædvanlige Livmedikus Cornelius Hamsfort,⁴⁾ den ogsaa som Livmedikus fungerende Prof. med. Jakob Bording⁵⁾ og de to Kirurger, Ruprecht Geisspuscher og Joakim Lange;⁶⁾ desuden Kongens to Hofpræster, Paul Noviomagus og Anders Mortensen, samt Erik Walkendorf, der kaldes Kongens Kammertjener, hvilket vel nærmest vil svare til Kammerherre. Efter Kongens Ønske kom ogsaa til Stede den danske Kansler Johan Friis og den tyske Kansler Andreas von Barby. Af Kongens Børn var kun de to yngste, Hertug Hans og Prinsesse Dorothea til Stede; Tronfølgeren, Prins Frederik, der boede paa Malmøhus, havde, trods Moderens indtrængende Opfordringer til at komme, stadigt skudt sin Afrejse ud og naaede først til Kolding nogle Dage efter Faderens Død; den næstældste Søn Prins Magnus opholdt sig da i Dresden hos sin ældste Søster, Kurfyrstinde Anna af Sachsen.

Alle disse Personer nævnes i det lille tyske Skrift, i hvilket Geisspuscher har skildret Christian III Regering i dens Hovedtræk og særligt, hvad der tildrog sig ved Kongens Dødsleje paa Koldinghus i December 1558. Det er udkommet noget ind i 1559 og findes i flere Udgaver, der synes omtrent samtidige, men frembyder smaa Afvigelser, saa at de muligvis snarere er optrykte efter Afskrifter. Originaludgaven er vistnok den, der er „Gedrucket zu Hamborg bey Johan Wickrath den Jüngern“, 14 Sider i Kvart; to andre er uden Trykkested; en fjerde og vistnok den yngste er „Gedruckt zu Dantzick durch Franciscum Rhodum“; alle er de i Kvart og paa højtysk; dog findes der i Hamburgerudgaven en Del plattyske Ord og Stavemaader, der tyder paa, at det er faldet Forfatteren vanskeligt at skrive paa højtysk. Kort efter Hamburgerudgaven udkom en plattysk Oversættelse af denne „Getrucket tho Hamborch by Johan Wickradt dem Jüngern“ i meget lille Oktav. Den findes ligesom de

⁴⁾ F. 1509, d. 1580, Livmedikus 1544.

⁵⁾ F. 1511, d. 1560, Prof. med. og Livmedikus 1557.

⁶⁾ Nævnes kun ved denne Lejlighed som kgl. Barber, er dog muligvis identisk med den kgl. Saarlæge Jakob, der i 1558 fik skænket en Kronens Gaard, og som i Februar 1559 var paa Kalundborg Slot og „opskar gamle Kong Christiern (II)“, medens C. Hamsfort i øvrigt ledede Obduktionen.

andre Udgaver i det kgl. Bibliotek (Universitetsbiblioteket ejer ingen af disse Udgaver) og er hist og her lidt afvigende fra Originaludgaven, særligt har den paa et enkelt Sted en fuldstændig Omskrivning, der nok kunde tyde paa, at Forfatteren har indset eller er bleven gjort opmærksom paa, at Originaludgaven paa dette Punkt er noget uklar. I det hele gør den plattyske Udgave Indtryk af at falde mere naturligt, mere mundret end den højtyske, og der kan vistnok være Grund til at antage, at den skyldes Geisspuscher selv, og at han her udtrykker sig i det Sprog, han var opdragen i og som faldt ham lettest. Der er til denne Udgave føjet et Par Tillæg, først en kort Bemærkning om, at Kongens Begravelse fandt Sted 13 Febr. 1559, og at der da i tre Dage blev ringet med Kirkeklokkerne Morgen og Aften, ogsaa i Hamburg og Lübeck, og dernæst en temmelig udførlig Beretning om Kongens Kroning i København 12 Aug. 1537, der aabenbart skyldes et Øjenvidne, muligvis Geisspuscher selv.

Foruden disse fem tyske Udgaver ejer det kgl. Bibliotek tillige en dansk Oversættelse, der ligesom den plattyske er i meget lille Oktav; den bærer Aarstallet 1559, men Trykkestedet er ikke angivet. I alt væsentligt følger den nøje de tyske Udgaver, men den er saa stærkt beskaaret og forkortet, at den næppe fylder otte smaa Sider; blandt andet er saa godt som alle Navne, derimellem Geisspuscher's, udeladte i den.

De mange Udgaver vidner om, at Skriftet har vakt Opsigt; muligt, at der findes flere end de seks, som det kgl. Bibliothek ejer; der kan være Grund til at formode, at en i Frankfurt 1562 udgivet „Erzählung von Christiani III, Königes von Danemarck, seligem Absterben“ er det samme Arbejde, men da det ikke findes herhjemme, og da det kun kendes af en kort Omtale, lader det sig ikke afgøre.

I Tyskland synes dette Skrift at være blevet en Folkebog; det kan nemlig næppe være andet end denne Bog, som Gustav Freytag sigter til i Indledningen til „*Bilder aus der deutschen Vergangenheit*“, hvor han siger: „Was im Hause am liebsten gelesen wird, ist der astrologische Unsinn einer Prophezeiung des alten Wilhelm Friese, des Gottfried Phyller und Hebenstreit, eine Beschreibung der Ausburger Todtenfeier Kaiser Karl's V oder vom gottseligen Ende des frommen Christian Königes zu Dänemark.“

Glemte i Tidernes Løb er det heller ikke blevet. Da Hans

Gram i 1737 skrev sin Fortale til den latinske Udgave af Krag og Stephanius' Christian III Historie, kendte han kun den plattyske Udgave, af hvilken han citerer et større Stykke; og i Sandvig og Ørslef's danske Oversættelse af dette Værk 1776—1779 er den højtyske Udgave optaget fuldstændigt i Supplementet. Allerede inden den Tid var den 1752 bleven optrykt i Flensborg af Olaus Henricus Moller, der ved, at den plattyske Udgave har eksisteret, men ikke kender den; det er ogsaa her, at det tidligere omtalte i Frankfurt 1562 udgivne Skrift nævnes.

Men siden den Tid er dette gamle Skrift næsten fuldstændigt gaaet i Glemme; i sin naive Troværdighed virker det dog saa tiltalende, at man godt kan forstaa, at det blev en Folkebog for sin Tid, og endnu kan det læses med Interesse.

Warhafftig
vonn Gläubwirdig

Bericht/ vonn dem Christlichem vnd saligem abscheide/ des Durchleuchtigsten/ Grosmechtichsten/ Hochgebornen Fursten vnd Hern/ Hern Christian zu Dennemarcken/ Norwegen der Wenden vnnnd Gotten Köning/ Hertzogen zu Sleswygh/ Holstein Stormarn vnd der Ditmarschen Graffe zu Oldenburgk vnd Delmenhøst etc. Dem Gott gnedich sey/ vffs kurtzte vorfassset.

Anno. M.D.Lix.⁷⁾

Epitafium und christlicher Abscheidt.

Dieser christlicher König und theurer Fürst ist alle Zeit, zum meisten wohl in die 18 Jahr her, mit Krankheit und Schwachheit behaftet gewesen, hat gleichwohl seiner Berufung nach und frommen christlichen Gemüthes halben nicht unterlassen können, sondern, durch alle wichtige Handlung durch sein selbst hat wollen regieren, damit einem jedern in seiner Rv. Ma. Reiche und Ländern möchte Recht wiederfahren, und ein christlich Ordnung und gute Polizei im Reiche möchte erhalten werden, hat auch von Anbeginne seiner Regierung das wahrhaftige göttliche Wort unsers lieben Herrn und Heilands Jesu Christi geliebet und welcher sein Rv. Ma. durch sein ganzes Reich eingepflanzet und lauter und rein hat predigen lassen, welches genugsam beweislichen, das sein Rv. Ma. das göttliche Wort auch an jedern seiner Rv. Ma. König-

⁷⁾ Titlen er her gengivet bogstavret efter Hamborgerudgaven; i det følgende er Retskrivningen moderniseret for at gøre Skriftet lettere læseligt.

reichen und Ländern als Norwegen, Island, Gotland hat lassen hart einpflanzen und seine gelehrte Männer darein gesetzt und darin zum ewigen Testament und ewiger Gedächtniß bestätigt, welches sein K. Ma. mit grosser Beföstung und Mühe hat zuwegen gebracht.

Item, Hat auch die hohen Schulen und Studia zu Kopenhagen in Dänemark fundiert und mit grosser Beföstung seine gelehrte Leute, die sein K. Ma. dahin gefordert und mit grosser Rente zu derselbigen Aufenthaltung gestiftet und gegeben hat.

Item, Hat auch derselbige hochgedachter, theurer König die ganze Bibel in dänischer Sprache in Druck lassen ausgehen zu einer ewigen Gedächtniß, woran sein K. Ma. keine geringe Beföstung angewandt hat, wie das genugsam beweislich, daß sein K. Ma. mit seinem ganzen Gemüth seines ganzen Handels und Wandels unsern lieben Herrn Christum, unser aller Seligmacher und Erlöser, mit seinem heiligen Evangelio mit getreuen Herzen gemeint und geliebet hat wie dann hiernach folget.

Nun zum kurzen ein halb Jahr vor seinem Abgang

Hat sein K. Ma. hin und wieder im Reich umher gezogen um alle gute Ordinanz zu recht zu bringen, auf daß ein gute Polizei im Reich möchte gehalten werden und den armen Unterthanen kein Unrecht beschehe, hat sein K. Ma. grossen Mangel der armen Leute und Bettleren erforschet, daß der zu viel umher gezogen findt, hat sein K. Ma. herlich betrachtet solches fürzukommen, welches sein K. Ma. mit einem Herrntage, welcher gehn Kolding ist vorgeschrieben worden, zuwegen gebracht hat, daß man in allen Städten im ganzen Reich ein Hospital anrichten sollte, desgleichen in allen Orten ein seine Schickung mit den Armen gemacht und auch reichlichen darzu gegeben der armen Leute Nothdurft zu unterhalten.

Item, Hat auch auf demselbigen Herrntage ein aufrichtig königlich Recess, darin alle andere vorige Reccess, so von K. Ma. zuvorn verordnet war, sind gänzlich und klarlichen revicireret zu ewiger Gedächtniß zu erhalten.

Item, Hat auch auf demselbigen Herrntage mit allem Fleiß der geistlichen Bischöffe, Superintendenten und Pastoren, so die reine Lehre göttliches Wortes verkündigen und lehren sollen, ihre Einkunft ohne jenigen Nachtheil bekommen zu ewiger Unterhaltung göttliches Wortes und reiner, wahrer Lehre zu erhalten.

Item, Hat auch zu allen Schulen zugelegt und gegeben, darmit die arme Schüler zu der Lehre und Tugend möchten erhalten werden. Dieweil aber sein K. Ma. vernommen und vermerket, daß sein K. Ma. durch sein behaffte Krankheit ist kranker und schwacher geworden, hat sein K. Ma. mit allem Fleiß dies und alle andere richtige Handel betrachtet, darmit Einigkeit und Fried im ganzen Reich möchte erhalten werden und sonderlichen Gottes Wort zu Lobe des Allmächtigen fleißig gehandelt und erhalten werden.

Item, Wie aber sein K. Ma. weiter vermerket, daß sein Schwachheit je mehr und mehr sich vermehret und zugenommen hat die

Schwachheit sein Kö. Ma. zu Bette gedrungen zu bleiben, und sein Diener beide vom Adel und auch vom Unadel haben müssen über sein Kö. Ma. wachen. Ist sein Kö. Ma. mit einem sehr grossen Fluß auf der linken Seiten behaftet geworden, welches sich in einem Schenkel gesetzt mit einem sehr grossen Geschwulst, darvon seiner Kö. Ma. ein grosse Schmerz entstanden, und sein Kö. Ma. in grosser Pein und Wehe gelegen ist. Hat sichs zugetragen auf einem Freitag vor dem heiligen Christtag (23. Dec. 1558), welcher ist die zehnte Tag, vor seinem Abgang und Verscheidung von dieser Welt geschehen ist, ist einer seiner Doctorn mit Namen Doctor Cornelius (Hamsfort) zu seiner Kö. Ma. gekommen, hat sein Kö. Ma. ihm ein guten Morgen gesagt, darnach gegen den Doctor angefangen und gesagt: „Lieber Herr Doctor, es ist einer in dieser Nacht bei mir gewesen und mir gesagt, daßs ich sollte Geduld tragen mit meiner Krankheit bis zum neuen Jahrstage, alsdann soll sich mein Krankheit verwandeln und zu einem guten Ende kommen“. So hab ich als einer seiner Diener mit Namen Rupprecht Geyspüscher, Kö. Ma. Wundarzte in die zwanzig Jahr lang gewesen, hab angefangen: „Es wird E. Kö. Ma. also geträumet haben“. Hat sein Kö. Ma. wiederum gesprochen: „Er hat mirs also gesagt, denn es hat der Doctor gehört und der ehrenveste Erick Walckendorff und Melcher Puzliß seiner Kö. Ma. Hoffschneider und seiner G(nade) Barbierer mit Namen Joachim Lange von Stettin und mehr andere, die auf die Zeit im Gemach gewesen sein“.

Ungefährlich 3 Tage zuvor, ehe denn seine Kö. Ma. in Gott verschieden, hat sein Kö. Ma. Befehl gethan, daßs man sollte eine Todtenbahre verfertigen, auf daßs wenn man seiner Kö. Ma. Bette machen würde, daßs Kö. Ma. darauf ruhen könnte.⁸⁾

Item, Dieses also geschehen, hat sich die Schmerz und Schwulij je mehr und mehr zugenommen von Tage zu Tage, wiewohl durch die Doctoren und Wundärzten grosser Fleiß ist gebraucht worden; hat aber die Krankheit nicht wollen unterlassen, sondern je heftiger procedieret mit Geschwulst und Schmerzen bis zum neuen Jahrstage, wie der löbliche König zuvor gesagt.

So hat sein Kö. Ma. am Morgen wie die Glocke zwei geschlagen nach Mitnacht gegen mir gesagt, als ich dieselbe Nacht über sein Kö. Ma. gewacht habe, hat er mich zu seiner G(nade) berufen an das Bett und gesagt: „Mein lieber Sohn, reiche mir dein Hand her und greiff mir an meine linke Seiten, dar kommt der, der mirs thun will, ich hoffe es soll nicht lange währen, sondern bald einen guten

⁸⁾ I den plattyske Udgave er dette Sted omskrevet udførligere og mere forstaaeligt: „Item, vor dren Dagen ungeruelik er denn syne Kön. May. ys in Godt verscheden, hefft syne Kön. May. bevalen, dat men scholde eine Børe vorverdigen, de gelick were enre Dodenbøre, hefft auerst vorgegeven, dat syne Kön. May. sich darup wolde leggen laten, beth so lange dat men syner Kön. May. Bedde maken konde, jo ys de Børe na syner Kön. May. begher gemaket worden. Na deme auerst Kön. May. ys vorshedden, da ys dat Lic dar up gesettet worden, Und ys tho gelövende, dat syne Kön. de sübbe Børe dar tho hafft bestellen laten, wo wol syne May. solckes nicht up dat düdtkleste hefft tho erkennen gegeven“.

Ende nehmen, es wird diesen Tag nicht auswarten, sondern bald einen guten Ende nehmen“. So hab ich geantwortet: „Ey mein gnädigster König, das verbiete Gott, ich hoffe des nicht“.

Item, Hernach als die Glocke drei geschlagen, hat sein Kö. Ma. die Doctores zu sich fordern lassen, und so es näher dem Tage gewesen ist, daß man das Schloßspforten geöffnet, hat sein Kö. Ma. den Predicanten Magistrum Paulum zu sich fordern lassen, und hat sein Kö. Ma. gegen ihm sein Reich gethan, und allein im Gemach ungefährlich ein halbe Stunde gewesen; darnach die Thüren geöffnet, und hat der Predicant ein feinen Sermon gethan, und um den Glockenschlag zehn hat sein Kö. Ma. das hochwürdige Sacrament zu sich genommen, welches sein Kö. Ma. auch zuvorn vor neun Tagen genommen.

Item, Dieses alles geschehen, hat die Kö. Ma. sein Gemahl die Königin zu sich fordern lassen und zu ihrer Kö. W. gesagt: „Mein herzliebtes Weib, ich vernehme mein Zeit ist kommen, daß ich aus dieser Welt abscheiden muß, derhalben bitt ich freundlich, gieb dich zu Frieden und bleib in Gottes Furchten und unterweils unsern lieben Sohn, daß er wolle weislichen regieren und seine armen Unterassen zu Gottes Ehre erhalten und mit keiner ungebührlichen Schatzungen oder neuer Unpflicht auflegen“. Hat ihrer Kö. W. wollen einen Schlüssel überantworten, welchen aber ihre Kö. W. vor großem Herzleide und bitterlichen weinende nicht können oder wollen annehmen oder Antwort darauf geben können; hat die Königin wiederum Erlaubniß genommen und also bitterlichen weinende in ihrer Gnaden Gemach gegangen.

Item, Darnach hat sein Kö. Ma. die jungen Herrn, als seinem Sohn Herzog Hans und Fräulein Dorothea zu sich fordern lassen. Wie sie kommen sind, hat er ihnen die Hand gegeben; so sind sie allebeide vor ihren Herr Vater auf ihr Knie gefallen; so hat sein Kö. Ma. ihnen die Hand auf ihr Häupter gelegt und sie gebeten in Gottes Furchten zu leben und sie in beiden Parteien gesegnet und ihnen die Hand gegeben und sie unter Gottes Benedeiung befohlen zu erwachsen; sind sie beide weinende geworden von ihren Herrn Vater weggegangen.

Item, Darnach er den Herrn Barby erwählten Bischof zu Lübeck, und Herrn Johan Frisen den Cantlern Boten gesandt und zu sich fordern lassen und mit den beiden geredet, daß sie sollten helfen und rathen, daß doch das Reich in Ruhe und Friede möchte bleiben und in Andacht zu Gottes Ehren, Lob und Preis möchte erhalten werden.

Darnach den beiden Herrn befohlen seinen Dienern, so in dem Gemache waren, edel und unedel, anzusagen, sein Kö. Ma. ließ ihnen allen sämtlich bedanken auf das allergnädigste für ihren getreuen Dienst, und daß man sie reichlichen ablegen sollte, welcher die beiden Herrn in Gegenwärtigkeit den Dienern stracks angezeigt haben; ist also geschehen; darnach hat sein Kö. Ma. die beiden Herrn wieder von sich lassen gehen.

Und hat sein Kö. Ma. die Königin wiederum zu sich fordern

lassen. Wie ihr Kö. W. kommen zu seiner Gnaden gesehen und vermerkt die grosse Schwachheit, und daß es sich je mehr und mehr zum Tode nahet, hat ihr Gnad angefangen bitterlich zu weinen und gesagt: „Ach mein lieber Herr, ich bitt euch lauter um Gottes Willen, hab ich euch mein Lebelang mit Worten verzürnet, wollt es mirs verzeihen“.

So hat sein Kö. Ma. wiederum gesagt: „Mein herzliebes Weib, gieb dich zu Frieden, du hast mich nicht zuwieder gewesen, das ist alles vergeben; wir haben wohl gelebet, sondern verhehlf mit unsern lieben Sohn, daß er möge weislich regieren, und fehr dich von dieser Welt, denn es ist hier ein kurze Zeit“. Ist aber ihr Kö. W. bitterlich weinende geworden von ihm gegangen, und sein Kö. Ma. hat ihr ein guten Nacht gegeben und sie gesegnet.

Item, Darnach hat sein Kö. Ma. angefangen mit seinen Dienern zu reden, wie hiernach folget, und einem jedern sein Hand gegeben, so viel als im Gemach waren, und einem jedern sonderlich seines getreuen Dienstes auf das allergnädigste bedanket, und dem Doctor wieder befohlen seinem lieben Sohn, dem jungen Prinzen, anzufagen, wenn er sein Befohlung, so sie vorhin bei seiner Kö. Ma. gehabt, die Zeit ihres Lebens gönnen wollte.

Darnach hat sein Kö. Ma. begehrt zu singen den Psalm: „Mit Fried und Freud ich fahr dahin“. Darnach: „Mitten wir im Leben sein“. Zum dritten: „Nun laß uns den Leib begraben“.

Darauf hat M(ag.) P(aul) geantwortet: „Ach gnädigster König und Herr, das hat noch lange Zeit genug, wir wollen den noch nicht singen“. Hat sein Kö. Ma. gesagt: „Ach ja, ich mag denn so gern hören“. Ist also angefangen und gesungen geworden.

Hat darnach stille gelegen ein wenig, so hat der ander Predicant Magister Andreas einen kleinen Sermon vor seiner Gnaden gethan.

Darnach hat sein Kö. Ma. begehrt, daß wir möchten alle sämtlich auf unser Knie fallen und den allmächtigen Gott bitten um einen beständigen Glauben; welches also geschehen.

Item, So hat sein Kö. Ma. ein wenig geharret und doch mittlerzeit dem Doctor die Hand ausgestreckt und den Puls greiffen lassen und den Doctor fleissig vermahnet, er wollte ihm bei Zeiten ansagen, wenn er vernehmen würde, daß sich der Puls erlegen würde.

Hat darnach wieder begehrt zu singen: „Nun bitten wir den heiligen Geist“.

Darnach hat Meister Andreas wiederum etliche Sprüche angefangen aus der heiligen Schrift; hat sein Kö. Ma. bald begehrt, daß wir möchten auf unser Knie fallen und unsern lieben Gott treulichen bitten, daß der allmächtige Gott wolle sein Kö. Ma. bei einem standhaftigen Glauben erhalten; welches also geschehen ist.

Darnach ist der Predicant Meister Paul wiederum aufkommen; der hatte seinen Vater, der ein Tag zuvor in Gott verstorben war, begraben lassen; hat er also wiederum angefangen einen schönen Sermon; hat sein Kö. Ma. begehrt den Glauben (Psalmen: „Wir glauben all an einen Gott“) zu singen; welches also geschehen ist.

Also hat sein Kö. Ma. angefangen und gesagt: „Es will nun

balb ein Ende nehmen, ich muß wandern, doch hab ich gut wandern, ich hab den Weg, die Wahrheit und das Leben bei mir“.

Darnach ist Kö. Ma. sehr geschwächt worden.

Hat aber sein Kö. Ma. noch einmahl zu singen begehrt: „Mit Fried und Freud ich fahr dahin“ etc. Und hat Kö. Ma. selbst das erste Vers mit gesungen.

Darnach ist sein Kö. Ma. ganz schwach geworden, daß wir sind allsammen weinen worden auf unser Knie gefallen und das Vaterunser gebeten. Als nun die Glocke hin bei vier Schlägen, hat der Predicant Meister Paul einen schönen Sermon eingeführet: „Also hat Gott die Welt geliebet“.

Unter diesen Spruch hat der Predicant Kö. Ma. hart vermahnet bei einen Christlichen und standhaftigen Glauben zu bleiben; welches auch geschehen. Dann hat sein Kö. Ma. sein Angesichte gegen den Predicanten gewendet und nicht von ihm gewendet, bis die Glocke halbweg fünf geschlagen ist, dann also sänftiglich in Gott den Herrn entschlafen, dem Gott gnädig sei, und ist also ein Kind Gottes ohne jenigen Zweifel.⁹⁾

Indholdet af dette Skrift stemmer i alt væsentligt med den Ligtale, som Livmedikus Jakob Bording holdt 13 Febr. 1559 ved Kongens Bisættelse i St. Knuds Kirke i Odense, men i denne Tale siges det, at det var Cornelius Hamsfort, der om Kongens natlige Syn udtalte: „Jeg slutter, at det har været en Drøm“, og i Sascrides' Sørgedigt over Christian III tillægges denne Ytring en af de tilstedeværende Medici, hvorfra den rimeligvis er gaaet over i Stephanius' Christian III Historie.

Det kunde da næsten se ud, som om Geisspuscher's Skrift kan være fremkommet som en Protest mod denne Fremstilling og mod den fuldstændige Forbigaaelse af hans Navn ved denne Lejlighed, hvor det sagtens har ligget under den lærde Professors Værdighed at tage noget Hensyn til en Saarlæges Virksom-

⁹⁾ I den plattyske Udgave lyder Slutningen saaledes: „Under duffem Spröte hefft de Predicant Kön. May. hart vormahet Wy enem Christliken und standhaftigen Geloven tho blyvende, welches och also gescheh. Do hefft Kön. May. syn Angesicht iegen den Predicanten gewendet und sich nicht wedder van eme geferet, beth dat de Glocke us halffwege Wyve gewesen up den namiddach; do us he also sachtmüdiggen up Nie Jaresdach disses M.D.Lix Jares in Godt den Heren entslaffen, synes übers en L.v. und syner Kegeringe im xxii Jare. Dem Godt gnedich sy. Und us also ein Kindt Godes ane allen twyfel“.

hed ved Behandlingen af den døende Konge. Det er da heller ikke uden en vis Selvfølelse, at Geisspuscher omtaler sin Nærværelse ved den Lejlighed og sin ligefremme Udtalelse til Kongen, der jo slet ikke havde rettet sin Bemærkning om Synet til ham men til Cornelius Hamsfort; rimeligvis har Jakob Bording ikke selv været til Stede, men faaet Tildragelsen fortalt og derfor maaske troet, at det var Hamsfort, der svarede.

Geisspuscher's nøgterne Opfattelse af den dybttroende Konges Syn har aabenbart vakt en vis Opmærksomhed og ikke behaget alle; det fik han at høre i det latinske Sørgedigt, som Professor i hebraisk, Johannes Sascrides, udgav kort efter Kongens Død:

Dicam etenim, neque visa premam miracula Regia.

Quanquam ea vix capiet credere tardus homo:

Nuncius en illi coelo demissus ab alto

Astitit et summum dixit adesse diem,

Cumque ait, incipiet novus annus, desinet iste

Morbus, et incipiet tum nova vita tibi.

Talia dicta dedit, levibusque evanuit auris,

At non quæ dederat dicta abiere simul.

Ergo dies Rex ante decem prædicere mortis

Novit, dum Medici non potuere, diem.

Somnia, dicenti, sunt, quæ Rex inclyte narras!

Respondet non sunt somnia, visa loquor.

Idque iterat post sæpe, sibique fatetur eundem

Paulatim proprius mortis adesse diem.

I den danske Oversættelse af Stephanius' Christian III Historie er dette Digt gengivet, men rigtignok meget frit og langt mere vidtløftigt end i Originalen:

Men fort før Kongens Død ham et Mirakel stede,

som jeg at melde her kan ikke gaa forbi,

(skønt man vel efter dem behøver ej at lede,

som Bantro hindre vil at finde sig heri).

Da Gud, som Kongens Tro og rene Gudsfrøgt kendte,

lod ham advare om hans Død, som forestod,

ved en af Englens, som han til hannem sendte,

der og før Kongens Seng sig straks indfinde lod

og ham med disse Ord begyndte at tiltale:

Naar med det gamle Aar et nyt omveksler sig,

skal Gud din Sygdoms Ve med Lægedom hufvate

og til et bedre Liv herfra forflytte dig.

Saaledes faldt hans Ord, hvorpaa han sig straks vendte
 fra Kongens Seng og for hans Djne rent forsvandt;
 men Talen svandt ej bort, thi Kongen Livet endte
 paa Nytaarsdag, saa man dens Rigtighed befandt.
 Saaledes kunde vor højstjalig Konge sige
 ti Dage forud sin bestemte Uffedsdag,
 da hans Hoflæger ej det mindste kunde sige
 i denne hemmelig og for dem skjulte Sag.
 Thi en iblandt dem, som lidt selvklod vilde være,
 gav fore, at det af en Drøm en Virkning var,
 men Kongen ham igen forsikred ved sin Vre,
 at Engelen for ham sig viste aabenbar.
 Det samme hørte man ham ofte igentage
 ved anden Lejlighed og rent bekende, at
 han vidste, paa hvad Dag han fra sin Sygdoms Plage
 befries skulde og et bedre Liv saa fat.

Geisspuscher's frimodige Svar har dog aabenbart ikke skadet ham; ikke alene beholdt han de Indtægter, som Christian III havde lovet ham paa Livstid, men han beholdt ogsaa sin Stilling under Frederik II og fik ny Begunstigelser, thi 26 Novbr. 1565 blev han fritagen for Skat og al kongelig og borgerlig Tyngde i Ribe, saa længe han bruges i Kongens Tjeneste, og 5 Maj 1568 fik hans Hustru Anne Brev om, at hun, hvis hun overlever sin Ægtefælle, aarlig maa oppebære 12 Tønder Rug og 12 Tønder Byg af den Genant, hendes Mand har Livsbrev paa, hvilke Lensmanden paa Riberhus skal levere hende, og desuden være fri for al borgerlig Tyngde, saa længe hun sidder som Enke.

Rimeligvis har Geisspuscher paa den Tid følt sig gammel og svag og derfor bestræbt sig for at sikre sin Hustrus Fremtid; han døde ogsaa næppe et Aar efter, vistnok i Begyndelsen af 1569.

Trods sin Stilling og de dermed forbundne gode Indtægter og store Gaver synes det efter Christian III Død at være gaet tilbage for Geisspuscher, saa at han blev nødt til at sælge sine Ejendomme; thi 29 Nov. 1561 fik Fru Abild Skeel, der var gift med Lensmanden paa Riberhus, Niels Lange, Skøde af Geisspuscher paa hans Gaard, Grund, Stenhuse, Gaardsrum, Abildhave og Urtehave. Efter den Tid vides Geisspuscher at have ejet et Hus paa Nederdam, hvilket dog var saa stærkt behæftet med Gæld, at Arvingerne efter Peder Stub, Slotsfoged paa Skod-

borghus, og Peder Rantzau i Forening i 1572 havde 650 gamle Daler til gode i det.

At det stod smaat til for Geisspuscher's Enke fremgaar ogsaa af, at Lensmanden paa Riberhus 24 April 1571 fik Brev om, at Kongen for Enkens Fattigdoms Skyld havde undt hende, at hun i et Aar maatte beholde den „Fetallie“, som hans Fader havde undt hendes afdøde Mand; og at den samme Begunstigelse tilstodes hende med Hensyn til Pengelønnen, ses deraf, at den kongelige Tolder i Ribe Peder Hegelund 13 Aug. 1571 mødte paa Bytinget og tilkendegav, at Kongen i sin Tid havde befalet ham at udbetale Anne, salig Rubbert Geisspuscher's, et Aars Løn efter hendes Mand ifølge et Løfte, som Kongens Fader tidligere havde givet denne. Han lod derfor tinglæse hendes Kvittering for at have modtaget 150 Mark ved Mikkelsdag 1569 og ved Paaske 1570 ligeledes 150 Mark og desuden 63 Mark for et Aars Klædning

En Overenskomst, som Enken sluttede faa Aar efter Geisspuscher's Død, giver et ejendommeligt Indblik i Lægeforhold i de Tider. De bedre stillede Bartskeerer var da indrettede paa at optage syge i deres Hus og behandle dem der (i 1613 nævnes 2½ Mark som de ugentlige Kostpenge for en saadan syg i Ribe), og det maa ogsaa have været Tilfældet med Geisspuscher, thi 11 Jan. 1571 sluttede hans Enke Forlig med Borgemester i Ribe Jens Hegelund om, at denne skulde betale hende 170 enkende (enkelte) Daler, hvorimod han selv skulde kræve sin Søstersøn Peder Stub i Aalborg for det, „han tærede og blev skyldig den Tid, han laa syg under salig Mester Rubbert's Haand“; rimeligvis er da Borgemesteren i sin Tid gaaet i Borgen for Søstersønnens Kur og har til sidst maatte bekvemme sig til at betale denne for den Tid meget betydelige Sum, som vidner om, at Kirurgerne allerede dengang forstod at skrive store Regninger.

Om Geisspuscher's Børn vides kun, at han i alt Fald havde to Døtre; den ene, hvis Fornavn ikke kendes, var i 1557 gift med Jakob Bartskeer i Ribe, muligvis den samme, som 16 Marts 1537 af Christian III havde faaet skænket et Stenhus for sig og sine Arvinger mod gratis at forbinde og læge de arme syge Mennesker i Hospitalet.

Den anden Datter, Marine, var gift med Anders Foss, der først havde været Præst i Stege, men 1583 blev Biskop i Bergen,

hvor hun i 1590 blev beskyldt for at være Medvider i en Trolddomssag ; det var i de Tider en meget farlig Beskyldning ; samme Aar var i Bergen Slotspræst Absalon Pedersen's Enke Anne Pedersdatter bleven brændt som Troldkvinde ; og Slotsherren Peder Thott, med hvem den myndige og stridbare Biskop altid laa i Trætte, gjorde, hvad han kunde for at komme hans Hustru til Livs ; men da Angiveren blev overbevist om vitterlig Usandhed, bortfaldt Anklagen. Af Bispeparrets ni Børn blev to Døtre gifte med Læger i Bergen : Dorothea med Villads Adamsen, som kom til Bergen 1599 og døde der 1616, og en, hvis Navn er ukendt, med Henrik Høyer, som var kommen til Bergen 1593 og døde der c. 1615 ; mere end som Læge gjorde han sig bekendt som dygtig Botaniker og Ornitolog og tillige ved sine Studier til Norges Historie og mødtes paa dette Omraade med Svigerfaderen, Anders Foss, der var en fremragende historisk Forsker.

Af sine samtidige vides Geisspuscher i Litteraturen kun at være omtalt af Rasmus Glad (Erasmus Lætus) i hans Digt : „De Republica Noribergensi“ ; og hans Efternavn er endda der forvekslet med Prof. jur. Rimbertus Geilshemius ; i Fortalen til dette Skrift gives en Karakteristik af Christian III, og Rasmus Glad faar derved Lejlighed til at nævne denne Konges Læger og Kirurger : „Conflictabatur subinde morbis, iisque et maximis profecto et interdum etiam longissimis, a quibus tamen eluctatus est partim naturæ beneficio, partim ope medicorum, qui apud hunc regem summo semper loco et habiti sunt et autoritate value-runt. Inter eos tamen peritia ac medendi felicitate clarissimos novi Johannem Pomerium Anglum, Jacobum Bordingum et Cornelium Amsfortium, doctores ; Paschatium vero, Jacobum Hasenbarthium et Robertum Geilshemium, chirurgos, qui et viri erant boni et artificio præstabant eccellente, aulamque secuti certe consilio magnisque deliberationibus hanc curam circa sanitatem regis perfecerunt ; donec circumacta mali istius ultima fatalique periodo, sanctam profecto et gloriosam inter suos vitam Coldingi Christianus finit“.

Denne Fortale er skrevet i December 1572, altsaa henved fire Aar efter Geisspuscher's Død, men Skriftet udkom først 1574; det er vistnok det eneste, i hvilket hans Navn forekommer; i ingen af de forskellige Ligtaler, der blev holdte, skrevne og udgivne ved Christian III Død nævnes Geisspuscher, der dog i saa mange Aar havde været nøje knyttet til Kongen og haft hans fulde Tillid lige til hans Død.

Danske Kancelliregistranter 1535—1550. — Kancelliets Brevbøger 1551—1592. — Kinch: Ribe Bys Historie. — Saml. til jysk Historie og Topografi 1 R. IX. —

Københavnske Hospitalsforhold i Fortid og Nutid.

Af Gordon Norrie.

Med Pomp og Pragt er Rigshospitalet og de derved liggende Undervisningsanstalter fornylig indviede, Bispebjerg Hospital vokser stærkt, saa det ikke kan vare mange Aar, før det kan tages i Brug, men samtidig staar det gamle Frederiks Hospital forladt, uden at det er afgjort, hvad dets Skæbne vil blive, om man end tør gaa ud fra, at saa smukke Bygninger ikke vil blive dømt til at gaa til Grunde og til at blive revne ned, saaledes som det er sket med Almindeligt Hospital i Amaliegade, og saaledes som det med Rette for ganske nylig er sket med et andet gammelt „Hospital“, Sjøleboderne eller Brøndstrædes Hospital.

I Tider, hvor det gamle forsvinder og nyt kommer til, fristes man til at se tilbage paa, hvordan det saa ud i gamle Dage, og det vil derfor maaske lønne sig at kaste et Blik paa den Tid, da det nu forladede Frederiks Hospital oprettedes, da Kirurgisk Akademi indviedes, da Almindeligt Hospital aabnedes, og da der i det hele skete saa store Forandringer med Hospitalsforholdene her i Byen, at det varede et Aarhundrede, inden man begyndte paa den næste store Omdannelse af Københavns Hospitalsforhold. Denne Omdannelse er nu i det væsentlige fuldført paa en enkelt Undtagelse nær, og denne kan ikke længe lade vente paa sig.

Det er saa ofte fremhævet, at Det kgl. Frederiks Hospital er det første egentlige Sygehus i Danmark, og det er paa en Maade ogsaa rigtigt, idet de Sygehuse, som man tidligere havde haft, kun var oprettede paa Grund af særlige Omstændigheder, enten Krig eller Epidemi, men derpaa, saa snart de særlige Forhold ikke mere var tilstede, enten var gaaede over til at blive Lem-

mestiftelser eller var blevne nedlagte. I Midten af 18. Aarhundrede var saaledes saavel Søkvæsthuset som Krigshospitalets Ladegaard og Pesthuset Lemmestiftelser med tilhørende Sygestuer, medens f. Eks. det midlertidige Epidemihospital, der havde været indrettet paa Wodroffsgaard under Pestepidemien 1711 som Supplement til Sygehuset paa Krigshospitalets Ladegaard, var nedlagt. Foruden de nævnte Anstalter fandtes der i København en Del „Hospitaler“, d. e. Lemmestiftelser og Anstalter for Fattigvæsenet, saaledes Vartov Hospital, Silkehuset eller de Fattiges Konventhus og Sjøleboderne eller Brøndstrædes Hospital.

Det kgl. Frederiks Hospital indviedes den 30. Marts 1757 af den første Hofprædikant Friderich Qvist udi mange høje og fornemme Ministres Nærværelse Kl. 10 om Formiddagen. Den dertil udvalgte Tekst var Salmen 116 V. 12: Hvorledes skal jeg betale Herren alle hans Velgerninger imod mig? „Hvoraf blev paa en grundig og opbyggelig Maade forestillet saavel den allernaadigste Stiftelses Grund, som naadefulde Øyemærke, og til Slutning paa en særdeles bevægelig Maade velsignet Deres Maj. Kongen og det ganske Kongl. Hus, Stiftelsen selv, Ober-Direktionens de Tilforordnede, og alle som havde med denne allernaadigste Stiftelse at gjøre. Før Talen blev siunget: I Jesu Navn skal &c. med fuld Musiqve og efter Talen iligemaade: O store Gud, vi love Dig, med fuld Musiqve. Siden efter omsaa de høje Ministre sig overalt paa denne Kongl. Stiftelse, og saa, hvor vel og naadig at alting var indrettet for arme, fattige og nødlidende Mennesker, til Guds Ære og Nødlidendes Husvæelse.“ Den næste Dag, den 31. Marts 1757 „paa Hs. Majestæts allerglædeligste Fødselsdag“ indlagdes de første Patienter, men saa lidt forstod man at benytte Hospitaler dengang, at der fortælles, at Grev Moltke maatte indlægge en af sine Sønner for det gode Eksempels Skyld. I 1770 kunde Københavns politiske Vejviser (1. Aargang) sige: „Frederiks Hospital viser udvendig Pragt og indvendig Orden. Der er gjort alle mulige Anstalter indtil de allermindste Smaating til at pleye, opvarte og helbrede de Syge af høy og nedrig Stand“.

Indvielsen af Frederiks Hospital skete med Højtidelighed, men ikke med den Pragt og Festivitas som Righospitalets. Kon-

gen kom ikke tilstede før ved Apotekets Indvielse, og Universitetet havde intet med Frederiks Hospital at gøre paa det Tidspunkt. Indvielsen af Frederiks Hospital vil dog rimeligvis komme til at staa i Historien som en vigtigere Begivenhed end Indvielsen af Rigshospitalet, for ved Oprettelsen af Frederiks Hospital førtes for første Gang den Tanke ud i Livet her hjemme, at man vilde indrette en Helbredelsesanstalt for Syge, skaffe dem, hvad enten de var af høj eller nedrig Stand, et Sted, hvor de kunde finde ganske anderledes Betingelser for Helbredelse og Lindring end i Hjemmene. Ingen anede sikkert dengang, hvorvidt denne Tanke vilde føre, hvorledes der 150 Aar senere vilde være talrige Hospitaler rundt om i Landet, udstyrede med alle tænkelige tekniske Hjælpemidler og med Tidens ypperste Læger og Videnskabsmænd, hvis Opgave det er ved Anvendelse af alle deres Kundskaber at tjene de Syge, støttede af en stor Stab af Kvinder, der ofrer deres Kræfter af Kærlighed til deres Medmennesker. Der ansattes dengang Læger ved Hospitalet, og der ansattes Stuekoner, saaledes som man allerede havde gjort længe før, naar Syge skulde passes — fra gammel Tid regnede man 1 Kone for hver 10 Syge f. Eks. allerede 1625 efter Christian den Fjerdes Bestemmelse — men disse Koner kan slet ikke sammenlignes med vore moderne Sygeplejersker — og Udviklingen for disse er endnu i sin Barndom! Det særlig nye ved Rigshospitalet er vel dets Sygeplejeskole. Hvis denne udvikler sig paa rette Maade, vil Rigshospitalet kunne blive en Udviklingsanstalt for Sygeplejestanden paa samme Maade, som Frederiks Hospital blev det for Læger og Kirurger. En saadan Udvikling trænges der i høj Grad til paa et Tidspunkt, hvor talrige Syge, de Sindssyge, endnu for største Delen ikke passes af uddannede Plejersker, men af Mænd og Kvinder, der kun undtagelsesvis er uddannede som Sygeplejere.

I 1759 knyttedes *Fødselsstiftelsen* til Frederiks Hospital, idet „*Det frie Jordemoderhus*“, der 1750 var oprettet i et Par Huse i Gotersgade, mellem Rosenborggade og Nørrevoldgade, flyttedes til Frederiks Hospitals sydligste Pavillon ud mod Amaliegade, og her forblev den, indtil den flyttedes til den Ejendom ved Siden af Frederiks Hospital i Amaliegade, som var skænket af Enkedronning Juliane Marie. Denne nye Fødselsstiftelse aab-

nedes 31. Marts 1787 for betalende og 1. Januar 1788 for fritliggende Patienter.

Ligesom der ved Rigshospitalet ligger videnskabelige Institutter, laa ved Siden af Frederiks Hospital *Det kgl. kirurgiske Akademi*, og det er derfor naturligt at se lidt paa denne Bygnings Tilblivelseshistorie.

Efterat Universitetets berømte *Domus anatomica*, der laa ud mod Frue Plads mellem Porten ved Nørregade og den store Stentrappe, var brændt sammen med Universitetet under den store Ildebrand 1728, havde Fakultetet i 12 Aar intet Anatomikammer, og det, som det derefter fik, var i høj Grad utilfredsstillende. Det laa inde i Gaarden henimod Konsistoriums Bygning, omtrent hvor Festsalen nu er, men det laa ovenover en af Professorresidenserne, og det gav derfor Anledning til idelige Klager, og der drøftedes forskellige Planer til Forandring. Foranlediget af en Klage af Professor Horrebow, der boede under det, foreslog Konsistorium Universitetets Patron i en Skrivelse af 1. Maj 1755 bl. a., at „det gamle meget slette og fornøden Leylighed, samt omstændighed manglende Consistorium indrettes til et Anatomie-Kammer; derved blev ogsaa den Professor Residentz, over hvis Værelser Anatomie-Kammeret er, og som deraf har utaalelige uleyligheder, fra den befriet, saavel som ogsaa Studii-Gaarden selv skildt ved den uleylighed, som existerer, naar de fra Anatomie-Kammeret bragte Cadavera i Studii-Gaarden begravnes, da ved det gamle Consistorium er en liden Gaard, hvor Cadavera bedre kunde behandles“. — — Dette Anatomikammer skal have haft Plads til c. 100 Tilhørere.

Theatrum anatomico-chirurgicum, der oprettedes 1736, havde sit Anatomikammer, der kunde rumme c. 200 Tilhørere, og sine øvrige Undervisningslokaler paa Købmagergade, skraas overfor Silkegade, men disse Lokaler var ikke mere tilfredsstillende, end at man allerede to Maaneder efter Kirurgisk Akademis Stiftelse 1785, ansøgte om Understøttelse til en ny Bygning, en efter den Tids Forhold stor Undervisningsanstalt for Kirurgerne. I Januar 1786 forelagde Arkitekten Professor Meyn Udkast til Bygningen, i Juni samme Aar fik Akademiet Approbation paa Planerne, og Bygningen blev rejst paa en Del af den Grund, som Enkedronning Juliane Marie havde skænket til Fødselsstiftelsen. Arbejdet blev paaskyndet saa meget, at Indvielsen allerede kunde finde

Sted den 25. Oktober 1787, men før den egentlige Indvielse synes der at have været et større Rejsegilde, hvortil formentlig nedestaaende mærkelige Dialog, der findes i Afskrift i en Pakke af Kølpins efterladte Papirer, har været benyttet.

Tømmer: Saa staar jeg da her glad, og med mig denne stolte Bygning, hvis Frembringelse skal være en Lovtale over vore Professionisters Forstand og Hurtighed. Hvor kort er det ikke siden Grundstenen blev lagt, og alt har vor Flid og Arbejde fremstillet den heele Bygning. Hvo vil da fortænke os, at Vi glæde os over vores Arbejde, og Selv føle vor Ære deraf.

Muuren: Ærligt er det af dig at berømme Os alle, som have taget Deel i Arbejdet, og fremdeles skal bidrage til at fuldføre det begyndte Værk. Men lader Os være ligesaa ærlige, og ei glemme deres Roes, hvis Gierning er Tanken om dette Anlæg, og hvis Arbejde er dets Fuldførelse.

Tømmer: Det er sandt Du siger: Priis være de Mænd som fattede den Tanke at foreslaae en Stiftelse, hvis velgjørende Virkninger skal strække sig til alle Dannerkongens Undersaatte, ja til deres som ei kiende til Danmark; saa vist, som den Syges Helbredelse og de Elen-diges Lindring var deres eneste Hensigt med deres Forslag og dette Academies Stiftelse, saa vist skal alle de Helbrededes Velsignelse komme over dem og deres Slægt.

Muuren: Ja min Broder meer end det bliver Virkningen af denne velgjørende Stiftelse; du og dine Kamerader skal med mindre Frygt hugge og tømre, og bygge og nedrive, og vi alle bestige vore farlige Arbejder, thi Vi veed, at dette Academies Lærlinge skal redde os fra Døden og Krøblingstanden, om Vi kom til Skade. Saaledes skal de skille de Lidende fra deres Lidelser, og den Arbejdende fra meget af hans Frygt.

Tømmer: Hvo vil da ei erkiende dette med Glæde? Derfor skal enhver, som gaar herind, ja enhver som kuns gaar forbi, velsigne Stifteren vor allernaadigste Konge og hans store Søn, Folkets tillidsfulde Haab, som erkiendte Nyttens af Mændenes Raad, og fuldførte deres Ønske med sit befalende Ord, og de fornødne Penge. Gid Kongen og hans Søn i mange Aar have Glæde af dette Anlæg; men gid de aldrig paa dem Selv trænge til Virkningen af den Kundskab her skal samles, og den Konst her skal udøves. De ere sande Fædre for Folkene, som adlyde det danske Scepter, thi de tænke paa disses Beste i de sunde Dage og paa Sengeleiet, og hvor mange varme Bønner for deres Velgaaende og Lovtaler over dem vil ikke denne Stiftelse samle? Saaledes skal enhver Lærling, naar han fuldkommen i sin Videnskab forlader denne Skole, med Taknemligheds Taarer sige: *Det jeg veed, det jeg har lært her, det skylder jeg Kong Christian og hans menneskekierlige Søn;* og naar han fortæller, hvis Velgierninger, der grunder hans Færdighed, og hvad Regjeringen gjorde

for denne Videnskab, da skulle de helbredede anraabe Guddommen om Giengieldelse for saa stor Velgierning.

Muuren: Glædeligt, ja saare behageligt maa det og blive her i Stiftelsen at blive Lærer. Er Videnskaben velgiørende, og det meer end jordisk Glæde, at kunde forstaa den til gavns, og udøve den med Lykke, hvor stor Fornøjelse ville de ikke føle, som skulle danne dem, der skal udøve denne Videnskab. I Fred og i Krig, hjemme og ude, paa Land og til Vands, kort sagt over alt, ere Vi omringede af Fare for vore Lemmer og vor Helbred, og denne Fare, disse Ulykker ramme aarlig nogle 1000 af vore Brødre, og disse skal herefter ei forgiæves sukke om Hielp. Men Hielpen skal læres her i Stiftelsen, og de Mænd som fattede Tanken om at foreslaa Anlæg til Undervisning herudi, de skulle Selv danne de tilkommende Hielpere. Ære, ja udødelig Ære vil bie paa dem, som opofre sig hertil, som agte Bequemmelighed og Ro ringe mod at befordre Næstens Gavn, og som Nat og Dag, tiilig og silde skal pønse paa at gavne endog efter Døden. Silde, ja længe efter at deres Støv er samlet med deres Forfædres, skulle de leve i deres Disciple, i de helbrededes Munde, og i Rygtet om deres Arbeidsomhed, Tienstagtighed, Flittighed og alle de Dyder, som ziire Læreren. Vore Naboeer og længere bortliggende Folk skulle høre deres Rygter, deres unge Mænd skulle komme her for at danne sig hos vore Hennings, Kølpin og Winsløw, og Fædrene skulle sige til deres Sønner naar de opofre sig til Chirurgen: *Gid du blive som en af disse.*

Tømmer: Du har Ret Broder! Det maa blive en Glæde, liig de velgiørende Englens at blive Lærer i dette Academie, og at tænke sig alt det Gode, man der kan udrette. Ikke nok, at de selv i deres Levetid, og fra egne Syge skal borttage Piinsler og erstatte tabte Kræfter og Sundhed, at deres trøsterige Ord skal opmuntre det sunkne Haab, og deres venlige Mine glæde den beklemte Syge lige saa meget som deres Forstand og færdige Haand skal opfylde Ønsket og Haabet; men de skal endog strække dette Gode til dem der aldrig see og kiende deres Ord, og Exempler skal lære deres Disciple at være menneskekielige og ufortrødne, redbone og fulde af Samvittighed, ligesaa hielperige mod den Fattige og Foragtede, som der hvor det røde Guld eller Æren kalder dem eller venter paa at belønne dem. Og hvis Alderdom og Udgang af Verden kan være meer frydefuld end deres, naar deres Samvittighed tilsiger dem alt dette. Mit Ønske skal derfor være: Gid denne Stiftelse blive Nazionen og Verden til Gode, Danmarks Ære, den Kongelige Stifters udødelige Mindesmærke, Lærernes Roes og Berømmelse og Gid aldrig nogen Lærling betræde den, som jo af alle Kræfter vil føre sig den til fuldkommen Nytte.

Muuren: Hvor rigtigt er det Ønske Broder! Ingen redelig dansk Undersaat vil nægte det sit Amen. Og derpaa vil Vi med fuld Glas erindre disse Skaaler.

1. *Vivat.* Vor store Kong Christian den 7de til Snee hvid Alder leve han til sine Undersaatters Lyst og Glæde.
2. *Vivat.* Vor naadige Enkedronning Iuliane Marie.
3. *Vivat.* Vor dyrebare Cronprintz gaee hældig frem med sterke Skridt, paa den begyndte Bane, bliv vor Konges Glæde, og Dine Undersaatters Lyst.
4. *Vivat.* Vor Allernaad. Arv:Printz Fried: med høye Gemahl.
5. *Vivat.* Vor Allernaad. Prinsesse Lovise Augusta med sin høye Gemahl, samt det gandske Kongl. Arve Huus.
6. *Vivat.* De Herr. Professores ved dette Academie samt det heele Collegium Academicum.
7. *Vivat.* Den Kongelige Bygnings Administration.
8. *Vivat.* Hr. Professor Mayn. At han er stor udi sin Konst, det denne Bygning noksom viiser.
9. *Vivat.* Samtlige Herrer Mestere med samt Svenne Brødre.

Den 25. Oktober 1787 skulde Akademiet indvies, og man holdt derfor Møde den 24. September for at aftale, hvorledes Indvielsen skulde foregaa. Man enedes om, at der skulde forfattes en Kantate, og det overdroges Pastor Sturm at forfatte Teksten og Kantor Buch at arrangere Musiken. Prof. Kølpin lovede at holde Indvielsestalen, og det overdroges Sekretæren, Gudenrath, at udarbejde Programmet. Ved dette Program skulde foruden det kongelige Herskab Honoratiores indbydes til Solenniteten, medens der skulde udstedes Billetter med Akademiets mindre Segl til de øvrige Auditores, som henhørte til Amphitheatrum. Adgangen skulde være fri, og man regnede at kunne faa Plads til 160—180. Endelig tilbød Sekretæren personlig at indbyde Honoratiores, og dette Tilbud blev modtaget. Den 20. Oktober blev de øvrige Detailler aftalte paa et sidste Møde, hvorved det bl. a. blev overdraget en af Reservekirurgerne, Gøricke, at udele Billetter til saa mange, som kunde rummes paa Amphitheatret. Fem af Akademiets Medlemmer lovede paa Festivitetdagen at sende deres Tjenere, for at alting kunde gaa des bedre og ordentligere. Endelig bestemte man at anmode Kommandanten om en militær Vagt bestaaende af en Underofficer og 8 Mand.

Indvielsen foregik efter Programmet i de kongelige Prinsers Overværelse. Det gjorde et godt Indtryk, at der hverken i Kantaten eller i Kølpins Tale blev hentydet til den bitre Strid mellem Kirurger og Medici, og som yderligere Tegn paa Forsoning var alle Fakultetets Medlemmer indbudte og mødte. Kantatens Værd

fremgaar vistnok tilstrækkeligt af det første Kor, som skal gengives her :

Lyd i harmonisk Chor Tilfredsheds muntre Stemme!
 Lyd om Christians Huld, om vor festlig Lyst,
 At den undrende Skye maae vor Glæde fornemme,
 Lyd højt! Din Røst er tusindes Røst.

Den 31. Oktober 1787 holdtes det første Møde i den nye Bygning, men Indvielsen var paa en Maade ikke forbi før den 27. December, da der holdtes et Møde, paa hvilket optoges 9 ansete Kirurger som Akademiets Membra. Akademiet kunde ikke som Fakultetet og Universitetet creere Doctores, men det havde i sin Fundats faaet Tilladelse til at optage Medlemmer.

I Anledning af Indvielsen af de nye Undervisningsanstalter i 1910 blev der fulgt et lignende Program som i 1787, men med den Forskel, at der nu creeredes to udmærkede Videnskabsmænd, som ikke var Læger, til Doctores medicinæ, medens der dengang valgtes udelukkende Kirurger til Membra academiæ.

Iblandt de Stiftelser, som paa den Tid fandtes i København, var der et Par, som ansaas for saa daarlige, at Københavns Fatigvæsen fandt sig foranlediget til at nedlægge dem og i Stedet for bygge en stor Lemmestiftelse med tilhørende Sygeafdeling. Inden disse Anstalter nærmere omtales, vil det dog være paa sin Plads at give en kort Oversigt over de københavnske Lemmestiftelsers eller „Hospitalers“ Historie.

Den ældste Stiftelse for Syge i København var *St. Jørgens Hospital*, som vistnok første Gang nævnes 1261. Det var som alle St. Jørgensgaarde indrettet for Spedalske, og laa derfor udenfor Byen og ret isoleret. Dets Grund indtog Arealet langs St. Jørgens Sø mellem Gl. Kongevej og Ladegaardsaaen, og selve Bygningen laa formentlig omtrent der, hvor Wodroffsgaard senere laa. Da Byen blev ødelagt af Hansestæderne 1368, gik Hospitalet ogsaa til Grunde, men det blev snart opbygget igen. I Reformationstiden blev det 1530 forenet med Helliggesteshus, og Lemmerne blev flyttede til dette sidste undtagen 10 med smitsom Sygdom, og disse 10 Pladser bevaredes, til Helliggestes-

hus flyttedes til gamle Vartov, hvorpaa St. Jørgens Hospital ganske blev nedlagt og forpagtedes ud fra 1609, og fra 1621 overgik til Ladegaarden.

Den næstældste Stiftelse for syge, *Helligaands Hospital eller Helliggestehus*, byggedes c. 1296 af Biskop Johannes Krag, og denne Stiftelse eksisterer endnu. Den laa dengang mellem Graabrødre Kloster og Amagertorv og naaede til henimod Købmagergade. Den bestod af en Del forskellige Bygninger, og navnlig efter Kristiern den Førstes Besøg hos Paven 1474 udvidedes den. Ved denne Udvidelse byggedes formentlig det smukke Kapel, der nu ligger ud mod Store Helligeststræde eller Walkendorfsgade. Der skænkedes efterhaanden betydelige Gaver til Hospitalet, der havde Tilladelse til at faa Almisse i hele Landet, og som en Tid handlede med Afladsbreve. Det optog fattige og syge Mennesker, men det var ikke et Sygehus i vor Forstand, idet det kun optog Lemmer, der var sengeliggende og uhelbredelige. At Syge ikke kunne indlægges der fremgaar bedst deraf, at det fortælles, at Ridder Niels Høg i 1524 fik Apoplexi under et Besøg i Klosteret, og at han døde 9 Dage derefter i dets Stald, hvor han formentlig har ligget, medens der ikke er Tale om, at han indlægges i Sygestuen. Efter Reformationen vedbliver det at være Lemmestiftelse og forenes med St. Jørgens Hospital, og 1553 træder det i nærmere Forbindelse med Fattigvæsenet, idet Forstanderen derefter skal henvende sig til Fattigvæsenet for at søge Oplysning om Personer, der ønskes optagne.

Den 17. Marts 1600 fik Stiftelsen en ny Fundats, hvoraf fremgaar, at der var Plads til 50 Lemmer foruden til 10 med smitsomme Sygdomme paa St. Jørgenshospital. Lige fra 1474 var der ogsaa optaget Hittebørn og andre uheldigt stillede Børn, men dette ophørte nu, da Kongen havde store Planer med Hensyn til Børneforsorg. Han ønskede at benytte hele Hospitalet til Børnene, og han mageskiftede derfor den 30. November 1607 Gaarden Vartov ved det nuværende Tuborg med Klosteret. Herhen flyttedes alle Lemmerne baade fra Helliggestehus og fra St. Jørgenshospital, men det var ingen heldig Forandring, da det laa for langt fra Byen, saa at det blev glemt og ikke fik den Hjælp, som det trængte til. Der synes ikke at være givet nogen større Gave til det af andre end Kongen i den Tid, det var her. I 1630 flyttedes Hospitalet derpaa til Ny Vartov, der laa omtrent paa

den nuværende Triangel paa Østerbro, og straks begyndte der igen at strømme Gaver ind. Længe fik det dog ikke Lov til at ligge her, thi under Belejringen blev det nedbrændt den 11. August 1658, og Lemmerne maatte derefter til 1662 opholde sig i et Hus i Pilestræde, hvorpaa de indtil 1666 var i Børnehuset paa Kristianshavn, for endelig at flytte til den nuværende Ejendom ved Vestervold, som var købt den 7. April 1665 af Joachim Frederik Vind til Gerdrup for 3200 Rdl.

Medens det ved Fundatsen af 1600 bestemtes, at der skulde være 5 Piger til at passe de 50 Syge, har der næppe været nogen fast Læge ved Stiftelsen, før Christian Johan Berger blev det 1763.

Sjæleboderne eller Brøndstrædes Hospital laa mellem Møntergade og Brøndstræde og er først revet ned i 1910. Denne Anstalt var oprettet 1550, idet Albert v. Gochs Enke i dette Aar gav 14 Sjæleboder bag St. Clare ved Østervold til de fattige.

Sjæleboder stammer i Grunden fra den katolske Tid, idet de var Gaver, der skulde hjælpe Sjælen lettere gennem Skærsilden, men det synes navnlig at være efter Reformationen, at Oprettelsen af dem tog Fart. Der var to Slags: de saakaldte Lejeboder, der udlejedes til Fordel for de Fattige, og de egentlige Sjæleboder, hvor der gaves Fattige fri Bolig. De første Sjæleboder, man kender, gaves 1549 og laa ved Vestervold. Det var i Reglen enetages Længer, hvor de fattige havde 2 Værelser. Antallet af Sjæleboder naaede op til 96 Lejeboder og 44 Sjæleboder. Efterhaanden forfaldt en Del af disse Sjæleboder, saaledes fortælles det f. Eks. 1676, at der i Mikkalbryggersgade fandtes „Sjæleboder paa Støtter, der staa ganske paa Fald og aldeles ikke kan repareres, som dog er besat med gamle Stakler“. I 1709 var der 29 Sjæleboder, men da det ikke var forbudt ved Fundatser at sælge de 20, bestemte man sig til at sælge dem, da de ellers med Tiden maatte rent af sig selv undergaa.

Da man 1769 vilde sælge Sjæleboderne eller Brøndstrædes Hospital efter Opførelsen af Almindeligt Hospital, bestod det af en toetages Bygning med 9 Fag ud mod Møntergade med Kvist over de 3 Fag. Her var Præstebolig. Der var Grundmur mod Gaden men Bindingsværk mod Gavlene og mod Gaarden, hvortil der var 8 Fag. Sidebygningen havde ikke mindre end 42 Fag og var to Etager høj. Gavlen og Porten mod Brøndstræde

var Grundmur med Kvist over 2 $\frac{1}{2}$ Fag, og under hele Bygningen var der grundmuret Kælder. I Gaarden var der et Par Halvtaghuse. Der var to afdelte brolagte Gaardsrum, og Indkørslen til Sidehusets Gaard var fra Brøndstræde. I Gaarden var der en Portion fersk Vand med Pumperedskab. Til Opvarmning af denne Stiftelse for gamle svage Mennesker fandtes kun 5 Jærnbilæggere og 2 Jærnvindovne, hvoraf Præsten formentlig har haft de fleste. Fattigfolk har aabenbart ikke været forvænt med Varme dengang.

Da man i 1765 besluttede at opføre Almindeligt Hospital, var det for at afløse de forskellige andre Fattigvæsenanstalter, og da navnlig foruden Sjæleboderne ogsaa *Silkehuset eller de Fattiges Konventhus*. Dette Hus, der var indviet 1. Maj 1630, blev indrettet i Anledning af Fattigvæsenets Omdannelse. Bygningens Bestemmelse var, at de Fattige hver Uge, naar de var lemlæstede og svage, saa at de ikke selv kunde tjene deres Føde, der kunde hente Penge og Brød. Var de sengeliggende blev Almissen sendt til dem, og kunde de arbejde, fik de Arbejde anvist. Der boede en Overforstander og en Husvært i Huset, hvor der var Kontorer, Forsamlingssal for Direktionen, der bestod af Biskoppen, den øverste teologiske Professor og de to øverste Borgmestre, medens de tre Sognepræster og en Raadmand var Assessores. De øvrige Rum i Huset var til Opbevaring af Fødemidler og Arbejdsmateriel for de Fattige.

I 1769 solgte man Huset, der laa paa Hjørnet af Pilestræde og Silkegade. Det var en grundmuret toetages Bygning med Spidsgavl mod Pilestræde med 3 Fag i Gavlen, medens der i de andre Etager var 5 Fag og Indgangsdør. Mod Silkegade var der ogsaa to Etager, 12 Fag, med Kvist over 2 Fag, og Indgangsdør. Der var en i 4 Rum afdelt Kælder under hele Bygningen. Til Gaarden var der en treetages høj, 2 Fag bred Sidebygning samt et toetages Bræddeskur. Gaarden var lille og brolagt, og der fandtes en Portion fersk Vand med det fornødne Pumpeværk. I Loftsetagen var der 3 Kamre, i de to andre Etager var der i hver 4 betrukne og 2 ubetrukne Værelser samt Køkkener med Tinrækker. Desuden fandtes i underste Etage Vagtstue og et Kontor og i øverste Etage en Forsamlingsstue og et Kontor. Til Opvarmning af hele Bygningen fandtes 3 Bilæggerovne og 5 Vindovne. Bygningen solgtes ved Auktion for 5000 Rdlr.

Som Erstatning for disse Fattigvæsenets Stiftelser opførtes som nævnt *Almindeligt Hospital* i Amaliegade, som indviedes den 9. April 1769 sammen med sit Kapel. Indvielsen beskrives saaledes :

„Dette Capels Præst, som tilforn var ved Sjæleboderne, Hans Velærværdighed Hr. Wolquartz læste i Chordøren, derefter blev siunget og med Musiqve accompaneret de til Søndagen hørende Psalmer, hvorefter Hans Høyædle Høyærværdighed Hr. Biskop Harboe gik paa Prædikestolen, som til sin Indgang betiente sig af det saavel paa Forretningen som paa Texten passende Sprog: 2. Corr. 8. 9.: Thi I kiende vor Herres Jesu Christi Naade, at han for eders Skyld er bleven fattig, der han var rig &c. Efter Prædiken blev siunget og med Musiqve udført Psalmen: O store Gud vi love dig, hvorefter Hans Høyærværdighed traadde for Alteret, og aflæste Collecten og lyste Velsignelsen, derefter blev siunget, Herren han er min Hyrde god, og læst i Chordøren, og derefter af Hr. Cantor Nissen opført en smuk Vocal- og Instrumental-Musiqve. Efter denne gudelige Forretning begave Hans Høygrevelige Excellence Hr. Geheimeraad Greve af Bernstorff som Præses for de Fattiges Væsen samt Hr. Geheimeraad Bierregaard og øvrige Directeurer og Committerede tiligemed en Deel andre høye Herrer og Ministrer, foruden den store Mængde, som havde været udi Kirken, sig ud i dette Hospitals Spise-Stuer, hvor Diske og Duge var tilberedte for saa mange usle, fattige og nødlidende Lemmer, der alle bleve bespiste og vare iførte nye Klæder. Et Syn, som rørte enhver Tilskuer, og som opvakte hvert følende Hierte til at prise Guds Forsyn og vore milde Kongers Forsorg, der saa kiendelig strækker sig endog til de Usleste i det Mennekkelige Selskab.“

I 1769 flyttedes endnu en af Fattigvæsenets Anstalter, idet *Pesthuset eller St. Hans Hospital* flyttedes fra sit gamle Sted til Ladegaarden.

Oprindelsen til Pesthuset maa søges i Lille Helliggestehus, som muligvis allerede eksisterede i den katolske Tid, og som synes først at have været en Længe, der fra Helligaandskirke gik henimod Graabrødre-Kloster omtrent fra Taarnet paa Kirken. Senere flyttedes det til nuværende Walkendorfsgade til den Ejendom, der nu tilhører Sparekassen for København og Omegn, nærmest hen mod Posthuset. Det kaldtes da lille Helliggestehus eller den vesterste Bod nemlig af de Boder, som tilhørte Helligaandshospitalet, og som laa mellem Købmagergade og Niels Hemmingsensgade. Her indlagdes Pestsyge, og det var

først ved Forordningen af 1630 om Fattigvæsenet, at det bestemtes, at der skulde være et Pesthus udenfor Byen :

„Efterdi Pest og andre smitsommelige Sygdomme ofte give Aarsag at Daglønnere og andre fattige Folk udskydes af deres Tjeneste og Losamenter paa Gader og Stræder og imod al kristelig Kærlighed og Medlidenhed baade forsømmes og foragtes, hvoraf Guds Vrede retfærdeligen forøges over Land og Stæder, da skal ogsaa ved denne Forordning forfærdiges udenfor Porten et Syge- eller Pesthus med bekvemlige og fraskilte Losamenter for Mands og Kvindes Personer, med Senge og nødtørftig Underholdning og Tjeneste, at de, der indkommer efter den særdeles Fundats og Ordinans, som derpaa gjort bliver, skulle baade blive betjente med Lægedom, Tjeneste og Underholdning, saa længe de for deres Svagheds Skyld der inde blive, og siden, om Gud ved Døden affordrer dem der inde, ærligen og kristeligen begravede.“

1632 solgtes da den vesterste Bod, og man købte en Have udenfor Nørreport ved Peblingsøen, hvoraf en Del udlejedes, medens der paa Resten opførtes et nyt Pesthus. Tæt ved laa der en anden Bygning, der var indrettet til saarede Soldater 1612, men som synes at have været benyttet til Pestsyge c. 1619. Senere (1643) paabødes det, at der i Pesthuset skulde være forskellige Rum baade for Rige, som vilde være for sig selv, og til dem, om hvem man ikke er sikker paa, at de led af smitsomme Sygdomme. Endvidere bestemtes det, at der skulde være en Kirkegaard ved Pesthuset, og der skulde ansættes en Kapellan, som fik Løfte om særlig Befordring.

Byen havde fra gammel Tid haft en Daarekiste, om hvilken man ved meget lidt, men omtrent samtidig med, at Pesthuset flyttedes udenfor Byen, indrettedes der en Daarekiste der, og 1645 befaledes, at alle Blinde, Halte og Krøblinge, som findes at ligge paa alfar Vej og betle, skal føres til Pesthuset og underholdes der lige med Pesthuslemmer af Penge, som Kongen selv vilde forordne dertil.

Under Belejringen 1658 blev Pesthuset ødelagt, og det genoprettedes derefter ikke før 1665, da det opførtes ved Kalvebodstrand paa Vester Fælle, hvor senere Ejendommen Belvedere laa. Det var væsentligst Lemmestiftelse, der af og til kaldtes St. Hans Hospital, og særlig efter 1697 Forvaringssted for Sindssyge. 1709 udvidedes det, men der maatte dog gøres op-

mærksom paa, at der ikke vilde blive Plads der til alle Landets Sindssyge, hvorfor Kongen befalede, at der ved alle Hovedhospitaller i Landet skulde indrettes Værelser for Vanvittige.

De Sindssyge havde det sikkert ikke godt derude, hvilket man bl. a. kan se af en Indstilling fra Konventhudirektionen fra 1727 i Anledning af, at Magistraten vilde have en Kone fra Vartov indlagt der :

„Det er bekiendt, at i Pesthuset er saa miserable Logementer, som ikke findes slettere i noget Hospital her i Byen, baade i Henseende til Indrettelsen i sig selv, som og at det for alle Vinde ved den aabne Strand ved Vintertide er exponeret adskillige Inkommoditeter, at man billigen maatte have Betænkning i, ja fast Samvittighed over at lade nogen der indkomme, som var vant til bedre som den forhen indsatte Karen Hans Fiurens eller den ommeldte berettes at have. Og som der da ingen aparte Logementer i Pesthuset er eller kan vorde indrettede med Varme, thi at indsætte hende i en af Daarekisterne, om hun ikke paa anden Maade kunde handles, var vel noget for haardt, og at betro hende iblandt de andre Lemmer, kunde Pesthuset da være samme Fare undergivet af Ildebrand, som der nu befrægtes for Vartov Hospital, hvor hun har indkøbt sig.“

1769 var Pesthuset „af Ælde og slet Indretning aldeles ubrugeligt“, og man købte derfor Ladegaarden for 22,100 Rdl. courant. Ladegaarden skal senere blive beskrevet, som den var ved Flytningen, men der blev sikkert foretaget Forandringer ved den navnlig med Hensyn til Daarekisterne, idet det siges, at der i denne Stiftelse skal være ved 200 Lemmer, mest taabelige, galne incurabel, og alle ælendige Mennesker, hvilke nu bekomme meget beqvemmelig Lejlighed hver efter sin Tilstand endog nye gode og varme Daarekister for de Ulyksalige, som har mistet deres Forstand.

Da Pesthuset blev forladt, bestod Hovedbygningen af 4 sammenbyggede Længer af Bindingsværk med Indkørsel gennem en Port paa nordre Længe, der havde 18 Fag, medens østre og vestre havde hver 30 Fag og søndre 12 Fag. Det var enetages Bygninger med en enkelt Kvist. Gaardsrummet var brolagt, og der fandtes en Portion fersk Vand med Opstander. Bag denne Gaard var der en anden, indhegnet med Plankeværk, og indeholdende nogle smaa Bygninger. Der var yderligere Frugthaver med c. 150 Frugttræer.

At Pesthuset laa isoleret, og at Vejen dertil ikke var ufarlig, fremgaar af en Notits fra 1769, hvori fortælles, at en fattig Kone, som var Lem i Pesthuset, og som plejede at gaa Ærinder for de andre Lemmer, var druknet paa Vester Fælle mellem Broen og Pesthuset i det Vand, som flyder over Marken og Vejen, da hun havde bundet sin Dragt paa sig og derfor ikke havde kunnet hjælpe sig selv over de vanskelige og dybe Steder. Og der tilføjes ganske tørt som en meget naturlig Ting: „Ellers er gierne hver Aar nogle af dette Huuses Lemmer omkomne paa denne Mark, som er undertiden impassabel for Gaaende og Kiørende“.

Den 6. Oktober 1769 flyttedes Lemmerne fra Pesthuset til Ladegaarden — men der fandt vistnok ingen Indvielse Sted, og det varede da heller ikke saa længe, inden der begyndte at komme Klager over Ladegaarden og særlig over de Sindssyges Behandling.

Ved Udgangen af 1769 findes altsaa i København: Frederiks Hospital, Almindeligt Hospital og for de Sindssyge St. Hans Hospital paa Ladegaarden foruden enkelte mindre Stiftelser som Abel Cathrines Boder og Povl Fechtels Boder, som skal forbi-gaas her. Endvidere fandtes de militære Anstalter, der fortjener en særlig Omtale. For de civile Hospitalers Vedkommende skulde der gaa næsten et Seculum, inden der skete Forandringer, naar bortses fra, at Almindeligt Hospital flyttedes til Sølvgadens Kaserne fra 1775—1785, og at St. Hans Hospital 1816 flyttedes til St. Jørgensbjerg paa Bidstrup Gods ved Roskilde.

Af de militære Sygehuse er *Kvæsthuset* det ældste. Alle-rede 1618 har der vistnok været et Sygehus tæt ved Holmens Kirke, men 1628 flyttedes „Baadsmændenes Sygehus“ til et Sted mellem Gotersgade og Gammelmønt, formentlig tæt ved Regnegade. I 1658 lod Kongen det Nytaarsdag undersøge af sin Livlæge Povl Moth og sin Livkirurg Philip Hacquart, fordi der var klaget over, at det var usundt, og Forplejningen daarlig. Følgen blev, at Kongen skænkede Sejlhuset paa Bremerholm, hvor det kgl. Teater nu ligger, til Kvæsthus ved Resolution af 16. August 1658, men allerede to Dage før var de første Saa-rede fra Prammen i Kalvebodstrand indbragte dertil.

Under Belejringen maatte man tage alle bekvemme Steder i Brug. I den Tale, som blev holdt ved Indvielsen af Kvæsthuset, siges, at de saarede Hollændere var indlagte i det danske Kompagnihus, det hellige Trefoldigheds Gilde, det Sted hvor store Brylluper fejredes.

„Paa den Sted, hvor Brudgommens og Brudens Røst tilforn er hørt med stor Bram og braskendes Dragt, der stønnede den dødssyge paa sin Helseng henlagt. Paa den Sted, hvor man kunde se de dejlige Døtre i Dansen og de unge i Sind og Legeme letspringende Menesker, i Overdaadighed fremfusende, se, der vrimlede de halte, der raabte den væfølendes Tunge om Hjælp, der sukkede det vankelmødige Hjerter efter Lægedom; paa den Sted, som saa mange gode Venner indbyrdes med venlige Arme sig tilforne omfavnede, se der laa det vanføre Legeme med afskaaren Albue, Hænder og Arme, der fandtes for den vellugtende Desmerknap det stinkende Saar, for den pudrede Paryk den skaldede og med Plaster omviklede Hovedpande, for de udklappede Linklæder de besmittede Balbervindel og blodige Klæde; at jeg intet skal tale om de andre Lægmands Lavshuse og Forsamlingshuse, hvor man i de Dage kunde se flere Ligkister end Lavstønder ind og ud at flyttes, føres og henfordres.“

Den 1. Januar 1660 indviedes Kapellet paa Kvæsthuset med en Tale af Præsten Vallensbæk, der havde været særlig virksom for Flytningen af Anstalten. Dens Titel er „Delineata strenæ regiæ Ptochotrophæi Holmensis topographia eller den ny kongelige Nytaarsgaves billige Beskrivelse anvendt paa det Holmiske K. M. Syge- og Kvæsthusets uforbigængelige Brug og belejlige Sted“.

Talen begynder: „Hvad skal jeg sige? Hvoraf skal jeg begynde min Tale? Her synes mere Sted at tie end tale; her maa man heller med Forundring staa stille tiendes, end med sin lydige Tale opvække de halvslumrendes Øjne; thi som jeg nu nylig indtræder ad dette Husets dobbelte Døre, finder jeg Bordet med Liglagen til de døde beklædt, triner jeg frem bedre, da hører jeg de kvæstede Menneskers himmelskrigende Suk, nu møder mig de kunstrige Bartskaarere, her staa de berømmelige Doctores i Lægekunsten, der ligger afskaarne Hænder, Lemmer, Laar og Lægge; jeg ser nogle med Taarsuk, nogle med Blod, nogle med den slet forbrændte Hud deres Sengested at forbløde og besmitte; herinde hører jeg Sorg og Suk, i Byen raaber alle Mand Hævn, i Kirkerne Bønner, paa Voldene Pile og Skud, og ikke langt herfra erkendes den blodige Fjendes med Dynd ja Synd sølede Lejr.“

Efter at have omtalt Christian den Fjerdes stolte Bygninger siger han: „Men som det haarde Jærn med Tiden kan slides, som de grundfaste Huse af Ælde kan brydes, som de handel- og arbejdsfulde Havne med Grus og Grene kan fyldes, — — saa gaar det med mange den salige Herres og Konges kunstprisinde Bygninger, og saa gik det med det forrige dog nu faldefærdige kgl. Majestæts Sygehus og Kvæsthus hos Grønnegade, hvor mange tro Søtjenere med Suk har hvilet sine fortrællede Lemmer og dødssyge Legemer, ja med Længsel leveret Gud sin angerfulde Sjæl. — — — Befalder det denne højædle, velærede og hæderlige Samkvem at beskue dette Huses Sted, Storhed og Danlighed, saasom det findes 90 i Længden og 15 sællandske Alen i sin Bredde at regne, da er det bygget efter de gamle Kirkers Bygninger staaendes i Øster og Vester. Af den østre Ende paa øverste Tag kan den kgl. Flaade og Østersøens stridige Strømme beskues, af den vestre Ende høres Klokkeren til Timer, og Kirkegaarden til de døde Lemmers Hvilested her betrædes, udi sønder er for Døren det springende ferske Vand med de svømmende lungeløse Dyr, som er kræselige og kostelige Karper og Karudser, imod sydost beskues de kvæstedes nu nylig indplankede og nyplantede Urtegaard, hvis yderste Ende strækker sig imod Solens morgenfrydendes Opgang og af det salte Vands indflydende Revier bekvemmeligen beringes og beskærmes; mod Norden formodes snart at blive (bevar os Gud fra Fjenden fremdeles) et gavndrivende Torv til Amagervarer tjenligt og til Borgernes Næring brugeligt. Kære, sig mig hvor findes, kære, siger jeg, hvor befindes en belejliger Sted i den ganske Stad til det kgl. søfarende Folks Tjeneste og de kvæstede Lemmers ledige Hvile.“

Det fremgaar heraf, at Kvæsthuset laa ved Kongens Nytorv paa det Sted, hvor det kgl. Teater nu ligger.

Fra 1668—1674 var Kvæsthusets Bestyrelse forenet med Børnehusets, og der indlagdes ogsaa kvæstede paa Børnehuset i alt Fald 1673, men fra Nytaar 1675 lagdes Kvæsthuset ind under Admiralitetet, og det flyttedes derpaa til Guldhuset i Rigsgade, som senere skal blive omtalt, og her forblev det til 1683, da det bestemtes, at der skulde indrettes et nyt Kvæsthus ved Nyhavn i Kvæsthusgade. Hvornaar denne Bygning blev taget i Brug, vides ikke, men den var taget i Brug 1688. Grundstenen blev nedlagt den 26. Maj 1684 af Kronprins Frederik. Han og hans Broder Christian kom sejlene med Følge i adskillige Chalupper. Vejen fra Stranden var belagt med rødt Klæde, og der kamperede et Regiment Marinere. Efter at den første Grundsten, der var udhulet, var nedhisset med en Vinde, fyldte Prins Frederik to skønne og rare Glas med rød og hvid Vin og satte dem ind i Stenen, hvorover blev lagt en Plade med

latinsk Indskrift tilligemed et dansk Vers. Derpaa tog Prinsen Kalk og en Sølv-Murske og bedækkede Stenen, og i det samme sang alle omkringstaaende Murere under Ledsagelse af Cymbler og andre Instrumenter en tysk Sang paa 3 Vers. Imellem hvert Vers blev der givet Salve af Marinerne og fra det kgl. Admiral-skib løsnedes 9 Stykker.

Ved kgl. Resolutioner 1690 og 1697 bestemtes det, at Kvæsthuset alene skulde være for Flaaden, medens Hæren skulde have sit eget Krigshospital, i hvilken Anledning Kvæsthusfonden deltes mellem dem, men det vides ikke bestemt, hvornaar Adskillelsen virkelig skete, om man end ved, at det var før Pesten 1711.

Søkvæsthuset blev nu i Kvæsthusgade til 1777, da det flyttedes til Christianshavn til den Bygning, der nu hedder Søkvæsthuset paa Hjørnet af Overgaden oven Vandet og Baadsmadsstræde, og som var opført til Opfostringshuset. Skønt det var bestemt, at Kvæsthuset skulde være Sygehus og ikke Lemmestiftelse, blev det dog snart anvendt dertil, da der i Fredstider ikke var saarede nok, men Trangen til et virkeligt Hospital blev efterhaanden mere levende, og der opførtes da 1806 et nyt Sygehus „Søetatens Hospital“ i Fredericiagade, hvor Marinen havde sine Patienter, og kun de svageste forblev paa Søkvæsthuset, der dog fra 1816 ikke mere anvendtes til Syge. Heller ikke Søetatens Hospital bevaredes som selvstændigt Hospital, idet det 1867 bestemtes, at Marinens Syge skulde indlægges paa Garnisons-sygehuset, hvor de fremdeles indlægges. Fra 1886—1903 benyttes Søetatens Hospital som Epidemihospital for Garnisons-sygehuset, indtil det afløstes af det for Hæren og Flaaden fælles Epidemihospital ved Hjørnet af Jagtvejen og Tagensvej paa Nørre Fæled.

Medens Kvæsthuset oprindelig var til saarede Krigere saavel af Hær som af Flaade, blev det ved Resolutioner af 1690 og 1697 som omtalt, bestemt, at Kvæsthuset skulde være Søkvæsthus alene, og at Hæren skulde have sit eget Kvæsthus. Dette Hospital, *Krigshospitalets Ladegaard*, toges i Brug omtrent Aar 1700. Det laa, hvor „Ladegaarden“ ligger den Dag i Dag, og var opført paa en Del af den Grund, der i sin Tid havde hørt til St. Jørgens Hospital. Denne Anstalt blev ligesom Søkvæsthuset en Slags Lemmestiftelse, men den var tillige en Slags Straffeanstalt. Den egnede sig godt dertil, da den som en Del af Kø-

benhavns Befæstning, der særlig skulde sikre Ladegaardsaaens Indløb i Peblingsøen, var omgiven af Volde og Grave, hvoraf man paa den sydvestre Side endnu kan se Spor ud mod Banelinien. Der var altid Militærvagt for at forhindre de internerede i at flygte, og Vagten var derfor om Vinteren, naar der var Is paa Gravene, betydelig forstærket. Under den store Pestepidemi 1711 blev Krigshospitalets Ladegaard brugt til Pesthospital. I 1748–1755 blev der opført nye grundmurede Bygninger. Skønt Bygningerne 1765 var temmelig nye, maa de have været utilfredsstillende, thi det indstilledes da, at Ladegaarden skulde sælges, „weil ohnehin ihre Bau-Art und Einrichtung schlecht ist“. Den 15. Maj s. A. kom der Resolution herom, og om at der skulde opføres et Frederiks Plejehus, hvortil der købtes den Gaard i St. Kongensgade, som senere blev Opfostringshusets, og som nu er Politistation. Imellem Bestemmelserne for denne Anstalt var den, at der for Børnene skulde være Skolestuer og desuden „wären darin abgesonderte und bequeme Kranken- und Siechstuben, wie auch solche Gelegenheiten einzurichten, wo erforderlichen Falls, Züchtlinge und Wahnwitzige eingesperrt werden konnten“. Dette sidste blev dog ikke Tilfældet, idet der 28. November 1767 blev sluttet Aftale med Fattigvæsenet om, at Sindssyge skulde sendes til St. Hans Hospital. Betalingen for Personen fastsattes til 3 Mark om Ugen foruden Klæder.

En lang Tid gik Arbejdet med Indretningen af Frederiks Plejehus i Staa ved Kongens Død, men pludselig optoges det igen, og i November 1767 flyttedes 189 Lemmer fra Ladegaarden til *Christians Plejehus*, som det kom til at hedde. Ved denne Anstalt var der et lille Sygehus eller rettere en Sygeafdeling, der var bedre indrettet end de samtidige Sygehuse Frederiks Hospital og Almindeligt Hospital. Hvert Barns Forplejning og Kost beregnedes 1765—1766 til $1^{97615321}/_{144130896}$ Skilling lybsk daglig og til 12 Rdl. $36^{29260853}/_{144130896}$ Skilling lybsk aarlig. Allerede 1775 flyttedes *Christians Plejehus* samtidig med Almindeligt Hospital til Sølvgadens Kaserne og 1785 til Egernførde, hvor det forblev, til det nedlagdes ved Reskript af 15. Marts 1854.

Fattigvæsenet købte som omtalt Ladegaarden og flyttede Pesthuset dertil. Der fandtes dengang 4 Længer paa Ladegaarden, hvoraf den østre og vestre hver var 150 Alen lang, medens den nordre og søndre kun var 69 Alen hver. Imellem de lange Byg-

ninger fandtes en Tverbygning, hvori Kirken var, og hvorved dannedes en Forgaard med Betjentenes Værelser og en Baggaard til Lemmerne. Mellem disse var der ogsaa Sindssyge, og det interessanteste ved Bygningen er uden Tvivl Indretningerne for de Sindssyge, hvorfor de fortjener nærmere Omtale.

I vestre Længe fandtes to etfags Kamre, et til Marken og et til Gaarden. For Vinduerne var der Jærnstænger, i Døren Jærnrust og udenfor en Jærnstang. Døren kunde naturligvis laases. I hvert Kammer fandtes en Seng, og imellem Kamrene var der en Vindovn med Trommel og Rør. Her kunde man kun have de rolige Sindssyge, medens de urolige indespærredes i de saakaldte Daarekister, der fandtes udenfor den søndre Længe. Naar man hører Beskrivelsen af disse Daarekister, begriber man ikke, at Mennesker har kunnet leve i dem, og man forstaar, at det endte med, at en af de indespærrede sparkede Væggen ud og flygtede. Behandlingen af de Sindssyge er et af de mørkeste Punkter i Menneskenes Historie.

Daarekisterne fandtes i et grundmuret Hus, der var c. 9 Alen paa hver Side, afdelt i 4 lige store Daarekister, hver altsaa kun $4\frac{1}{2}$ Alen i Kvadrat (udvendigt Maal). Kun de to havde Vindue, og der var i dem fast Seng og Natstol. Dørene var naturligvis forsynede med Låas og Nøgle. I de to andre var der ikke Vindue, men kun Jærnrust i Døren, der var forsynet med Skodder og Tværstænger. I disse to Daarekister var der fast Natstol, men ikke Seng — kun en Briks. Ovn var der ikke Tale om, men det undrer maaske ikke saa meget, naar man ved, at der slet ikke var Ovne paa Pesthuset. Men ikke nok med det! Udenom dette Hus var der et Plankeværk, som kun var c. 10 Alen paa hver Led og med aflaset Dør. Det vil altsaa sige, at der c. $\frac{1}{2}$ Alen fra hvert Vindue eller Jærnrust i Døren var et Plankeværk, — Udsigten har ikke været opmuntrende, men der har nok været godt Læ for Vinden! Der fandtes endnu 3 Daarekister i et Hus, i hvis ene Ende der var Staldrum for to Heste og en Ko for Præsten og to Køer for Kirurgen. Beskrivelsen lyder: „Udi samme Bygning befindes 3de Daarekister med 3de Dørre og Jern-Skudder, samt Jern-Rust og Tvær-Stænger over samme, udi hver en Britsche og en fast Nat-Stoel, om samme Daarekister er et Plankeværk $11\frac{1}{2}$ Alen langt samt et Dør med Laas og Nøgle“. Og dog var der sket et Fremskridt — man

skulde ikke tro det muligt, men det var dog Tilfældet, idet nemlig to gamle Daarekister af Brædder var blevne kasserede og overladte Spisemesteren til Staldrum.

De syge Soldater behandledes i smaa Sygehuse spredte i Byen, saaledes kunde 1809 Garden til Hest og til Fods i deres Sygehus modtage 30 Syge, Artilleri Corpset 70, Kongens Regiment 50, Marin Regimentet 140, Danske Livregiment 40, Norske Livregiment 40, Prins Christian Frederiks Regiment 40, ialt 410 Senge, men desuden havde man i dette Aar, da Hæren var paa Feltfod, skaffet Plads forskellige Steder til c. 600 Senge.

Denne Ordning var ikke tilfredsstillende, og det var en væsentlig Forbedring, da alle disse smaa Sygehuse ophævedes, og det nuværende *Garnisonssygehus* i Rigensgade aabnedes den 4. November 1818.

Som det fremgaar af det foregaaende, var det paafaldende ofte, at det Hospital, der skulde flyttes eller trængte til andre Bygninger, ikke forsynedes med Nybygninger, men flyttedes hen til gamle Bygninger, der havde været anvendt til ganske andre Ting, men som af en eller anden Grund var blevne ledige. Saaledes gik det ogsaa med Garnisonssygehuset, det anbragtes i gamle Bygninger, der var opførte med ganske andet Maal for Øje. Bygningernes Historie er imidlertid ganske interessant og Grundens ligesaa.

I 1625 befalede Christian den Fjerde, at der paa dette Sted skulde anlægges en Kirkegaard, hvor der senere kunde bygges en Kirke. I 1640 begyndte man at bygge paa Kirken, den mærkelige St. Anna Rotunda, en Rundkirke, der aldrig blev færdig, men 1662 købte den bekendte Ingeniør Henrik Ruse, senere Baron Rysensten, hele Grunden. Hvornaar Kongen har faaet Grunden igen vides næppe, rimeligvis dog ikke før 1668, men den benyttedes senere for en Del til „Guldhus“, hvor Guldmageren Burrhi havde sit Værksted. Det fortælles, at han bag Børsen havde opført sin filosofiske Ovn, og at denne engang skulde flyttes til St. Anna Kirkegaard. Da Burrhi paastod, at Ovnen var saa udmærket, at det vilde være vanskeligt at bygge en anden lige saa godt, gjorde man Forsøg paa at flytte den paa Blokvogn uden at bryde den ned, og det skal virkelig være lykkedes. Over den byggede saa Burrhi sit private Laboratorium, en Bygning,

der er bevaret den Dag i Dag som Officerslasarettet, en meget aparte Bygning, som dog nu har en Etage mere end oprindelig, idet den øverste Etage er bygget paa senere undtagen i Midterpartiet, hvor der altid har været to Etager. Paa gamle Billeder ses det, at Bygningen havde tre med hinanden forfra bagtil parallelt forløbende Tage, hvoraf det midterste var en Etage højere end de to andre. Den øverste Etage, der er tilbygget, er af gule Sten, medens de ældre Dele er af røde Sten. Medens denne Bygning er bygget, da Burrhi flyttede sin Ovn, var de andre vistnok opførte af Ruse. Der fandtes dengang 3 Længer til, hvoraf den nordøstlige nu hører til Munderingsdepotet og begrænser Sygehusets Gaard mod Nordøst, den sydøstlige er en Del af den nuværende Hovedbygning mod Rigensgade, og den sydvestlige er revet ned. I Gaarden fandtes en Brønd, som findes, men ikke mere bruges. Paa Pladsen findes i alt Fald i Baggaarden ofte Skeletdele, et Minde om, at der her allerede var Kirkegaard 1625 og senere igen under Pesten 1711.

Da Burrhi ved Frederik den Tredies Død forlod Landet, flyttedes som omtalt Kvæsthuset til Guldhuset 1675, og det forblev der til 1683, da Kongen skænkede de meget udvidede Bygninger og hele Pladsen til en Uldmanufaktur og Silkemanufaktur. Medens denne sidste snart maatte ophøre, vedblev Klædefabrikken, til man 1814 slog den sammen med Usserød Fabrik, og den 24. Maj 1815 bestemtes det derpaa, „at Guldhusbygningen Nr. 476 i Rigensgade skal anvendes til et almindeligt Garnisons-Hospital, og de hidtil til militære Sygehuse anvendte kongelige Bygninger og Grunde bortsælges for at dække de Udgifter, som til det nye Hospitals Indretning udfordres“. I Tidernes Løb er der blevet anvendt meget store Summer paa at forbedre dette Sygehus og modernisere det, uden at det er lykkedes at gøre det godt. Et Sygehus, der indrettes i Bygninger, der er opført med et ganske andet Formaal for Øje, vil aldrig kunne blive godt, med mindre man vil anvende urimelig store Summer derpaa.

Bortset fra at der oprettedes et Par militære Hospitaler, varede det som sagt længe, inden der skete større Forandringer i Byens Hospitalsforhold, og det var først i den sidste Halvdel

af det 19. Aarhundrede, at der kom Fart i Hospitalsbyggeriet, men da det først var begyndt, gik det ogsaa i rivende Fart. Grundene hertil er mange forskellige, men det var især den store Koleraepidemi 1853, der viste, hvor utilfredsstillende Forholdene var, men dernæst har den voksende Trang til Hospitalsbehandling bevirket, at der stadig maa bygges mere. Det er vel navnlig Sygekassernes enorme Vækst, som gør Hospitalsbehandling mere og mere almindelig, hvortil saa kommer, at den moderne Kirurgi fordrer Behandling paa Sygehus.

Af de nye Hospitaler opstaar først Kommunehospital (1863), dette Mesterværk, der omtrent 50 Aar efter dets Bygning er fuldt tidssvarende. Derpaa følger Øresundshospitalet (1875), Blegdamshospitalet (1879), Sundby Hospital (1902), Baldergades (1903) og talrige private, hvoriblandt Børnehospitalet og et Par katolske, hvor Sygeplejen ledes af Nonner. Fatigvæsenets gamle Hospital i Amaliegade deles i tre: St. Johannes Stiftelsen (1885), Vestre Hospital, nu Rudolph Berghs Hospital (1886) og Almindeligt Hospital i Nørre Allé (1892). Der til kommer saa tre store Hospitaler paa Frederiksberg: Kommunehospital, Amtssygehuset og Diakonissestiftelsens Hospital. Endelig er vi nu naaet til Rigshospitalet, og om faa Aar faar vi Bispebjerg Hospital.

Denne Omvæltning af vore Hospitalsforhold er ganske overordentlig betydelig og stiller i Udsigt, at der for de Syge bliver Vilkaar som aldrig før, og det ikke alene fordi Pladsforholdene er saa meget bedre, og fordi alle Nutidens store Opfindelser og Opdagelser uden smaaligt Hensyn til Bekostning er benyttede, men ogsaa fordi saa gode ydre Betingelser maa udvikle en Lægeslægt, der kommer til at staa paa Højde med det bedste, som findes i Verden, og derved kan hævde den smukke Tradition, som findes her hjemme.

Der staar nu kun et tilbage! Det gamle Garnisonssygehus, der oprindeligt slet ikke er bygget til Sygehus, der har saa mange Mangler, som selv efter Opførelsen af det for Hæren og Flaaden fælles Epidemihospital ikke har Plads til de Syge, som det maa modtage, maa afløses af et nyt Sygehus, der kan byde Patienterne de bedste Betingelser for deres Helbredelse.

Det er let nok at holde et nyt Hospital med alle moderne Indretninger i god Stand, rent og spulet, men det koster et uri-

meligt Arbejde at holde en gammel Bygning, der mangler saa godt som alle moderne Indretninger, i en saadan Stand, som et Hospital skal holdes, for at Patienterne ikke skal lide derved. At Sygehuset virkelig holdes i prisværdig Orden er til stor Ære for Læger og Sygeplejersker, men det kan ikke undgaas, at man paa et saadant Hospital kommer til at arbejde under et Tryk, som ikke er opmuntrende.

Det er dog ikke af Hensyn til Læger og Sygeplejersker, at vi bør have et nyt Garnisonssygehus, men der findes en Grund dertil, som man ikke kan vise fra sig, og som ikke findes paa noget andet Hospital, nemlig Tvangsindlæggelsen af Patienterne. De syge Soldater indlægges dels for deres egen Skyld, dels for deres Kammeraters Skyld, men de kan ikke nægte at lade sig indlægge, og de kan ikke vælge, paa hvilket Hospital de vil indlægges. Naar man tvinger Folk ind paa et Hospital, og naar de Folk, som indlægges, er de unge Mænd i den kraftigste Alder, hvis Arbejdskraft er af den største Betydning for Samfundet, saa maa man ogsaa skaffe dem de bedst mulige Forhold at blive plejede under, og saa føler man sig overbevist om, at Regering og Rigsdag snart vil bevilge de fornødne Midler til, at Københavns Hospitalsforhold i enhver Henseende bliver tidsvarende, tilmed da Bekostningen derved vil være langt ringere end ved et Undervisningshospital som Rigshospitalet.

Lancisi — Senac og Læren om de organiske Hjærtesygdomme i det 18. Aarhundredes første Halvdel.

(1718—1745.)

Af Jul. Wiberg.

„Les maladies les plus obscures sont celles du coeur“ — det er *Senac*, der i Indledningen til sin Bog om Hjærtets Bygning og dets Sygdomme (1745) ved dette Udbrud lader os forstaa, at et dybt Mørke indtil da havde skjult dette Organs Lidelser og hindret ethvert mere indgribende Fremskridt paa dette Omraade af Patologien.

Det er dog ikke saaledes at forstaa, at man tidligere havde savnet et almindeligt Begreb om, at Hjærtet kunde være lidende og sygt, men de medicinske Forfattere i Oldtid og Middelalder havde ikke haft de Hjælpemidler til Raadighed, som den patologiske Anatomi gennem Undersøgelserne paa Sektionsbordet skænkede Forskerne i det 17. og 18. Aarhundrede, hvoraf Følgen maatte blive, at deres Forstaaelse af de Fænomener, der ledsager Hjærtets Sygdomme, var overfladisk og uklar, saa at deres Iagttagelser paa dette Omraade kun gav sig Udslag i Fastsættelsen af Symptomet „*Palpitationer*“ som den eneste Hjærtesygdom, de kunde tale om — som *Hjærtesygdommen* i og for sig.

Of de Forfattere, der i det 17. Aarh. havde skrevet om Hjærtesygdommene — *Hannibal Albertinius*, *Richard Lower* og *Thomas Willis* — var ikke naaet synderlig længere frem end Oldtidens eller Middelalderens Skribenter. — Gennemgaar man saaledes *Albertinii* Bog,¹⁾ vil man finde, at hans Hjærtepatologi

¹⁾ *Hannibal Albertinius: De affectionibus cordis, libri tres. Venetae 1618.*

i Hovedsagen er rent spekulativ og doktrinært indsnævret af galenske Teorier; og selv om Lower²⁾ og Willis³⁾ som Følge af, at de skrev efter *Harveys* Tid og saaledes var paavirkede af den nyere Fysiologi, viser Tegn til et noget mere erfaringsstøttet og særlig for *Lowers* Vedkommende -- paa Sektioner grundet Studium af Hjærtelidelserne -- maa det dog ogsaa om dem siges, at de ikke har tilført denne Del af Patologien nye Synspunkter og saaledes ikke kan betragtes som mere end Paapegere af et Omraade af den specielle Sygdomslære, der endnu henlaa uopdyrket og delvist uænset.

Men ved Begyndelsen af det 18. Aarh. var Hjærteanatomien, særlig ved *Lowers*, *Thebesii* og *Vieussens'* anatomiske Arbejder, ført til sin foreløbige Afslutning, ligesom den patologiske Anatomi var saa vidt fremmet, at der nu kunde blive Tale om for Alvor at gøre Hjærtesygdommene til Genstand for et indgaaende Studium; der forelaa her et Omraade, som stillede sit Krav, og det varede da heller ikke længe, inden dette Krav blev fyldestgjort, thi netop i det 18. Aarh.s første Halvdel fremtraadte to paa dette Omraade banebrydende Forskere med deres Arbejder over Sygdommene i Hjærtet og disses Forhold til de omliggende Organers Lidelser.

De to Forskere og Forfattere paa Hjærtepatologiens Felt var *Giovanni Maria Lancisi* og *Jean Baptiste Senac*, af hvilke den første maa betegnes som den egentlig banebrydende, den sidste som den grundlæggende.

Det var *Giovanni Maria Lancisi* (1654-1720),⁴⁾ der i sine 1718 i Genève udkomne *Opera omnia* foretog det første Fremstød ind paa Hjærtepatologiens Omraade; men det er dog først i det efter hans Død udkomne Arbejde: *De motu cordis et aneurysmatibus* (1738), at vi finder en dybere Forstaaelse af disse Lidelsers Natur, hvorfor det maa betegnes som et Værk, der sætter Tidsskel i Hjærtesygdommens Historie -- dannende

²⁾ Richard Lower: *De Corde*. 1669.

³⁾ Thomas Willis: *Opera omnia*. Sectio VI. Cap. III: *De passionibus cordis earumque remediis*. 1680.

⁴⁾ Professor i Anatomi i Rom og pavelig Livlæge.

Indledningen til en virkelig, paa kliniske Iagttagelser og Sektioner grundet Hjærtepatologi.

Da denne Lancisis Bog derfor maa siges at være af betydelig historisk Værdi, naar Hjærtepatologiens første Udviklingstrin skal forfølges, maa der her gives en Oversigt over det væsentligste af dens Indhold.

„Hjærteaneurysmerne,“⁵⁾ siger Lancisi,⁶⁾ „er hyppigere end Lægerne i Almindelighed („vulgus medicorum“) er tilbøjelige til at mene — en Mangel paa Kendskab til disse Sygdomme, der dels beror paa, at Lægerne ikke har faaet Blikket aabnet for, at det for mange Sygdommes Vedkommende gælder om at efterspore de skjulte Aarsager — og her findes disse skjulte i Hjærtes udvidede Hulrum — og dels paa, at de ikke tilstrækkelig hyppigt foretager Sektioner.“

Patogenetisk set opstaar — efter Lancisi — Hjærteaneurysmet, naar der i de store Kar ved Hjærtet eller i dettes Orificier findes en Hindring for Blodets Gennemgang, idet da det tilbagedrevne Blod ved langvarig Paavirkning af Hjærtes Vægge fremkalder Udvidningen.⁷⁾ Man finder derfor hyppigst Aneurysme af Hjærteventriklerne, Auriklerne, Venae cavae og Venae „pulmonicae“ under saadanne sygelige Tilstande, i hvilke Blodets frie Afløb er hindret — som ved *vedholdende Palpitationer*, haardnakket *Astma og Katarrh* (af Bronkierne) eller langvarige og alvorlige *Sindslidelser* (Sorg, Kummer), thi ved disse Affektioner tilbageholdes Blodet i vedkommende Hjærtehulrum, som derved efterhaanden udvides.⁸⁾

Palpitationer, visse Brystlidelser og Sindsaffekter kan altsaa afgive det patologiske Grundlag, hvorpaa Aneurysmet udvikler sig; men fremdeles omtaler Lancisi, at der sammen med Aneurysmet kan findes *Ossifikation af Hjærteklapper og Arterier*, og at man ofte hos dem, der har lidt af Hjærteaneurysme, finder disse Dele „in osseam materiam conversatas.“⁹⁾

5) Hjærteaneurysmerne — Hypertrofi og Dilatation.

6) De motu cordis et aneurysmatibus. Pars altera. Liber secundus. C. VI. P. 183.

7) Aneurysmata cordis et majorum vasorum facilius per diuturnam vim repercussi sanguinis accidunt. Propositio L. P. 184.

8) Propos. L. P. 184.

9) „Agitur de arteriis, ac valvulis Praecordiorum osseam duritiem nactis, quae saepe apud illos inveniuntur, qui ex aneurysmate decesserunt“. Propos. L. III.

Til Belysning af disse Forhold meddeler Lancisi et Sektionsfund: Pt. havde lidt af *Palpitationer*, ledsagede af *inækval* og *intermitterende Puls*, af *suffokativ Astma* og *Svimmelhed*; ved Sektionèn fandt man den ene Aortaklapflig „*ossøs*“, de to andre *kartilaginøse*; Ostiet var stærkt forsnævret,¹⁰⁾ og Vena cava, Aurikler og højre Ventrikel saa stærkt udvidede, at de kunde rumme en knyttet Haand; derimod fandtes til Iagttagereens Forundring ingen Dilatation af venstre Ventrikel.¹¹⁾ Dilatationen skyldtes her to Aarsager — for det første store Aands- og Legemsanstrængelser, for det andet *de ossøse og kartilaginøse Valvulae Aortae*, der ikke mere havde været i Stand til rettidigt at bevæge sig og afvekslende aabne sig for Blodet og lukke sig for at hindre Tilbagestrømning til Ventrikel; Blodet samlede sig derfor i venstre Hjærtækammer,¹²⁾ Lungerne overfyldtes med stillestaaende Blod, der gav Anledning til Astma, medens Palpitationerne og den mægtige Dilatation af højre Hjærtehalvdel var nødvendige Følger af hele den øvrige Tilstand.¹³⁾

Og Lancisi gør særlig opmærksom paa, at selv om der findes Forsnævring af Aortaklappen,¹⁴⁾ behøver venstre Ventrikel eller Aurikel ikke at være dilaterede, men er der Udvidning paa venstre Side, træffer den næsten altid Auriklen.¹⁵⁾

Lancisi var en af de første Hjærtepatologer,¹⁶⁾ der henvendte Lægernes Opmærksomhed paa den *Pulsation af Venae jugulares*, der kan findes ved Hypertrofi af højre Hjærtehalvdel; og som Tegn paa denne Lidelse har Venepulsationen for ham patognomonisk Værdi, naar den ikke blot findes ved Legemsbevægelse — hvad der kan fremkalde den hos klorotiske unge Piger — men ogsaa iagttages *under Legemets Hvile*.¹⁷⁾ Som kliniske Tegn paa Dilatation af højre Hjærtehalvdel sætter Lancisi nu

10) *Iter sanguinis a corde in eandem arteriam mire angustum*“. P. 187.

11) S. St.

12) „*in laevum Ventriculum necessario fuit repercussus*“. (P. 188.)

13) S. St.

14) „*aliquod impedimentum cursui sanguinis positum sit ad ostium Aortae*“.

15) S. St. P. 188.

16) Han anfører selv, at Pariserlægen *D. Homburg* allerede i Aaret 1704 havde omtalt dette Fænomen, der imidlertid ogsaa paa den Tid forblev upaaagtet.

17) S. St. Propos. LVII. P. 193.

følgende: *Angor cordis*, *stor ækval Puls*, *Palpitationer* og *Pulsation af Venae jugulares*, medens ved *Dilatation* af venstre Hjærtehalvdel Pulsen er *lille*, *inækval* og *intermitterende*, og der her opstaar *Hydroper*. --

Det er da aabenbart, at Lancisi er trængt langt dybere ind i Æmnet end nogen af hans Forgængere, og at han har søgt at faa Klarhed over de mekaniske Forhold, der betinger de forskellige kliniske Fænomener og bestræbt sig for at stille Aarsag og Virkning i det rette Forhold til hinanden. --

Han nævner først, at Hindringer for Blodbevægelsen i Hjærte og Kar kan være Aarsag til *Dilatation* af Hjærtet en Bemærkning, der lader os vente en Skildring af Sygdomme i Hjærtets Klapper; men straks efter ser vi, at Lancisi her mener, at der ved de tre fjærnere Aarsager til *Dilatation*, han opstiller -- *Palpitationer*, *Astma-Katarrh* og *Sindslidelser* -- opstaar en Hindring for Blodets fri Gennemgang gennem Hjærtets Orificier og Kar som Følge af, at disse Deles anatomiske Bygning paavirkes ved *Palpitationer*, fordi Blodet paa Grund af den stærkere *Systole* drives frem med større Kraft, saa at Hjærtets *Fibre* maa give efter¹⁸⁾ -- ved *Astma* og *Katarrh*, fordi *Lungekresløbet* her er hindret¹⁹⁾ og ved langvarige *Sindslidelser*, fordi der her indtræder en af Nerverne fremkaldt *Spasme* af Hjærte og Kar med *Blodstagnation* og *Fibersvækkelse* til Følge;²⁰⁾ i alle tre Tilfælde er det altsaa Blodets øgede Tryk, der fremkalder *Dilatationen*.

Hvis nu Lancisi var blevet staaende her, vilde han ganske vist have aftunget os den Indrømmelse, at han havde været en god Iagttager, uden at vi dog alene af denne Grund og paa dette Grundlag vilde have haft Ret til at tildele ham Æren for at have ført Hjærtepatologien et væsentligt Skridt videre.

Men han blev ikke staaende her; straks efter gaar han nemlig over til at undersøge det Fænomen, at man saa ofte ved *Aneurysmer* af Hjærte og Kar finder „*Ossifikation*“ (*Sklerose*) af Hjærtets Klapper og af Karrene; og han søger at komme til Klarhed over Forholdet imellem disse *Ossifikationer* og *Aneurysmerne* med det Udfald, at han kan erklære, at *Hjærteaneu-*

18) P. 185.

19) *Propos L* og *LI*. P. 185.

20) S. St.

rysmet i disse Tilfælde skyldes de ossøse og kartilaginøse Klappers sygelige Tilstand.

Ossifikationen af Hjærtets Klapper var ganske vist kendt og omtalt af tidligere Forfattere (Willis), men først Lancisi har rigtigt opfattet Klapfejlens Betydning for de patologiske Forandringer af Hjærtets Form- og Bygningsforhold og for Hjærtets og Blodbevægelsens Mekanik.

Her er der saaledes et afgjort Fremskridt i Hjærtepatologien, der syv Aar efter Fremkomsten af Lancisis Bog føres videre af den egentlige Grundlægger paa dette Omraade --- Senac.

Jean Baptiste Senac (1693—1770).²¹⁾

Der er hos *Lancisi* endnu noget uklart i Fremstillingen af disse sygelige Tilstande; det ses dér, hvor han opstiller Palpitationer som Aarsag til Hjærteaneurysmer uden at underbygge denne Aarsag med en anden; endnu han opfatter da ligesom sine Forgængere Palpitationer ikke som et Symptom eller i alt Fald ikke blot eller i alle Tilfælde som et Symptom, men som en Hjærtesygdom i og for sig.

Senac derimod søger at trænge bag om Samlingsbegrebet „Palpitationer“ og bestræber sig for at opløse det i dets enkelte Bestanddele, idet han derved har til Hensigt nærmere at bestemme den Aarsagskæde, der maatte antages at ligge til Grund for dette Symptom.

Senacs Bog: „*Traité de la structure du coeur*. T. II. Livre quatrième: Des maladies du coeur --- udkom i Paris i Aaret 1745, og med den aabnedes for Lægerne Vejen til et helt nyt Land og for Forskerne Udsigten til nye Erobringer.

Idet jeg nu her forbigaar *Senacs* Fremstilling af Perikardiets Sygdomme og af de Hjærtelidelser, der skyldes *Vulnera* og *Ulcera cordis*, *Absces* og *Inflammation*, *Polypus cordis* og *Synkope* --- skal jeg straks gaa nærmere ind paa hans Fremstilling af 1) *Palpitationer* og *deres Aarsager* og 2) *det øgede Volumen af Cor* (*Hypertrofi* og *Dilatation*). Det er nemlig nødvendigt at gennemgaa hans Lære om *Palpitationer* for derigennem at naa til en For-

²¹⁾ Livlæge hos Kong Ludvig XV af Frankrig.

staaelse af hans Opfattelse af Forholdet imellem dette Symptom og Hypertrofien af Cor og saaledes faa et Grundlag for Fastsættelsen af det endelige Fremskridt, hvortil Senac i sin Fremstilling af disse sygelige Tilstande var naaet.

Kun de Palpitationer, der ved deres Voldsomhed og vedholdende Karakter eller ved deres pludselige og *tilsyneladende aarsagsløse* Genoptræden danner som en særlig Gruppe — kun disse er efter Senac at opfatte som en Sygdom.²²⁾

Men de er altsaa at opfatte som kun *tilsyneladende aarsagsløse*, og Senac søger derfor at fremdrage de Aarsager, der maa antages at ligge til Grund for dette Fænomen.

Han opstiller da fire Aarsagsforhold — nemlig: 1) *det i sin Bevægelse hæmmede Blods Paavirkning*; 2) *Lungesygdomme*; 3) *Nerveindvirkning* og 4) *Hjertesygdomme*.

Hjertesygdomme (Lidelser af Hjørtemusklen eller af de til Hjørttet hørende Dele) er da ofte Aarsager til Palpitationerne, og af saadanne Lidelser af Hjørttet nævner Senac: *Ossifikation i Hjørkets Substans*, i *Aorta* eller *Arteria pulmonalis*; *Forsnævninger af disse Kar*; Udvidninger af Venerne og Atrierne, Dilatation af Karrene i selve Hjørttet, *Hydrops Pericardii*, *Ulcer*a og *Abscesser* i Hjørttet, *Polyper* i dette og Karrene og *Hindringer for Blodets Gennemgang ved Atrio-Ventrikulærklapperne*. —

I alle disse Tilfælde ophober Blodet sig og bliver en Purring („aiguillon“) for Hjørttet, saa at Palpitationer bliver Følgen.²³⁾

Hvad man i denne Række Aarsagsforhold, der kan fremkalde Palpitationer, særlig lægger Mærke til, er Senacs Hævdelse af, at 1) *Hindringer for Blodets Gennemgang ved Atrio-Ventrikulærklapperne* og 2) *Ossifikation og Forsnævninger af Aorta og Arteria pulmonalis* kan være Aarsager til Hjørkets sygelige Tilstande, thi hermed leder han os ind paa en Opfattelse, der — om den end for Ossifikationernes Vedkommende ikke er helt ny — Lancisi, ja Willis kendte jo ogsaa disse Strukturforandringer og delvist deres Betydning for de patologiske Tilstande — dog ikke tidligere er bleven saa klart fremsat og saa bestemt udtalt; Senac foretager her Springet fremefter og fjærner sig fra den uklare Opfattelse, tidligere Forfattere havde haft af disse

²²⁾ Des maladies du coeur P. 482.

²³⁾ S. St. P. 484—85.

Forhold; og herved stiller han Palpitationerne ned paa den Plads i Fænomenernes Rækkefølge, hvor de rettelig hører hjemme, og paaviser, at de i de fleste Tilfælde maa opfattes som Følge af andre Forhold, og at disse meget ofte er betingede af en *Sygdom i Hjærtets Kar og i Hjærtets Klapper*.

Palpitationer er altsaa det rent semiotiske Udtryk for en Hjærtelidelse, der beror paa Hindringer for Blodløbet igennem Klapperne eller paa Forbeninger i Aorta og Arteria pulmonalis; men den derved fremkaldte *øgede Hjærtevirksomhed* medfører atter i Tidens Løb *et øget Volumen af Cor* — et Hjærteaneurysme — en Hypertrofi²⁴⁾ — en Dilatation.²⁵⁾ Og denne indtræder, fordi Hjærtets Masse ved de voldsomme Kontraktioner slappes og saaledes maa give efter for det øgede Blodtryk.

Aarsagsrækken bliver da efter Senac følgende:

Sygdom i Aorta eller Arteria pulmonalis eller Lidelse af Atrio-Ventrikulærklapperne — øget Hjærtevirksomhed (Palpitationer) — øget Volumen af Cor. Og her kommer vi til det endelige Udslag af Senacs Arbejde med Hjærtets Sygdomme, idet vi her for første Gang i Hjærtepatologiens Historie ser en klar og indgaaende Fremstilling af Hjærteklappernes Sygdomme og de deraf følgende Hjærteforandringer og ændrede mekaniske Forhold.

Ossfikationerne (Skleroserne) af Aorta og Arteria pulmonalis ser man, fortsætter Senac, ofte hos gamle og overarbejdede Mennesker og hyppigst i Aorta;²⁶⁾ men det er dog *oftest Hjærtets Klapper*, der lider en „ossøs“ Forandring; og Senac anfører, at han har set saavel Mitral- som Trikuspidalklappen „sænked“ og klæbede til Hjærtets Vægge; de viste sig da at være meget haarde og omgivne af ossøse Strenge (de ossificerede „Tendines“);²⁷⁾ og ikke blot disse Klapper, men ogsaa Aortaklappen har han set ossificeret.²⁸⁾

Som kliniske Tegn ved *Ossfikation og „Sænkning“ af Mitralklappen* fremhæver Senac, at Palpitationer er til Stede, og at Pulsen er „*lidet dilateret*“, da Blodet under Systole drives

²⁴⁾ Senac benytter ikke Benævnelserne „Hypertrofi“, men „le grand volume du coeur“.

²⁵⁾ Des malad. du coeur. P. 259.

²⁶⁾ S. St. P. 432—33.

²⁷⁾ S. St. P. 433.

²⁸⁾ S. St. P. 434.

tilbage til Atriet, og der som Følge deraf kun træder meget lidt Blod ud i Aorta. --- Ved *Ossifikation af Aortaklappen* er Symptomerne ligeledes Palpitationer, men ved Siden heraf en *lille Puls*.²⁹⁾

De ved Substansforandringer af Kar eller Klapper opstaaede Hindringer for Blodets Gennemgang og de deraf følgende Forandringer af Hjærtets Bevægelser fremkalder nu Øgelsen af Hjærtets Masse og Udvidningen af dets Hulrum.

Atrierne kan være dilaterede ved Hindring for Blodets Indtræden i Ventriklerne, og det er da næsten altid *højre Atrium*, der udvides, idet der i dette Tilfælde ofte tillige findes Udvidning af Hulvenen og Venepulsation i *Venae jugulares*;³⁰⁾ i mange Tilfælde fandt Senac Udvidning af Atriet alene uden Udvidning af den tilsvarende Ventrikel, men meget hyppigt udvides ogsaa højre Hjertekammer sammen med Forkamret, idet Hjertekammeret er saa eftergiveligt, at man ved Hindring i Aorta kan finde Udvidning kun af højre Hjærtehalvdel, medens venstre Side er naturlig.³¹⁾ De kliniske Tegn paa Hjærtedilation er for Senac Oppressionsfornemmelse og Angst, Smerter i Hjærteegnen, Tunghedsfornemmelse, Aandedrætsbesvær stigende til Ortopnø og endelig Hæmoptyser. Pulsen er kraftig og haard, naar der ikke findes nogen Hindring i Arterierne, derimod lille og ujævn, naar Karrene ikke er frie.³²⁾ — Men Hovedsymptomerne er dog *de voldsomme og vedholdende Palpitationer* og det *tydeligt følelige Hjærteslag*.³³⁾

Der findes hos Senac interessante Bemærkninger om de af ham benyttede kliniske Metoder til Diagnosen af Hjærtesygdom og dennes Form, samt om de Symptomer, der for den Tid stod som de vigtigste for Diagnosen og den adskillende Sygdomsbestemmelse.

Senac erindrer da først om, at naar der er Tale om at erkende Hjærtets Sygdomme, maa man have sin Opmærksomhed henvendt paa, at der er andre Lidelser, der kan ligge til Grund for Palpitationerne, ligesom der findes Sygdomme Perikardi-

²⁹⁾ Des malad. du cœur P. 434.

³⁰⁾ S. St. P. 411.

³¹⁾ S. St. P. 412—13.

³²⁾ S. St. P. 415.

³³⁾ S. St. P. 416.

tis — Lungelidelser — der kan forekomme som Hjertesygdomme eller dække disse, saa de vanskeligt kan erkendes.

Han opstiller da det Spørgsmaal, hvorledes man i det hele skal søge efter Hjærtets Sygdomme? Og dette Spørgsmaal besvarer han paa følgende Maade :

Det første man har at gøre, er at iagttage, om Hjertet er *agiteret ved Palpitationer, om dets Bevægelser er uregelmæssige, og om Pulsen er uregelmæssig eller lille.*⁸⁴⁾ Mener man nu at kunne udelukke andre Sygdomme — Lidelser af Perikardiet, Lungelidelser — som Aarsag til Palpitationerne, er det særligt den vedvarende lille, uregelmæssige, i Form skiftende Puls, der maa lede en paa Sporet; og er Pulsens Uregelmæssighed og Skiften øget og mere fremtrædende ved Legemsbevægelse og i Tilslutning til Maaltiderne, medens selve Hjærtets Pulsationer er livlige, kan man slutte, at der findes en *Hjærte- eller Karlidelse*. Om der nu er en *Dilatation af Aorta*, sædvanlig i Sinus Valsalvae, men undertiden i hele Karrets Forløb ned til Underlivet — erkendes af de store og brede Pulsationer af Karret, der — hvis de føles under Ventriklen og langs Rygsøjlen — angiver en Udvidning af Aorta i dens nedadgaende Del; men føles Pulsationerne ikke her, kan der være Tale om en *Udvidning af Aorta i Sinus Valsalvae* eller om at *Hjertet er forstørret*, af hvilke den første Mulighed udelukkes ved Paavisningen af, at der ikke føles Pulsation i Dorsaleggen, svarende til Brysthulens bageste, venstresidige Parti, idet saadanne maatte hidrøre fra Aorta og paa Grund af Hjærtets Leje ikke fra dette.⁸⁵⁾

Efter at man saaledes har udelukket ogsaa Aortalidelse, kan man henvende sin Opmærksomhed paa de Fænomener, der tilkendegiver en Hjærtedilatation, idet en saadan erkendes af *Størrelsen af den Flade, der træffes af Hjerteslaget, som er tungt og føles af hele Haanden, naar den lægges hen over Hjærteegnen*.

Har man nu paa denne Maade diagnosticeret en Hjærtelidelse, maa Bestræbelserne derefter gaa ud paa at skelne imellem de forskellige Former eller rettere, da det egentlig kun er Aneurysme, der er Tale om — man maa søge at bestemme, *i hvilket Afsnit af Hjertet Udvidningen findes*.

⁸⁴⁾ Des malad. du coeur P. 324.

⁸⁵⁾ S. St. P. 326.

Til Afgørelsen af dette Spørgsmaal har man da følgende Kendetegn:

Naar højre Ventrikel eller Atrium er udvidet, er *Hjærtepulsationerne selv ved stærk Dilatation ikke særlig heftige*; næppe nok fremkalder denne Lidelse subjektive Palpitationsfønelser og Tilbøjelighed til Synkope.

Lancisi Symptom ved Dilatation af højre Hjærtehalvdel — en stor, ækval Puls — betragtes af Senac ikke som noget almindeligt Fænomen ved denne Lidelse; derimod fremhæver han *Pulsation af Halsvenerne*,³⁶⁾ der altid er til Stede og særlig fremtrædende i *Vena subclavia* som en blød Pulsation, der ikke svarer til Arteriernes. Senac bemærker, at den ofte er ledsaget af *Smerter eller Følelsesløshed i Armen*, men erklærer samtidigt ikke at kunne forstaa Sammenhængen imellem disse Fænomener.³⁷⁾

Naar denne Venepuls ikke er til Stede, medens dog Hjærtet sikkert er dilateret, maa altsaa Udvidningen findes i venstre Hjærtehalvdel; men til Støtte for denne Diagnose har man dog tillige et positivt Tegn, nemlig at *Arteriernes Pulsationer er yderst heftige*.³⁸⁾

Dette er altsaa Kendetegnene paa Udvidning (og Forstørrelse) af højre Hjærtehalvdel og af venstre Hjærtekammer, hvorimod Senac ikke kan opgive noget Tegn paa Udvidning af venstre Forkammer alene.

Til Slutning bemærker Senac, at man af de forskellige Hjærtesygdomme — Ossifikationer, Forsnævninger, Tumores, Polyper — kunde danne en hel Klasse og kalde den: Hindringer for Blodets Ind- eller Udtræden af Hjærtet, og „at det er vanskeligt at komme videre.“³⁹⁾

I Senacs Arbejde har vi for første Gang i Hjærtesygdommens Historie et stort anlagt og monumentalt Værk. Paa Grund-

³⁶⁾ Venepulsation var jo ogsaa iagttaget af Lancisi.

³⁷⁾ Des maladies du coeur P. 328.

³⁸⁾ S. St. P. 328.

³⁹⁾ S. St. P. 328.

lag af selvstændige Undersøgelser ved Sygesengen og paa Sektionsbordet søger Forfatteren at trænge ind til selve Sagens Kærne; og naar han alligevel ikke kan fuldende Arbejdet; naar han med et Suk maa standse og udbryde, „at det er vanskeligt at naa videre“ i disse „maladies les plus obscures“ — ligger det i Tidsforholdenes Tvang; Senacs Bog udkom 16 Aar før *Auenbrüggers* om Perkussionen, og endnu var der længe til *Laënnecs* Opfindelse af den mediate Auskultation ved Hjælp af Stetoskopet; herved forklares for en Del Senacs Begrænsning; men i Virkeligheden har han udtømt alle de Midler, der stod til hans Raadighed — benyttet sin Iagttagelsesevne — draget Slutninger af egne og andres Erfaringer og ført dem ud til den yderste Grænse. —

Vil man nu kaste et Blik tilbage paa Senacs Bog for at faa et Skøn over, hvor langt Hjærtepatologien ved ham var kommet og for at kunne bedømme, hvorfra det næste Skridt skulde tages, bliver Udfaldet af en saadan Undersøgelse følgende:

Idet Senac særlig søger at trænge ind i de kliniske Fænomener, der ledsager Hjærtets blivende Volumenændringer (Hypertrofi og Dilatation), stræber han efter at fastslaa visse bestemte Kendetegn for disse. Hans Hjælpemidler til denne Diagnostik er kun faa, idet de væsentligt bestaar i det, der kan vindes ved *Inspektion, Iagttagelse af Aandedræt og Puls* og ved *Palpation*.

Ved Inspektion iagttages Fremhævelingen af Costae — en Formforandring af Brystvæggen, der kan blive saa betydelig, at Ribbenene ved fortsat Usurdannelse kan løsnes i deres Sternalforbindelser og endog helt bryde.⁴⁰⁾ Men at der i det hele findes en Lidelse af selve Hjærtet, erkendes af *Pulsens Beskaffenhed*; er Pulsens *vedvarende forandret*, da er *Hjærtets Volumen øget*; og om det er højre eller venstre Halvdel, der er forstørret, kan delvist erkendes af Pulsforandringens Karakter; ganske vist kan Pulsens være kraftig og haard hos nogle, lille og ujævn hos andre, uden at der heraf kan sluttes noget bestemt om Lidelsens Sæde; men er *Arteriernes Pulsationer yderst heftige, tyder det dog paa, at venstre Hjærtehalvdel eller i alt Fald venstre Ventrikel* er dilateret⁴¹⁾ (hypertroferet), medens det for højre Hjærtehalvdels

⁴⁰⁾ Des malad. du coeur P. 409.

⁴¹⁾ Senac er iøvrigt paa dette Punkt ikke rigtig sikker. P. 28 opstiller

Vedkommende ikke er Arteriepuls, der er det afgørende, men *Pulsationen af Halsens Vener* — et Symptom, der — forsaavidt det angaar Venae jugulares — tidligere var omtalt af Lancisi, og som man derfor kunde kalde det *Lancisi-Senacske Symptom*.

I hvorvel nu de diagnostiske Hjælpemidler, Senac erhvervede sig ved Pulsundersøgelsen, har haft deres store Betydning for ham, var de dog ikke hans eneste, idet han nemlig skaffede sig yderligere Støtte for Diagnosen ved *Palpation af Brystvæggen* for derved at kunne *bedømme Hjerteslagets større eller mindre Udbredning og Styrke*.

Blev ved Palpationen Undersøgerens Haand i større Udstrækning end normalt truffen af Hjerteslaget (Hjærteimpulsen), var der Dilation af Cor — ved mindre heftigt Hjerteslag af højre Hjærtehalvdel — hvilken Diagnose bekræftedes, naar Pt. angav at føle en særlig Tyngde i denne Side — ved meget heftigt eller voldsomt Hjerteslag derimod Dilatation af venstre Ventrikel.

Senacs Skema for Undersøgelse af Hjertet maa altsaa opstilles saaledes:

I. *Morbus Cordis* ?

Almindelige Symptomer: Palpitationer, Dyspnø, Hæmoptyser, Ødem af Underekstremiteterne (som Senac et enkelt Sted omtaler).

II. *Dilatation* ?

1) Pulsens vedvarende forandret; 2) Impulsen udbredt.

a) *Dilatation af højre Ventrikel og Atrium*.

1) Venepulsation; 2) Impulsen ikke særlig heftig; 3) Subjektiv Tunghedsfornemmelse i højre Side; 4) Pulsens ikke særlig forandret i Henseende til Styrke og Haardhed.

b) *Dilatation af venstre Ventrikel*.

1) Impulsen meget kraftig eller voldsom; 2) Pulsens meget kraftig og haard; 3) Ingen Venepulsation.

Men hvad der hos Senac særlig staar som noget nyt, er det Forsøg, han gør paa at opstille visse ejendommelige Tegn for *Ossifikationerne af Mitral- og Aortaklapperne*; som det ses af hans Skildring, har det været *Mitralstenose* (og Insufficiens) og

han den heftige Puls som Kendetegn paa Dilatation af venstre Ventrikel, medens han P. 507 siger, at Pulsens kan være „voldsom“ baade ved Dilatation af h. og v. Ventrikel.

Aortainsufficiens, han klinisk og patologisk-anatomisk har iagttaget ; ogsaa her søger han ved Hjælp af Pulsen at fastslaa kliniske Skelnemærker, idet han siger, at ved Mitralfejlen er *Puls*en „*lidet dilateret*“, hvormed han vel mener, at den ikke har sin normale Længde og Højde — at den er „tom“ — medens Pulsen ved Lidelse af Aortaostiet er *lille*. — Det interessanteste ligger i, at der her er gjort et Forsøg paa at henføre det paa Sektionsbordet fundne til Sammenligning med de iagttagne kliniske Fænomener.

Med *Jean Baptiste Senac* afsluttes for Hjertesygdommens Vedkommende den gamle Tid, der i sine Undersøgelser var henvist til Brugen af Øje og Haand ; efter Senac kommer Auenbrugers Opdagelse af Perkussionen, der --- ihvorvel den ikke fra første Færd fik afgørende Betydning for Diagnosen af Hjertesygdommene --- dog indledede en helt ny Tid, hvori disse Sygdommes Patologi og Diagnostik skulde gennemløbe deres foreløbigt afsluttende Udvikling ved *Corvisarts* og *Laënnecs* Virksomhed og videnskabelige Arbejder.

Langhorn.

Et Strykke bornholmsk Lægehistorie.

Af M. K. Zahrtmann.

Selv om videnskabeligt Liv ikke udfoldes i frodig Grøde blandt Bornholms Klipper, har Øen dog knyttet ikke helt ringe Forbindelser med Københavns Universitet. Gode Bornholmere ere *Peder Kofoed Ancher*, *Johan Nicolai Madvig*, *Jacob Julius Petersen*, som have tolket den danske Lovhistorie, den romerske Forfatningshistorie og Lægekunstens Historie ved vort Universitet. Historiske Studier drev ogsaa med Udbytte vor store Fysiolog *Peter Ludvig Panum*, hvem hans Fader, I. S. N. Panum, Regimentskirurg i Rønne 1816–28, talte blandt sine Bornholmere; „fem Bornholmere ere af Forsynet mig givne“, siger han i Fortalen til sin Beskrivelse over Bornholm 1830. Naar saaledes Historien har draget Universitetets Bornholmere til sig, tør denne deres fælles Kærlighed rimeligvis være grundet deri, at Bornholm har en skæbnerig Historie for sig selv, og den omfattes af Øens Sønner med Stolthed.

Ogsaa Bornholms Lægehistorie er noget for sig selv, ligger lidt uden for det dagligdags Danmark, bringer Bud om sære og brogede Menneskeskæbner, stejle, stride og kløftede som Klippelandet. Øens Ejendommeligheder, selv de mindre af dem, synes at gribe afgjørende ind i de Lægers Liv, som færdes mellem dem. Saaledes var Panums Forgænger i Universitetets fysiologiske Lærerkald *Daniel Frederik Eschricht* (1798–1863) et Par Aar Landfysikus paa Bornholm; i sine Populære Foredrag har han skildret sin muntre Tilværelse som Nexødoktor 1822–23. Hans Afløser som Øens Landfysikus, *D. A. Grove*, fandt sin lille Datters Tarmudtømmelser saa ejendommelige, at han oversendte dem til Eschrichts Undersøgelse. Denne opdagede i dem

en for det uvæbnede Øje synlig, encellet Tarmsnylter *Biceras rudis* og ilede med at bringe sit Fund frem i Müllers Archiv 1841. Medens nu Europas Lærde glædede sig over denne Opdagelse, stod Ludvig Levin Jacobson frem i Det danske Videnskaberne Selskab og paaviste, at disse tvehornede Uhyrer var Hinder af Morbær. Blot det at Bornholm har sin Morbærtid, mens det øvrige Danmark svælger i Blommetiden, greb stærkt forstyrrende ind i Eschrichts iøvrigt fortjenstfulde videnskabelige Virke. [C. C. A. Gosch: Danm. zool. Literatur, Kbh. 1875, II. 2. S. 99].

Bærer denne lille Tildragelse Bud fra vore Bedsteforældres Uskyldsalder, saa møde vi ved at gaa længere tilbage i Bornholms Lægehistorie en Række skyldomtumlede Skikkelser. Vore Enevoldskonger fandt deres smukke, ret utilgængelige Ø skikket til Statsfængsel, og i Statsfangernes Tal indgik tre Læger.

Et Sammenstød med den mægtige Statsmand Christian D. Reventlow bragte den kendte *Johan Conrad Dippel* (1673—1734) ind i en „honet Arrest“ paa Hammershus. Læge, Kemiker, Guldmager, Sværmer, Æventyrer, arbejdede han i sit Fangenskab her 1719—25 under Tilsyn af Øens Guvernør med at lave Guld til Kong Frederik; da Brugen af Blæk var nægtet ham, uddelte han sine blyantskrevne Recepter til de Bornholmere, der søgte hans Lægeraad; og to Gange, saa paastod han, besøgte Czar Peters Aand ham i hans Fangesal paa Hammershus. Han døde i Tyskland uden at have lavet Guld, vel derimod Berlinerblaat og Dippels Olie, som endnu pryder Pharmacopoea Danica 1893. [Museum, Kbh. 1892, II. S. 4].

Omkring 1735 fik en anden Læge, *Wolfgang Jacob Müllner* (1701—79), sit Fangenskab paa Aggershus formildet til et Ophold paa Bornholm, hvor han nogle Aar virkede som Læge, inden han drog hjem til sin Fødeby Nürnberg. Hans Brøde skal have været, at han ved Kristian den Sjettes udvortes dydige Hof havde ydet nogle Hofdamer sin Hjælp til at dølge deres Fejltrin. [Herholdt og Mansa: Saml. til den d. Medicinalhist., Kbh. 1835, I. S. 222—27. — V. Ingerslev: Danmarks Læger, Kbh. 1873, II. S. 350].

Helt brødefri var derimod den tredje Statsfange, Dr. med. *Fred. Vilh. Peter Fabricius* (1742—1817). Han var Søn af Overlægen ved Det Kgl. Frederiks Hospital, oprindeligt rigt vi-

denskabeligt rustet; men paa den nordamerikanske Frihedskrigs Tid blev han sindssyg. Hele hans sørgelige Skæbne findes indfattet i Rønne Kirkebogs Udsagn: „1817, d. 9. Juli døde F. V. P. Fabricius, forhen Dr. med., 80 Aar, død af Forstoppelse i Urinblæren. Han blev sendt herind som Fange, da han ikke havde sin fulde Samling. Han havde den fixe Idé, at han var Kejser i Amerika.“ [Museum, s. S.].

En endnu mere æventyrlig og urolig Sjæl end disse Statsfanger var Præsten *Andreas Nielsen Agerbech* (1701—70), en Haandværkersøn fra Varde, som i sine Studieaar i Halle havde tilegnet sig den pietistiske Medicin. Efter hans Hjemkomst tyede den lettroende Kristian den Sjette til hans Lægekundskaber, hvor ringe end disse maa skattes. Selv en saa mild Dommer som Julius Petersen [Den d. Lægevidenskab 1700—1750, Kbh. 1893, S. 200] ser i ham kun „en gejslig Vildmand og en af de udskejende Repræsentanter for den pietistiske Stahlianismes lavere, mere svindelagtige Sfære“. 1739 blev Agerbech sendt over i et Præstekald paa Forvisningsstedet Bornholm, og her virkede han nu baade som Læge og som Præst. Han skabte sig en egen Skare af troende Agerbechianere, — Bornholm har altid ydet goldt Sektvæsen Ly blandt sine Klipper. Efter Ufred med Øens Kommandant flyttedes han 1756 derfra over i Præstekaldet paa Kristiansø, fjærnedes atter fra dette det følgende Aar og døde 1770 i smaa Kaar i Svanike. [Biograf. Lexikon, I. S. 110].

Ved Siden af Agerbech er den bornholmske Læge og Apotheker *Caspar Frederik Dircks* (1727—1802) en Fredens Mand, selv om han 1780 overtog Øens Skarpretterembede for at kunne holde sine ti Børn i Live og med god Opdragelse. Hans Kvide, da endelig 1791 en Bornholmer skulde have Hovedet slaaget af, hans ilsomme Frasigelse af Embedet og hans Gjenoptagelse af det, efter at en fra København didsendt Skarpretter havde udført det pinlige Hverv, tegner os et slaaende Billede af Bornholms fjærne Ensomhed og kummerfulde Lægeforhold. [Hospitalstd., Kbh. 1904, S. 479—82. — Bornh. Samlinger V., Rønne 1910, S. 71—83].

Hvor ringe Øens Lægekræfter agtedes, kan læses ud af Præsten Jens Hiorths Optegnelse i Ibs Kirkebog 1785 [S. 616]: „Sepulta Lasse Mogensens Hustru, 24 Aar. Hun var sund og

frisk om Aftenen og om Morgenens død. Hun blev af Feltskæren anatomeret; men hans Øjne blev forsølvede, saa den øjensynlige Sandhed blev supprimeret; efter alles Mening blev hun halsbrækket af hendes egen Mand, en 20 Aar gammel Dreng, men et ugudeligt Kreatur“. At Bornholmerne ogsaa forstod den Kunst at leve og dø uden Doktor, siger L. de Thurah os 1756 [Beskrivelse over Bornholm, S. 30]: „Ellers ere de indfødde Indbyggere af en stærk og munter Complexion, opvante fra Ungdommen af til Arbeide, og veed ei at sige af nogen slags Medicamenter, uden de, som de selv tillave af simple dog skønne Sundheds Urter, som vor HERre lader voxe paa Markerne hos dem selv, eller og andre gemene Huus-Raad“.

En hurtig Vandring gennem Bornholms brogede Lægeverden har saaledes ført os fra Universitetets Lærestol til Skarpretterdønten. Et lille Skridt endnu, — da møde vi en saadan sjælden Fugl, som en Læge, der dømmes til selv at lægge sit Hoved paa Bøddelblokken. Da denne Dom hidtil kun løseligt har været omtalt paa Tryk, skal den her skildres udførligt paa Grundlag af Sagens Akter i Rigsarkivet [Søetatens Krigskancellis Expeditioner Aar 1744, Nr. 95] i Tilknytning til en Fremstilling af Hovedpersonernes Livsforhold, saa vidt de ellers kendes. —

Peter Magnussen Langhorn, født 1668, skal have været Søn af en engelsk Adelsmand, som i Karl den Andens urolige Regeringsaar udvandrede til Danmark. Han blev i Aaret 1688 [de Thurah, s. S., S. 286] Feltskær paa Kristiansø, efter at den nybyggede Fæstnings første Feltskær, Hollænderen Kirkering, var død; og „Mester Peiter Magnus“ virkede nu her i 45 Aar. Han hentede sin første Hustru Ane Rasmusdatter (1667—1719) i Rønne, og hun skænkede ham ni Børn. Et Aars Tid efter hendes Død ægtede han d. 9. August 1720 Østerlarskerpræsten Jørgen Anchers Enke Johanne født Kofoed (1679—1762) og blev herved Stiffader til den senere navnkundige retslærde Peder Kofoed Ancher (1710—88) og hans tre Søstre; hun fødte ham yderligere to Børn. Mester Peter Langhorn døde d. 22. December 1733 paa Kristiansø. [Jul. Bidstrup: Stamtavle over Fam. Kofoed fra Kofoedgaard, Kbh. 1887, S. 4, 37].

Havde paa de britiske Øer hans Adelskab muligvis ikke stort

at sige, saa var han paa vore smaa Ertholme i Færd med at stifte et arveligt Mesterdynasti, idet hans Søn *Jacob Friderich Langhorn*, døbt paa Kristiansø d. 10. Februar 1709, havde taget sin Kirurgexamen den 28. September 1733 og efter Faderens Død gik ind i Stillingen som Garnisonsfeltskær paa Kristiansø. Han fik d. 18. Maris 1736 af Tyske Kancelli udstedt Pas til en Rejse til Udlandet paa nogle Aar [Tyske K.s Patenter]; hvor vidt han brugte dette, vides ikke. Han var før 1735 blevet gift med Marie Margrethe Boyesen, Schumachers Enke, som, foruden Stifbørn, gav ham to Børn. Aaret efter hendes Død giftede han sig, lige som Faderen før ham, ind i den store Slægt Kofoed, som det paa Bornholm er lidt vanskeligt at komme uden om; d. 5. Juni 1742 ægtede han Louise Marie Kofoed (1722–92), et af Nexøpræsten Johan Kofoeds atten Børn, og fik senere med hende otte Børn. Universitetets tidligere nævnte gode Bornholmere staa alle tre gennem dette Ægtemaal i Slægtskab med Garnisonsfeltskær Langhorn. Dennes aarlige Aflønning var 182 Rdr.; han regnedes til Fæstningens civile Betjente.

Aaret 1743 blev stormfuldt for Jacob Friderich Langhorn. Om hans Fordærv sammensvor sig tre livsødende Magter, Pietisme, Alkoholisme og Skinsyge, og i nøje Overensstemmelse med Wessels Regnestykke: „Thi trende Furier der er per Helvede“, gjorde de ham Livet saa hedt, at han skal have raabt, at „han vilde hellere tjene Satan i Helvede end Kongen af Danmark paa Kristiansø!“

Pietismens Stridsmand paa Øen var Feltskærens egen, fem Aar ældre Fuldbroder, Lieutenant Henrik Langhorn (1704–44). Under sit Ophold paa Landkadetakademiet var han blevet indlemmet i Hovedstadens pietistiske Broderskab, og aldrig saa snart var han, d. 9. April 1732, blevet udnævnt til Fændrik paa Fæstningen Kristiansø, før han tog sig for at omvende hele Øen til Pietismen. Allerede et Aars Tid senere kunde han, som det fortællendes, sende en Ven i København Bud om, at han „paa én Nat havde omvendt det hele vagthavende Mandskab i Corps-degarden, bestaaende af sexten Mand, ligeledes Kommandantens Datter“. Hans selvgode Dømmesyge fremlyser af et Brev, som han d. 4. Avgust 1733 sendte sin Stifmoder i København, sin „Hjerteelskede Mama og Medsøster i Herren“; det fylder tolv trykte Sider [i Kirkehist. Saml. IV. R. 1. B., Kbh. 1889–91,

S. 641—53; Udgiveren er ukendt med, hvem P. Ancher er], og han skildrer heri sin Omvendelse af Peder Kofoed Ancher saaledes: „Min Halvbroder P. Ancher, som formedelst sin naturlige Klogskab er bleven hindret i at antage Sandheden i Enfoldighed og formedelst sin Visdom er falden til mange Grovheder endog i det udvortes, begynder nu ret at skønne paa sin egen Visdoms Galenskab og søger at faa den sande Kundskab om Christo. Han er nu beredvillig til at lade sig undervise af de enfoldigste, som haver nogen levende Erfaring i deres Sjæl om Guds Raad til Salighed, da han tilforn var den allerklogeste i sine egne Tanker og vilde ikke lade sig sige; ja, han bekender, at der fattedes ikkun lidet udi, at hans naturlige Visdom havde bragt ham til at blive en Atheist. Gud staa ham fremdeles kraftig bi, at han maa ret trænge igjennem og komme til et sandt Væsen i Christo Jesu.“ Til Held for Bornholm og for Danmark gav dog Peder Kofoed Ancher, der paa denne Tid som theologisk Kandidat var Huslærer i Rønne for sin Fætter, Købmand Herman Mortensen Bohns Søn, ikke Slip paa sin naturlige Klogskab og skred stadigt videre opad paa sin retslærde Bane.

Derimod burde vel nok Garnisonsfeltskær Langhorn ikke have ladet Broderens Omvendelsesforsøg prelle saa helt af paa sig, men noget ændret sin Bane, som stadigt søgte Kroen. Efter eget Sigende kom han der „ikke for Øl eller Brændevin, men for Kompagni“. Ikke des mindre hentede han sig der mangan fuldgod Rus, vilde ikke fortrække derfra, naar Tappestregen lød, kom i Klammeri med Kromand Alexander Schiønning og hans Hustru, Krokonen Kirstine født Lindegaard, indlød sig endogsaa i Slagsmaal med Lods Johan Didrik Schiønning eller med andre Krogæster. Og naar han saa bar sin Rus hjem, dukkede bag hans tyngede Pande den stingende Tanke frem, at det var et svart Vovestykke, at han, Enkemand Langhorn, ifjor havde hjemført en tretten Aar yngre Ægteviv.

I hened et helt Aar havde Feltskæren holdt sig fra Altergang hos Garnisonspræsten, Hr. Thomas From (1699—1771), der havde sluttet sig til Pietisternes Broderskare; og han havde tilmed udtalt den Mening, at han, om fornødent, kunde tage sig selv til Alters i sit Hjem. Nu tilskrev Præsten ham midt i Januar 1743 et haardt Formaningsbrev, i hvilket han fordømte ham „til Helvedes Pøl og Pine“. Over dette Brev gik han flere Dage

og grilliserede, kunde hverken sove eller spise. Til sin Trøst søgte han som vanligt Kirken, hvor Præsten den Søndag fortolkede Bryllupet i Kana; i sin Tale straffede han meget paa Fylderi og Drukkenskab og sagde, at den Vin, som blev tilovers fra Gildet, skulde Brudefolket have som en Herrens Skænk til at sælge. Denne Tale gav Feltskæren Lejlighed til atter at straffe paa Præsten, som ikke nøjedes med sin Løn (342 Rdr.) alene, men til lige var Øens Købmand, i sin Tid havde falholdt Vin og Vadmæl og da ikke talt ondt om en fuldgod Rus, skønt Feltskærsvenden var mødt vinglende og unyttig til sin Dont.

Den 1. Februar ud paa Eftermiddagen sad Feltskæren igjen paa Kroen sammen med Adjutanten, som senere i sit Vidneudsagn for Krigsretten har skildret dette Stykke Kroliv saaledes: „Kom jeg paa Kroen, og blev talt om en Text af Pauli Skrivelse til de Efeser, hvorpaa jeg tog Bibelen og vilde kaste den op, hvorpaa Feltskæren sagde, Paulus var en Hundsvot, og dersom han var til Stede endnu, da burde han have Stryg, -- hvortil jeg svarede, det skal han ej sige, Hr. Feltskær, han har skrevet mange opbyggelige Ting, som vi burde rette os efter, -- hvortil Feltskæren svarede, det nægter jeg ikke, -- og blev ej mere talt derom.“

Pietismens ubodelige Synd mod alt, hvad Dansk er, var, at den tvang Holberg til at grave sit Vid ned under Jorden i et dødt Sprog (Nicolai Klimii Iter subterraneum 1741). Nu stiger ikke fra hans Danske Skueplads, men kun fra Krigsrettens Spændebog os i Møde dette Optrin fra Pietismens Krostuer, hvor man havde lige nær til Bibelen og til Øllet.

Hjemkommen fra Kroen traf Langhorn ikke sin unge Hustru inde i Huset, men fandt hende ene med Feltskærsvenden Monsieur Steen ude i Barakken. Alt hvad hun sagde om Salve til en daarlig Finger, vandt ingen Tiltro hos ham, og efter et hæftigt Optrin inde i Stuen løb han pludseligt ud og op paa den høje Fæstningsmur, som skilte Feltskærhaven fra Havet. Nu rasede Pietismens, Alkoholismens og Skinsygens samlede Gift i hans Sind. Han flængede Klæderne af sig i Stumper og skreg op om, at han vilde drukne sig. Tililende Folk afværgede dette med Magt. Han modtog dem med vilde Raab om, at han var en Hanrej. Han bønfuldt dem: „Kan I ej sagte lade mig min Vilje, det skal være gjort i et Øjeblik, at I ej skal se mig mere, thi jeg skal

udpuste min Sjæl i den Draabe Vand“. Mens de nu holdt ham, greb han efter sin Lomme: „Jeg skal tage mine Lancetter, saa skal jeg dog faa Livet af mig“. Da han hindredes i dette Forsæt, vilde han kaste sig fra Muren ned paa Klipperne inden for den.

Bager, Brygger og Avditør Hans Jørgen Eskildsen søgte at tale ham til rette med pietistiske Formaninger: hans Sjæl var dyrebar købt, tænk paa den Herlighed, som vi venter paa hin Dag! Hertil spurgte Langhorn: „Faar vi Pande Kage og stegt Sild i Himlen?“, og han gav sig til at skælde ud paa Præsten: „Den sorte Hund, den Kanalje! han er Skyld i al min Ulykke, han har fordømt mig; derfor om jeg kommer et Aar før eller siden i Helvede, er lige meget, da jeg dog skal være i Helvede.“ Til sin Broder Lieutenant Langhorn raabte han: „Du er en Pietist, du er ikke min Broder, du har instigeret Præsten til det Brev, hvorudi han har fordømt mig til Helvedes Pøl og Pine; det har du Skyld i og ingen anden“; og han vilde kaste Sten paa ham. Saa fik han Øje paa Esber Hansens Kone Karen: „Se, der kommer og en af Fandens Apostler!“, — hvortil Konen sagde: „Hr. Langhorn, kom og gaa hjem!“ „Ja, det var godt i de Dage,“ svarede han hende: „se her staar jeg med det, Vorherre har givet mig; vil du have det?“, — hvortil den ærbare Kone sagde: „Jeg har mit saadant hjemme.“ Avditøren sagde endeligt: „Mennisket despererer, vi maa tage ham med Magt“; og paa Lieutenan- tens Befaling bar det tilkaldte Vagtmandskab Feltskæren hjem til hans Bolig.

Denne mægtige Rus vilde, som saa mangen anden baade før og siden, være gledet sporløst bort paa Tidens Elv, om ikke Henrik Langhorn den næste Dag havde nedskrevet en Klage over sin Broders Selvmordsforsøg med mere Ugudelighed og paavirket Præsten From til to Dage senere at affatte en lignende Klage. Efter at have faaet disse to Klageskrifter i Hænde maatte Fæstningens Kommandant, Kommandørkapitajn Friderich Neuspitzer, lade optage et Krigsretsforhør. Dette sattes, under Forsæde af den pietistiske Garnisonskapitajn Casper Henrik Stiboldt, d. 6. Februar i Feltskærboligen, idet Feltskæren endnu var for svag til at forlade denne.

Selvfølgeligt mindedes Feltskæren intet af, hvad han havde gjort og sagt hin bedrøvelige Eftermiddag, dertil havde han været for corrumperet i sit Hoved. Han maatte indrømme, Gud bed-

ret saa vist, at han ofte havde været drukken og græsseligt soret og bandet og gjort Klammeri og Slagsmaal. Paa Rettens Spørgsmaal, om han ej formente, at slig ond og ugudelig Opførsel /:som strider imod Guds og Kongens Lov:/ burde haardeligt straffes, og han sig derudi haver haardeligt forbrudt, -- maatte han tilstaa at have forseet sig og bede om en naadig Dom. Efter vidtløftig Vidneførsel gennem flere Dage kunde Forhøret endeligt d. 17. Februar sluttes med, at „jeg, Feltskær Langhorn, ydmyg beder, at denne Sag paa muligste Maade maatte modereres, hvorimod jeg lover, næst Guds Aands Bistand, herefter at forbedre mit Liv og Levned, at sligt eller andet ej af mig skal begaas, hvortil jeg paa højeste Maade vil reversere mig og bede Gud om Naade og Hjælp at sætte mit gode Forsæt i Gjerning“. Endnu blev de to Indklagere, den fromme Lieutenant Langhorn og Præsten Hr. From, adspurgte, og de udtalte, at de overdrog Sagen til Øvrighedens Afgjørelse og var dermed til Freds. Hele Sagen endte uden Domsafsigelse med Feltskær Langhorns højtidelige Løfte.

Loven er ærlig, -- men endnu samme Aar, d. 14. December 1743, kunde man atter finde Feltskær Langhorn i Kroen, hvorfra han ved Nattetid vingledede hen i Monsieur Lyder Schiøtts Barakke. Her røgte han én Pibe Tobak sammen med sin Vært. Tobak vækker Tørst, og da Schiøtt intet Øl havde, sendte Feltskæren ham hjem til sit efter et Krus Øl. Desværre blev Monsieur en halv Time borte, -- man kan gaa hele Kristiansø rundt paa et Kvarter; det var da mere end nok til at lade Seigneur Langhorns Skinsyge blusse op. Han styrtede hjemad, vendte tilbage med Schiøtt, gav ham i Forstuen nogle Nakkedrag, løb hjem efter sin Kaarde, kom atter tilbage og hug med den Vinduerne ind i Barakken med Raab: „Herud du . . . buk!“ Saa kom Vagten til og tog ham i Arrest.

Næste Dag laa følgende Melding [Afskrift i Rønne Museum] paa Kommandantens Bord:

Fra Hovedvagten paa
Fæstningen Christiansøe.

Til Højædle og Velb. Hr. Commandeur
og Commandant Neuspitz.

Afvigte Nat Kl. halvgaaen Eet kaldte Skildvagten, som stod for Gevæhr, mig ud, og hørte, at der var Alarm paa den anden Side; og derpaa kommanderte jeg Gefreideren og 2 Musketterer

derover, som kom tilbage og bragte Feldtskiæren i Arrest og meldte, at — — — der de kom til Mr. Schiøtts Barakke, stod Feldtskiæren i Døren med blottet Kaarde i Haanden, og da Gefreideren spurgte, hvad der stod paa?, spurgte Feldtskiæren, om han var Vagt?, og derpaa satte Spidsen af Kaarden mod Brystet af Gefreideren, som med Armen skiød sig bag ved Feldtskiæren og fik han om den venstre Arm, hvorpaa Feldtskiæren huggede Vinduerne ind i Mr. Schiøtts Barakke, hvorpaa Vagten med Magt tog Kaarden fra Feldtskiæren, saa den gik i Stykker. Da Feldtskiæren kom i Vagten, var han ganske beskienket og lagde sig paa Brixen, og lidt efter tog han en Tollekniv og satte imod sit Bryst, ligesom han vilde gjøre sig selv Skade; hvorpaa jeg formanede ham paa det bedste, saa han lod sig beqvemme og lagde Kniven fra sig, hvilken jeg da søgte Leilighed og tog bort. Og derefter iblandt Andet sagde Feldtskiæren, at om han kom ud, skulde Mr. Schiøtt døe for hans Haand, om han skulde klæde Steile og Hjul derfor.

Jeg forbliver stedse

Højædle og Velb. Hr. Commandeur og Commandants
underdanigste Tiener

Christiansøe, d. 15. Decbr. 1743.

Ole Ancher.

Da Feldtskiæren kom i Vagten, gav han os 1 Mk. 11 sk., som vi købte Brændeviin for i Morges paa Kroen, hvoraf hver af de Vagthavende fik een Portion.

Ole Ancher.

Den lille Fæstning Kristiansø laa for sikkert Anker midt ude i Østersøen som en Fregat, paa hvilken Kommandoen altid var hejset. Chefen tog det næppe fortrydeligt op, at Vagmandskabet efter en gennemvaaget Nat i den kolde Vintermorgen havde faaet sig en kærkommen Hjærtstyrkning af Kromandens Anker. Man drak fra Skanse til Bak. Dog maatte den uheldige Kro-gæst, Seigneur Jacob Friderich Langhorn, efter den foreliggende Melding uvægerligt stilles for en Krigsretsundersøgelse.

Denne aabnedes Lille Juleaften under Kommandantens eget Forsæde. Langhorn kunde naturligvis intet huske af hin Nats svare Bedrifter. Skønt Vidnernes Udsagn syntes at bekræfte Ole Anchers Melding, hældede Neuspitzer, gammel Sømand som han var, nærmest til at sige: „Det hele var en Rus.“ Saa nær ind under Juleglæden løslod han Feldtskiæren af hans Arrest, og denne optog paa ny sin afbrudte Lægedont efter at have givet Kommandanten Løfte om et skikkeligt og ædrueligt Levned.

Til denne Vending i Sagen kunde Garnisonspræsten ikke

fromt tie. Hr. Thomas From trængte ind paa Kommandanten med Formaninger om, at denne ikke kunde forsvare at lade Felt-skæren gaa løs, især da han atter Anden Juledag skulde have været beskænket og undsagt Præsten. Skønt denne ikke lod sig overtale til at indgive et skriftligt Klagemaal, fik han ved sin ihærdige Snildhed Kommandanten, der bedre forstod at lavere mellem end paa de ham underlagte Ertholme, til at forkynde Felt-skæren ny Arrest og til at sætte et nyt Forhør og omsider en Krigsret. Trods dette befaledede han Felt-skæren til vedblivende at founere Syge med Medikamenter og besøge dem ved sin Svend. Langhorn nægtede at lystre denne Ordre; thi enten var han Kongens Arrestant eller var han Kongens Felt-skær, hver Ting til sin Tid.

Til Medlemmer af Krigsretten hidkaldtes Militsofficerer fra Bornholm. Forhøret afholdtes d. 23. Januar; desværre ere dets Akter gaaede tabt. Fire Dage senere afsagde Krigsretten følgende drabelige

Sentence.

Udi foregaaende Sag over Garnisonsfelt-skæren Jacob Friderich Langhorn er, efter indgiven Rapport fra Hovedvagten saa og al retmæssig Irettesættelse tilligemed de dertil fornødne Bevisligheder og Vidnesbyrd, ved Præsidenten og Bisiddere udi denne Krigsret endeligt saaledes i Retten afsagt: At Felt-skæren J. F. L., som saa formastelig har understaaet sig udi Drukkenskab først at slaa Mr. Lyder Schjøtt og siden med sin Kaarde indhugget Vinduerne i Hs. Maj.s Barakke og udfordret Mr. Schjøtt Nattetider samt udi Vagten undsagt ham paa Livet, desuden voren opsætsig imod Kommandantens Ordre til Maj.s Tjeneste og uagtet alle Advarsler og Formaninger fremturet udi Drukkenskab og Ondskab, endskønt han saa stærkt afvigte Aar har reverseret sig /:da han vilde drukne sig selv:/ og lovet at bedre sig. Altsaa tilkendes hannem, efter den 28. 30. 38. 88. og 122. Krigsartikuler samt Lovens 6—8—1. og Hs. Maj.s Allernaadigste Frr. om Duel af 11. Okt. 1737 og 17. Marts 1741, da at halshugges og begraves udi Galgebakken samt hans rørende og urørende Gods at være hjemfalden til Kongen, naar først Børnepenge, som han er Formynder for, bliver udbetalt, saa og at betale de Officerer, som fra Bornholm til denne Krigsret ere hidkomne, deres Rejses Bekostning, og til Hs. Maj.s Allernaadigste Resolution indkommer, udi Jærn sluttet at forblive i Arrest.

Actum Christiansøe,
d. 27. Jan. 1744.

Frid. Neuspitzer.

Hans Jørgen Eskildsen.

Fæstningens Bager, Brygger og Avditør Eskildsen har vel nok følt sig stolt over denne skønt opsatte Dom. Men for Felt-skær Langhorn var den et bedskt Præstebryg, da han samme Dag som dødsdømt sluttedes i Bolt og Jærn i ulideligt Fængsel. Dog: Høg over Høg. Bornholmske Krigsretsdomme over Læger ere, ogsaa efter vor Tids Erfaring (den abortive Krigsretsdom 1895, se Hospitalstidende S. 1288), udsatte for at omstyrtes. Og Theologiens, Militærets, Juraens og Medicinens Tolke kom alle lige haltende fra Langhorns Dødsdom.

Da denne Dom indkom til Stadfæstelse hos Admiralitetet, maatte nemlig dettes ti Medlemmer under den højt fortjente Greve Frederik Danneskiold-Samsøes Forsæde tilstaa „ikke at have set en mere ugrundet, haard og tillige lovstridig Omgang og Dom end denne“. Det paaviste en Række Uoverensstemmelser i Vidneudsagnene og Rapporten: Lyder Schiøtt vedkendte sig ikke de Nakkedrag, Langhorn skulde have givet ham, og de to havde forlængst uden Duel gjenoptaget deres venskabelige Omgang; Gefrejderen, som efter Kromandens Udsagn allerede paa Vagten hin Aften var beskænket, nægtede, at Langhorn havde sat ham Kaardespidsen for Brystet; og ud over Ole Ancher selv vilde ingen i Vagtstuen have hørt Langhorns Undsigelsestrusel mod Schiøtt. Saa langt fra Udfordring og Duel, var det hele kun Drukkenskab og Klammeri. De nævnte Krigsartikuler straffe vel blottet Væрге (uden for Nød- og Modvæрге), voldeligt Overfald og Beskæmmelse, Drik og modvillig Sværmen, endeligt Ulydighed mod Kommandant og Øvrighed med Straf paa Kroppen eller paa Livet; dette betyder, at den mildere Straf skal vælges, hvor, som her, ikke særlige Omstændigheder (Krigstilstand, Fremturen i Ryggsløshed) nødvendiggjøre Livsstraf.

Langhorn vilde følgelig have været at straffe paa Kroppen, og hans Straf kunde, naar hans Stand i Garnisonen betragtedes, højest blive fire Maaneders lideligt Fængsel paa Vand og Kommisbrød. Han burde derfor løslades strax af det ulidelige Fængsel, i hvilket han som dødsdømt hensad paa tredje Maaned. Dog burde han have en skarp Trusel om at undgaa Gjentagelser, da Admiralitetet skønnede, at han var „et Menneske, der, uagtet han véd, at han i Fylderi gjør lastværdige og forargelige Ting, dog ikke tager sig vare for Drikken og Sværmen og altsaa exponerer sig selv til at begaa de Ting, der kunne have onde Følger for ham

selv og andre“. Hans Dommere indstilledes til Straf. Særligt paatalte Admiralitetet, at Kommandant Neuspitzer havde ladet sig paavirke af Præsten Hr. From /: der melerte sig i en ham uvedkommende Sag og gjorde Beskyldinger, han ikke skriftligt vilde vedstaa :/ til at sætte en Krigsret i en Sag, for hvilken han oprindeligt end ikke havde opretholdt Arresten over den Anklagede.

Først sexten Dage efter at Admiralitetsherrerne havde affattet deres Indstilling, gav Kong Kristian den Sjette Krigsretdommen sin Efterskrift :

Vi have denne af Krigsretten paa Christiansøe ugrundede og lovstridige over Feltskæren Jacob Friderich Langhorn afsagte Dom aldeles tilsidesat og Allernaadigst villet forandre.

Garnisonsfeltskæren J. F. L., som ved Drukkenskab og Fylderier fører et forargeligt Liv og Levned, har dels ved sin d. 14. Dec. 1743 om Natten efter Tappeslag øvede Ubændighed med Drik, Sværmen, Overfald, Beskæmmelse og blottet Væрге, dels ved sin Ulydighed mod sin foresatte Øvrighed fortjent efter Krigsartikulerne at straffes paa Kroppen med at sidde udi fire Maaneder i lideligt Fængsel paa Vand og Brød. Men som han ved den af Krigsretten afsagte Dom uretteligt er dømt til at miste sit Liv og altsaa, siden den Tid Dommen blev afsagt, som var d. 27. Jan. 1744, har siddet paa Livet som Fange udi Bolt og Jærn og derved udstaaet en Del af hans ellers velfortjente Straf, saa have Vi hannem fra videre Straf Allernaadigst villet pardonere. Dog kan han være sig forventende, at dersom han oftere befindes udi Drukkenskab at begaa nogen Slags Excesse og derover til Vores General-Admiral-Lieutenant Greve af Danneskiold-Samsøe indsendes nogen Klage og bevisligt Forhør, at han da uden Naade fra sit Embede skal removeres.

Men som Krigsretten har handlet letsindigt i at dømme Feltskæren J. F. L. fra Livet til en beskæmmelig Død i en Sag, som Vores Lov, Forordninger og Krigsartikuler ej efter de Omstændigheder for dødskyldig anser: Saa skal Kommandanten, Kapitajnerne og Lieutenanterne, der haver klædet denne Ret, bøde for denne deres lovstridige Dom to Maaneders Gage hver til Vores Søkvesthus; men Sergeanterne, Konstablerne og Korporalerne skal udi to Maaneder degraderes.

Skrevet paa Vort Slot Christiansborg udi Vor Kongelig Residensstad Kjøbenhavn, d. 18. April 1744.

Christian R.

F. Danneskiold-Samsøe.

Herved gaves Feltskær Langhorn atter fri og kry tilbage til Livet, mens hans letsindige Dommere maatte suge paa Labben saa stærkt, at de søgte Kongen om allernaadigst Forlindring og udvirkede, at Hans Majestæt d. 15. Juli nedsatte deres Bøde til én Maanedes Gage.

Dette blev nu ingenlunde sidste Gang, den livlige Feltskær satte Krigsretten i Bevægelse. Endnu samme Sommer, i en Kaffekreds hos hans Frue, udlod Kommandantens Datter sig med, at hendes Papa hjemme havde sagt, at han forstod sig ikke paa Lovene. Maaske lidt udannet og højroestet havde Feltskæren ud af nyligt dyrekøbt Erfaring samstemmet heri, og højligt forarget var Jomfru Neuspitzer øjeblikkeligt løbet hjem og havde forklaget ham for sin Fader. En varm Augustaften 1744 sad saa Langhorn igjen paa Kroen og fortalte, at Jomfruen havde løjet ham paa, hun var en Løgnerske og hendes Fader en Løgner, da han troede Datterens Løgne. En Officer Dorph tog til Gjenmæle mod denne skammelige Tale, og de to lavede nu noget Hokuspokus med deres Hatte og Lommetørklæder, hvilket kunde tydes som Udfordring til Duel. Imidlertid fulgtes de sammen fra Kroen for at skue et Stykke Lintøj, som var frastjaalet Frøken Neuspitzer og nu gjenfundet i en Køkkenpigens Gemme; denne camisia var Dagens Seværdighed paa de smaa Ertholme. Hjemvinglet forsvandt Feltskæren ud over Fæstningsmuren imod Havet for, sagde han selv, at svømme, han kunde godt svømme helt bort, til Bornholm [atten Kilometre]; men hans skrækslagne Hustru kaldte strax et Opløb sammen om ham, og der kom ikke andet ud af denne Rus, ud over en uendelig Række Krigsretsforhør.

Kommandant Neuspitzers Sømandstaalmod havde nemlig nu løbet Linen ud. Han gjorde et alvorligt Forsøg paa at faa Admiralitetets Trusel til at træde i Kraft og den lidt tøjlesløse Garnisonsfeltskær fjærnet fra sine Ertholme. Men om nu Forhørene ikke blev ret bevislige, eller om muligvis Krigsretten følte en vis Sky for atter at indgaa til Admiralitetet: nok er det, denne Feltskærens Rus kom ikke uden for Krigsretsprotokollen [i Kristiansøes Kommandants Arkiv, Landsarkivet for Sjælland]. Og da Langhorns Ruse, som man har set, ikke gjorde ham særligt opfindsom, vil ogsaa jeg nu lade dem hvile der.

Jacob Friderich Langhorn døde som Garnisonsfeltskær paa

Kristiansø d. 21. Juni 1762. Han overlevede saaledes sin Dødsdom i fulde atten Aar og saa i disse sin Børneflokk vokse med syv Børn. Hans ældste Søn Peder, født 1735, døde 1761 som Kirurglærling; den næstældste Johan, født 1744, gik som Felt-skær til Vestindien, og den yngste Asmus Jacob, født 1749, døde 1810 som Distriktskirurg og Læge i Nakskov [K. Carøe: Den d. Lægestand I. S. 76 og II. S. 39]. Langhorns anden Hustru overlevede ham i tredive Aar, naaede 1771 en Pensionsnydelse paa 50 Rdr. aarligt og døde 1792 som Enke i Nexø. Hans Efterfølger som Garnisonsfeltskær blev Johan August Breitbart [K. Carøe, s. S. II. S. 9]. Dynastiet paa Kristiansø blev saaledes ikke fortsat ud over Langhorns Død; men hans Efterslægt har indtaget og udfylder ogsaa den Dag i Dag ærefulde og frem-skudte Stillinger i Stat og Samfund og viser fuldt ud det heldige i, at en Dødsdom ikke udøves.

Derimod har mærkeligt nok Familien Langhorns Genealog [Julius Bidstrup, førn. St. S. 37] ikke kunnet opspore nogen nulevende Efterslægt efter Broderen Henrik Langhorn, skønt denne i sit Ægteskab med den af ham omvendte Kommandant-datter Johanne Hirschnach blev Fader til syv Børn. Han var d. 3. Febr. 1741 blevet forfremmet til Lieutenant og døde paa Kristiansø i April 1744. Hans Enke blev 1749 gift med Johan Diderich Petersen, en Borgmestersøn fra Rostock, der tjente som Grenadersergeant i København, men efter Faderens Ønske 1744 blev sendt til Arrest og Arbejde paa Kristiansø. Uden at aflægge sine Udyder svang han sig her op til Garnisonsskriver og Avditør.

Sin Uven, Præsten Hr. Thomas From, oplevede Feltskær Langhorn at se forflyttet fra Kristiansø, idet han forfremmedes til Klemedsker Sogne kald paa Bornholm 1756, da Vildmanden Andreas Agerbech fjærnedes herfra. I dennes Menighed for-maaede han ikke ret at vinde Indgang; en hernhutisk Omløber skrev om han: „An Agerbechs Stelle kriegten sie einen blinden und todten Pfarrer“. Han døde i dette Kald 1771. [Kirkehist. Saml. V. R. 2. B. S. 171].

Man kan kalde den her givne Skildring et Stykke bornholmsk Lægehistorie. Man kan ogsaa, om man ikke finder den alvorlig nok, nævne den Kroliv under Pietismen. Navnet gjør hverken fra eller til. Kristiansø er lidt af Danmark; men naar dansk

Samfundslivs yderligst gaaende Rørelser blev tvungne ind imod hinanden indenfor Fæstningens 25 Hektarer, tog de stridere Fart og stejlere Rejsning end andet Steds; det er, som optog de i sig noget af Hammervandets Strømhvirvler ind om Klippeknoldene. Derved give de os et dansk Tidsbillede, malet i djærve Penselstrøg og med kraftige Farver, som svundne sexten Aartier ikke have afbleget.

Prof., Dr. med. Peter von Westen

som Supplikant.

Af E. Dam.

Blandt det kongelige Biblioteks Samling af Werlauffs Manuskripter findes i Foliopakken Nr. 36 et Brev fra Lægen, Apotekeren og Avisudgiveren Peter von Westen i Odense. Brevet er skrevet til en unævnt Konferensraad¹⁾ og giver et ikke uinteressant Bidrag til Forfatterens stærkt omskiftende Levnedsløb.

Peter von Westen var født i Odense den 20. Marts 1731; hans Forældre var Apoteker, senere Agent og Godsejer Johan Kristoffer v. Westen og Karen Krag Holmsted. Efter at have taget farmaceutisk Eksamen i København, rejste han 1753 til Udlandet, tog 1758 den medicinske Doktorgrad i Rostock og vendte Aaret efter hjem til Odense, hvor han praktiserede som Læge; 1760 fik han Bestalling som Professor designatus ved Gymnasiet og overtog 1764 Faderens Apotek. I 1773 toges hans Bo under Fallitbehandling, 1774 solgtes Apoteket; v. Westen levede i Odense under daarlige økonomiske Forhold, men fandt Udveje til at købe Odense Adressekontor og de fra dette udgaaende Odense Adressekontors Efterretninger; han fik Bevilling til at drive Kontoret 1779. Fire Aar efter blev v. Westen beskikket til Toldforvalter og Konsumtionskasserer i Fredericia og udnævntes til Justitsraad; samme Aar, 1783, fik

¹⁾ Det er maaske tilladeligt at gætte paa den med von Westen jævnaldrende Læge, Konferensraad, Kabinetssekretær hos Enkedronning Juliane Marie, Johan Teodor Holmskjold. Han var født 1731 i Nyborg, hvor Faderen var Stadskirurg; der kan saaledes være en Mulighed for Samkvem imellem dem i de unge Dage; Holmskjold gjorde Indkøb paa von Westens Avktion i 1774; den i det følgende meddelte Udtalelse af Arveprins Frederik kan maaske føres tilbage til Holmskjolds Indflydelse. — Adressaten kan efter Brevets Indhold næppe have været knyttet til det danske Kancelli eller til Universitetet.

han Privilegium til at anlægge et Adressekontor og Bogtrykkeri for Ribe Stift. I Fredericia udgav han fra Nytaar 1786 Ribe Stifts Adressekontors Efterretninger, som han fortsatte til sin Død den 18. Juni 1789. Peter von Westen var d. 20. Oktober 1766 bleven gift med Anna Johanna Baar, født 1747 (døbt 13. Januar), Datter af Etatsraad, Amtsforvalter Jens Baar til Lille Hesbjærg og Birgitte Katarina v. Bergen; hun døde i Fredericia 26. Juni 1795. (E. Dam: Odense Løveapoteks Historie, Odense 1903, S. 69-87).

Brevet i det kongelige Bibliotek lyder saaledes:

Høy Velbaarne

AllerHøystærede Hr. *Conference* Raad!

Det fornøyer mig mangfoldig at see af meget *respective* at Deres Høy Velbr. har fundet Sig tilfredsstillet med de af mig indsendte Skrifter, Ligesom ieg ey heller skal efterlade ved *Michaelis*-tieder at indsende fleere og hvad videre i mit Bogtrykerie maatte trykkes.

Mit Ugeblad under *titel: Odense Adresse Contoirs* Efterretninger, har ieg ey alle aargangene *Complet* af, uden det eneste Exemplar, som staar i min Liden Bogsamling, som jeg ej kan undværge formedelst de *attester* ofte forlanges om *ProClamer* m. v., Men da ieg har muel: Haab at faae samme paa en viss *auktion* saa skal ieg see at kjøbe Dem, og dernæst underdanigst indsende alle 10 aargangene.²⁾ De ere meget Begierlige paa *Auctioner* og betales vel, Men ieg skal ikke paasee det, i hvad de koster, og sende samme, for [at] opfylde Deres Høy Velbr. *Ordre*. Det vil og meget fornøye mig om de maae finde Deres Velbr. indsigtfulde Smag og fordeelagtige Dom. De vil finde deri mange smukke korte afhandlinger, og meget til vor Danske Historie, som ved Tiid og Leilighed er samlet, og der indført, og muel: i Tiden vinde meere Værdj, end nu, thi hvorlidet agtes icke nu en *Avis*, og en *Aviseskrivere*, som jeg mindst [skulde] have troet i min lod, og som *Designatus Professor* siden aaret 1760 at settes tilside for 2de *Professorer* at maae leve af, og hvoraf intet meere krenker mig, foruden sine 600 Dr., som *Professor* have 200 Rd. af *Communietet* her og 200 Dr. af Kongens Casse, hvormed hand i alt dette er meget misfornøyet og klager dagl.;³⁾ og jeg med de 600 Dr., efter

²⁾ Avisen var bleven udgivet siden Nytaar 1772. (Peter von Westen: Adresse-Contoirers Natur, Oprindelse og Rettigheder. Odense 1780. S. 63).

³⁾ Kristian Gotthold Seydlitz blev 1777 Professor i Græsk og Filosofi ved Odense Gymnasium. Han stod i nært Forhold til v. Westens Konkur-

Mine Bestallinger og aflagde *Specimina* og 5 aars UdenlandsRejse hafte været vel fornøyet; Saa ubestemt er Lycken i verden.

Vel har ieg ansøgt *Pension* til Erstatning, giort et og andet Forslag til Kongen og *Academiet* til *Gymnasii* Opkomst her, og i *conformité* med dets *foundation* først til en Botanisk Have og læse derover, saavelsom anthomien (!) med 200 Rds. *gage* førførst (!), og siden ligesaa forestilt, da alt dette var ugiørligt, at Læse i *Natural Historien* m. m. m. imod Liige *gage*, men intet har maattet finde Gehør, ja saa meget meere empfindlig, at da jeg endog vilde ved et nyt Dansk og *latinsk Lexicon*, (hvoraf ieg indsendte en tryck prøve til Skoele-*Commissionens* og det hele *academiets* Dom, som de med ald Magt ej kunde underkiende) fortiene noget og fik en *interims Cancellie Resolution* i min faveur, saa blev ieg dog *cuperet* af *Prof. Baden*, som skulde være den Lyckl.; da ieg endnu paastaar at min skal findes ligesaa god om icke i visse Maader Bædre, ja jeg Kunde sige meere.⁴⁾ Endelig har ieg nu tænkt paa at vil give et Forsøg til en Dansk literær *Historie*, som et *Lexicon* ungefær!: ud efter indlagde Plan som ieg under samme *datum*, som derpaa staar sendte til Hr. GhRaad Gylbergs (!) gunstige Betragtning og omdømme, som min Velyndere og en indsigtfuld Mand, Men ej hørt noget derom fra ham siden. I liige Fortroelighed forelægger ieg samme for Deres Velbs. indsigtfulde Bedømmende, med den Begiæring oprigtig at sige mig Deres Tanker og tilsette og udsluke, hvad Dem synes. Den gamle Fortroelighed og Venskab lade mig endnu haabe den Godhed, og hvad De ellers i min Faveur kan udrette, og vil tillade mig frit adgang til Dem om, om noget indløber.

Jeg sider i et bekymret Brød uden nogen viss Daler, og har en dydig Kone, som er Moder til 7 Børn, og dette er da nok at sige Dem, som et Følsoomt Hierte alt, ligesom ieg og maae sige Dem at ieg for min fortroelighed til en Broder er bleven skilt ved den største Deel af min Velfærd.⁵⁾ Her er en kort Fortælling om Deres Vens Skiæbne, som ieg er viss paa De føler Medlidenhed af, i Haab De vist vil gjøre Dem en sand glæde af om De kan, ved

rent som Avisudgiver, Kristian Iversen, og havde den væsentligste Andel i dennes „Danmarks litterariske Progresser“; derfra stammer maaske ogsaa en Del af v. Westens Bitterhed imod ham. (Biografisk Lexikon XV. S. 548).

⁴⁾ Jakob Baden, der 1780 var bleven Professor eloquentiæ ved Universitetet, udgav 1786 et „Latinsk-dansk Lexikon“ som Afsløsning for Hans Grams „Nucleus Latinitatis“ fra 1722; til den sluttede sig 1788 en „Dansk-latinsk Ordbog“, det første Værk af denne Art i Danmark; v. Westen har haft det rette Blik for, at der paa dette Omraade tiltrængtes et nyt Arbejde.

⁵⁾ Rimeligvis Bernt von Westen; afskediget 1783 fra 1. fynske, nationale Bataillon med Majors Karakter; død i Svendborg 1796. (J. C. W. Hirsch).

en kraftig Forbøn, *præcavere* ham noget til *Avantage*, imindste Legge deres Bønner om til Mine for mig.

Jeg *recomenderer* mig saaledes i Deres Velbr. Bevaagenhed, og under *million* Lyckønskninger over Dem og Deres, med ald op-tænkelig Høiyagtelse

Deres Høy Velbs.

underdanige

Odense den 23de Maii 1782.

P. von Westen.

i hast.

Det er saaledes den for v. Westen saare vanskelige Tid mellem 1774 og 1782, det her gengivne Brev giver Oplysning om. Vi skal nu undersøge, hvorledes det forholder sig med de forskellige Forslag, han fortæller om.

Med Hensyn til den Tilsidesættelse, v. Westen mener at have været Genstand for, da to Professorpladser ved Gymnasiet blev besat, viser det sig, at han i det ene Tilfælde ikke har haft noget at beklage sig over; Professor Seydlitz har sikkert ogsaa været bedre skikket til at udfylde den anden Plads, som von Westen gjorde sig saa megen Umage for at erobre.

Den 22. Maj 1771 døde Professor i Matematik ved Gymnasiet Mathias Rasch. Biskop Jakob Ramus, der var Inspector Gymnasii, meldte straks Dødsfaldet til von Westen og æskede i Anledning af det hans Tanker. Von Westen var i de Dage rejst til Falster og svarede først den 28. Maj paa Biskoppens Brev. Han skrev, at det jo var hans Højærværdighed bekendt, at han var udnævnt og beskikket til Professor designatus philosophiæ, „i hvis henhørende Deele og Videnskaber ieg har anvænt min tiid og Bestræbelse til de unge *studerendes* fordele og underviisning: Saa indseer Deres Højærværdighed Selv, hvilken Betydelig forandring det vilde Blive for mig nu, at forlade de *Philosophiske* og træde over til de *Mathematiske* videnskaber, naar ieg i den skyldigste orden skal *satisficere* samme; Min allerunderdanigste Forestilling og ansøgning til Hans Kongl. Majtt., i Betragtning heraf Bliver altsaa, at som ieg er kaldet til at være Professor *Philosophiæ* ved *Odense Gymnasium*, hvortil ieg har allene stillet mit anlæg, og de øvrige *Professorer* vil vedblive Deres sædvanlige forelæsninger, *cederer* denne nu saaledes *vacante Mathematiske Profession*, imod at det allernaadigst Bliver mig forbeholden, i følge min allernaadigst meddeelte Bestalling, at *succe-*

dere Professor *Philosophiæ* herved *Gymnasium*, naar samme ved Dødsfald, eller i andre maader leedigt vorder.“

Biskoppen indstillede dette Andragende til Bønhoørelse, og 21. Maj 1772 udnævntes cand. theol., Lærer i Fortifikation ved Landkadetakademiet Ole Nikolaj Bützow til Professor i Matematik i Raschs Sted.⁶⁾

Denne Sag er altsaa klar nok; von Westen har selv givet Afkald paa Professorposten og synes endog at have givet Ramus at forstaa, at han havde nok at bestille med at passe sit Apotek og sit Jordegods.⁷⁾

Fem Aar senere, den 4. Avgust 1777, døde Professor i Græsk og Filosofi ved Gymnasiet Niels von Haven, og denne Gang satte von Westen alle Sejl til for at komme ind i den Stilling, der ved Dødsfaldet var bleven ledig.

Den 5. Avgust skrev von Westen til Biskop Ramus, at von Haven „i Forgaars“ var afgaaet ved Døden, hvorfor han nu underdanigst insinuerede hans Højærværdighed en Kopi af sin af Kristian den Syvende konfirmerede Bestalling,⁸⁾ i Følge hvilken han mente sig berettiget til at tiltræde den vakante Profession, hvilket han da ogsaa i Guds Navn havde besluttet at gøre; han haabede, at Biskoppen ikke havde noget derimod at indvende og bad ham derefter at indrette den fornødne Anmeldelse til Kancelliet. Intet skulde være ham „angelegnere“ end at satisficere Publikum med den opmærksomste Flid.

Ramus svarede herpaa den 10. Avgust, at han mod von Westens Beslutning maatte gøre den Indsigelse, at denne ikke tiltraadte eller befattede sig med Embedet, før nærmere Resolution var indløben, da det i en Skrivelse fra Danske Kancelli den 22. December 1770⁹⁾ var befalet ham sammen med sin An-

6) 1. Departements aabne Breve 224 og Indlæg.

7) Supplikprotokol 1776. 2. Halvaar 6 Z. 522.

8) Bestallingen var udstedt den 19. September 1760 og konfirmeret den 22. September 1766.

9) Under denne Dato var der udgaaet en Promemoria til alle Stiftamtmand og Biskopper i Danmark; heri stod: . . . Og som Hans Mayt: desforuden, paa det de Personer, som maatte have erhødet *Expectance* paa et eller andet Embede, skulde siden Blive efterladet og ingen Fliid anvende paa at gjøre sig dertil meere delige, Ligeledes ved *Cabinets Ordre* [af 26. Oktober] befalet *Cancelliet*, at der herefter, naar noget Embede, hvorpaa Kongelig *Expectance* til nogen er udstedt, maatte Blive Leedig,

meldelse af denne Vakance at indberette, om von Westen maatte være skikket til at overtage Embedet, hvorom han mente, at Professoren selv bedst kunde dømme.

Som Grundlag for denne Selvbedømmelse oplyste Ramus, at den vordende Professor efter den seneste Anordning i Græsk skulde læse med Disciplene det nye Testamente, Epiktet samt første Bog af Iliaden og i Filosofi over Riisbrighs Logica og Ontologia¹⁰⁾ samt over 1. 5. 24. 25. og 34. Kapitel af Kratzensteins Fysik.¹¹⁾ Dernæst udbad han sig von Westens Betænkning om, hvor vidt han kunde anføre den studerende Ungdom baade i det ene og det andet Fag.

Ramus meldte den 9. August til Kancelliet baade, at von Haven var død, og at von Westen agtede at tiltræde, men udtalte samtidigt, at han fandt det fornødent, forinden Tiltrædelsen skete, at konferere med ham, hvorefter han vilde indsende sin Forestilling til Kancelliet; tillige bemærkede han, at den tilkommende Professors Løn var 400 Rdl.¹²⁾

Imidlertid havde von Westen selv (12. Avgust) underrettet Kancelliet om, at han agtede at tiltræde det ledige Professorat og udtalt den Forsikring, at han med allerunderdanigst Flid og Troskab skulde opfylde de med Embedet forbundne Pligter.

vel fornemmelig skal reflecteres paa dem, som derom allerede have faaet Forhaabning, men at samme Persons Duelighed og Opførsel tillige paa den Tid skal nøje undersøges, og at den, som enten ikke maatte være vel skikket eller ved slet Opførsel kunde have gjort sig uværdig dertil, skal aldeles miste den ham i saa Maade forleente kongelige Naade. Saa maatte det ikke alene behageligen erindres for Fremtiden, at i Fald noget under *Cancelliet* henhørende Embede, hvorpaa *Expectance* var udgivet, skulle blive *vacant*, saadant da straks udi *Cancelliet* bliver anmeldt tilligemed den anbefalede Forklaring om den *Persons* Forhold og Duelighed, som maatte have Løfte derpaa, men endog tillige føjes den Anstalt, at samme ikke tiltræder eller befatter sig med Embedet, førend derom erholdes nærmere *Resolution*. (Kancelliets Brevbog. Nr. 776. Fogtmans Reskripter 6 D. 1 B.).

¹⁰⁾ Afsnit i Børge Riisbrighs *Prænotiones philosophicæ*. Hafn. 1775. 8to. 2. Oplag 1781.

¹¹⁾ K. G. Kratzenstein: *Systema physicæ experimentalis* Havnæ 1758, 64 og 80. Vorlesungen über die Experimentalphysik Cph. 1758 og senere. De nævnte Kapitler handler om 1. Fysikkens Nytte, 5. fysisk Bibliografi, 24. almindelige Betragtninger over Legemernes Elementer, 25. Luften, 34. Luftfænomenerne.

¹²⁾ Altsaa er det 600 Sletdaler som von Westen nævner i sit Brev. Indlæg til danske Kancellis Brevbog 1291. 16. Avg. 1777.

Kancelliet anmodede derefter (16. August) Ramus om at indsende en Betænkning om, hvor vidt von Westen i Følge sin Bestalling kunde gøre nogen grundet Paastand paa Professora-tet i det græske Sprog, da man overalt næppe troede, at han var i Stand til forsvarligt at læse i det.¹³⁾

Ramus's Svarskrivelse til von Westen modtog denne først i Hamborg, og herfra skrev han (18. Avgust) til Biskoppen, at han nok skulde paatage sig Filosofien; men han maatte tilstaa, at Græsk var udenfor hans Fag. Forøvrigt gjorde han opmærk-som paa, at det kun ved en „Omtusknig“ mellem nogle af de forrige Professorer var sket, at én Mand var bleven Professor philosophiæ og Professor græcis lingvæ. Nu havde Nanne-stad,¹⁴⁾ der var Lector theologiæ og Professor hebrææ lingvæ, lovet ham ogsaa at traktere mod Gymnasisterne det græske Sprog, saa at de deri ikke skulde blive forsømte eller mangle den anordnede Undervisning. Von Westen bad derfor Biskoppen om en for ham gunstig Forestilling i Sagen. Ramus indstillede derefter (23. Avgust) til Kancelliet, om den af von Westen an-givne Deling af Embedet maatte finde Sted, skøndt han fandt, at Nannestad havde nok at gøre som Professor og Kapellan.

Peter von Westen maa have haft en Følelse af, at Udsigterne for ham til at opnaa Professoratet ikke var synderligt lyse,¹⁵⁾ han griber atter Pennen, og giver i en underdanig Promemoria af 20. September 1777 Kancelliet en vidtløftig Skildring af sine Fortjenester.

¹³⁾ Kancelliets Brevbog 1777. 1291.

¹⁴⁾ Nikolaj Engelhardt Nannestad, f. 1730, d. 1782. Professor og Lek-tor i Odense 1758, Dr. theol. 1760, Kapellan ved St. Knuds Kirke 1766. (Biografisk Lexikon).

¹⁵⁾ Andre Ansøgere til Embedet var:

Kristian Gotthold Seydlitz, f. 1738 d, 1796. I 1777 var han Regens-provst og ekstraordinær Professor i Filosofi ved Universitetet. Biografisk Lexikon).

Magister philosophiæ Hans Jørgen Gottschalck, som havde tjent i syv Aar ved Odense Latinskole og ved Gymnasiet, f. 1741, d. 1816 som Præst ved Graabrødre Hospital i Odense. (Wiberg; Nyerup og Kraft).

Peder Wøldike, f. 1741, blev 1777 Rektor ved Latinskolen i Slagelse og døde i denne Stilling 1811. (B. L.).

Hans Sibbern, øverste Hører ved Odense Latinskole, f. 1734, d. 1804 som Konrektor ved Latinskolen og Professor ved Gymnasiet i Odense. (Nyerup og Kraft).

Han siger: „Det er sandt, at da ieg i aaret 1764, meere efter min Sl: Faders villie og Bestemmelse, end efter mit eget Behag, blev sadt i Besiddelse af min Sl: Faders *Apotheque* her i Byen tilligemed øvrige hans Betydelige, da hand forflyttede sin Boepæl til *Falster*,¹⁶⁾ overdragne Ejendomme, der siden for mig, desværre er, som Bekient, udfalden paa det alleruheldigste, haver ieg været indviklet i saa *distraherende*, og ald min Tiid, saavel som fliid og eftertancke optagende omstændigheder, at ieg saalænge det haver varet, ej haver kundet gjøre *Studeringer* og Videnskabers Dyrckelse, som før, det *medicinske* undertagen, til min Hoved Sag.

Men førend ieg saaledes Blev Ligesom reven fra mine *Studeringer* og *praxin medicam*, var jeg ej allene med Lyst og fliid gaaen ind paa den Bane, paa hvilcken jeg Kunde Blive værdig og skicket til at Beklæde et Embede i det lærde Fag, men Hafte ogsaa gjort fremgang derpaa, Ligesom de offendlige derpaa aflagde Prøver og vare det, der tilveyebragte mig min Kongl: Allernaadigste Beskickelse og Bestalling paa at være *Professor designatus Philosophiæ* herved *Gymnasium*.¹⁷⁾ Jeg hafte vel i mine studeringers Løb gjort *medicinen*, og de dermed nærmest forbundne *Physiske* Videnskaber til min Hoved-Sag, og hvorledes det ikke er *precario*, at ieg ved *Universitetet* i *Rostock* hvor ieg *studerede*, efter at ieg tilforn i 2de Aar hafte *studeret* ved *Universitetet* i *København*, erholdte *Gradum Doctoris in Medicinam* og ellers Besøgt andre udenlandske Stæder, derom maa det *Diploma* allertilforladeligst vidne, hvormed ieg, i følge deraf er Bleven optagen til Lige Ræt med dem, der ved *Universitetet* i *Kjøbhaun* (!) have *promoveret*, . . .¹⁸⁾ Men derhos hafte ieg ej forsømt og heller ikke

¹⁶⁾ Faderen ejede fra 1766 Westensborg ved Nykøbing og døde der 1774. (Sml. E. Dam: Odense Løveapoteks Historie. S. 67—68).

¹⁷⁾ Von Westen vedlægger Afskrift af en allerunderdanigst Erklæring af 30. Juli 1760, udstedt af Amtmand over Nyborg og Tranekær Amter Teodor Lente-Adler og Biskop Ramus i Anledning af hans Ansøgning om at blive Professor designatus. Erklæringen siger: at Supplikanten har vel anvendt sin Tid paa det medicinske Studium og derudi gjort skikkelig Fremgang, er os vel bekendt; men hvor vidt han som endnu et ungt Menneske [von Westen var da 29 Aar] kunde være bekvem og habil til at docere de Ting, som ved Gymnasiet udfordres, understaar vi os ikke at skønne paa, og overlader derfor i allerdybeste Underdanighed Ansøgningen til Deres kongelige Majestæts eget allernaadigste Behag.

¹⁸⁾ Von Westen vedlægger en af Ramus den 20. September 1777 vidimeret Kopi af følgende Diplom:

Balthasar Johann von Buchwald Kongl: *Majestæts* Virkelig *Justice-Raad*, *Doctor* og *Professor Medicinæ* samt *Decanus et Senior Collegii et Facultatis Medicæ* gjør hermed vitterlig for alle og enhver:

At VelÆdle og Velbyrdige Hr. *Doctor Petrus à Westen* haver foreviist mig sin Lærde *Disputationem inauguralem* med derpaa fulgte *Promotions Programma* og dermed tilstrækkelig got gjort, at være *legitime promotus*

kundet aldeles forsømme at gjøre mig Bevandret i det almindelige Lærde Sprog, saavel som i de øvrige deele af *Philosophien* og in *Humanioribus*. Ved adskillige actus academici, foruden min egen *inaugural Disputation*,¹⁹⁾ haver ieg haft *partes*, enten som *Respondens* eller som *Opponens*, som endnu af de ved saadanne Leiligheder holdne *dissertationer* Kand være at see, og paa forlangende Blive underdanigst indsendt. I aaret 1759 holdte ieg, for Allerunderdanigst at *celebrere* Hans Majts Høyst Salig Kongens Fødsels-Fæst ved *Universitetet* i *Rostock* paa det største *Auditorio* en Høytidelig *Latinsk Oration*, hvilken ieg ogsaa Lod trycke, og nød den Naade til Hans Majt allerunderdanigst at indsende samme,²⁰⁾ tilligemed det af *Universitetet* ved den Leilighed udstedte offentlige *Programma*. Ligeledes, efter at ieg var kommen hjem fra min[e] udenlandske Reiser, og var Blevet *Professor designatus*, var ieg den, da Hans Majt. Kongens Fødsels Fæst her ved *Gymnasium* skulle i aaret 1761 efter Sædvane Høytidelig holdes, som ved den Leilighed holdte *Oration* i det *Latinske* Sprog, som endnu er alle herpaa Stædet vitterligt, og paa forlangende til Naadigst eftersiun skal underdanigst Blive indsendt.²¹⁾ Ey heller kand det være skeet, uden at [have] givet Prøver paa Videnskaber og Jndsigt, at ieg er Blevet optagen til Medlem af 3de udenlandske Lærde Selskaber, neml: af Selskabet for de Skønne Videnskaber i *Halle*, Af det Tydske Selskab i *Iena*, og endogsaa af det Berømmelige Selskab, kaldet *Academia naturæ curiosorum*, som af de fra ethvert af disse Lærde Selskaber mig tilsendte *Diplomata* erfares, hvoraf ieg ogsaa herved underdanigst Lader følge Afskrifter, som af Hr. Biskoppen Befindes fidimerede.²²⁾

Medicinæ Doctor d. 31. *Julij a. c.* ved *Rostocks Academie*, des uden ved siine adskillige Lærde og derhos udgivne *Specimina*, som viiser een særdeles *erudition*, beviist sin Lærdom og Indsigt udi adskillige, især til *Medicinen* henhørende Videnskaber, saa jeg ingen Føye har havt til at nægte ham efter forlangende at indføres udi *Facultatis Medicæ Havniensis Protocoll* iblant deres Tal, som virkelig have *Promoveret* her ved dette Kongl. *Universitet*, og derved tilstaae ham de samme Fortrin udi Rang og Sæde, samt *Privilegier*, Herligheder og Friheder med at antage Syge og *practicere* in- og *externe* som een her *promoveret Doctor Medicinæ* tilkommer, hvilket hermed vedstaaes og bekientdgøres med herunder trykte *Facultatis Medicæ Sigillo*.

Kjøbenhavn d. 29. *Octobris Ao.* MDCCLIX.

(L. S.).

¹⁹⁾ De inflammatione sanguinea, causa tympanitis. Rostochii 1758. 4to. (Nyerup og Kraft).

²⁰⁾ Natalis Friderici Vti solenni oratione concelebratus. Rostochii 1759. Fol. (N. og K.).

²¹⁾ Oratio in natali Regis Friderici Vti, de medicinæ certitudine. Othenis 1761. 4to.

²²⁾ Von Westen lader medfølge Afskrifter af tre Diplomer. Det første

At ieg nu siden de Betydelige *engagements* ieg gjorde med min Sl: Faders Eyendomme, og dermed haftte skiæbne, ej har offentlig i den tiid givet noget *specimen* til det Lærde Verden, er vel det u-fordeeltige, som skal Belaste mig, men, naar mine Indvickede og høyst fortrædelige Velfærds omstændigheder og haftte stoere Tab Naadigst Betragtes, Kand jeg vel undskyldes, der indtil det har Behaget den Naadige Gud at Lade mig see saadan udgang derpaa, at ieg ej Allene Kand see mig i orden igien, Men og med Sinds Roe arbeide, fremdeles i det Fag, hvor pligt, Lyst og Drift Byde mig at arbeide, haver ieg ej undladt at tage mine forhen elskede Videnskaber for igien, det de af mig allerunderdanigst indsendte Forestillinger og Tegning til en Botanisk Hauges Anlæg herved *Gymnasium*²³⁾ i følge foundationen, saavelsom *Natural-Historiens docering*, og den i den henseende Liden tryckte hosfølgende *pièce* Kand Bevidne.²⁴⁾ Ligesom ieg, eftter at ieg har formeent Plads at være mig aabnet ved *Gymnasium* ved *Professor von Havens Død*, Har ieg ejheller forsømt at samle og udkaste mine Tancker over de ting, hvori ieg skulle give den her *studerende* Ungdom Anførsel og underviisning. For nu da

(paa Tysk) er hans Medlemsbrev i Die Teutsche Gesellschaft in Jena, udstedt den 28. Avgust 1761 og undertegnet af Karl Friedrich Kaltschmied (f. 1706, Professor i Anatomi, Kirurgi og Botanik i Jena 1746, d. 1769), Lorenz Johann Daniel Suckow (f. 1722, Professor i Fysik og Matematik i Jena 1756, d. 1801) og Johann Ernst Basilius Windeburg.

Det andet Diplom (paa Latin) gør von Westen under Navn af Philoxenus den Tredie til Medlem af det 1652 stiftede, endnu eksisterende Cæsarea Leopoldino—Carolina Academia Naturæ curiosorum. Det er udstedt pridie Iduum Februarii 1763 af Andreas Elias Büchner (f. 1701, Professor medicinæ i Halle 1744, d. 1769). Von Westen betegnes heri som in Gymnasio Ottiniensis Professor ordinarius celeberrimus. I Selskabets Tidsskrift *Nova acta physico-medica*, 3. Bind, Nürnberg 1767, findes følgende Afhandlinger af von Westen: *Adnota quaedam de Lue bovina* 1762 in Dania grassata (Side 197—207), afsendt fra Odense til Halle 22. December 1763, *Oedema genitalium, cum inflammatione aliisque adhuc morbis coniunctum, in gravida* (Side 351—61) og *Partus naturalis difficillimus, puerque monstrosus* (Side 361—71) begge afsendte 3. November 1764. I Tidsskriftets Fortegnelse over Selskabets Medlemmer kaldes v. Westen Philoxenus den Femte.

Det tredie Diplom er udstedt (paa Tysk) den 20. Februar 1763 af Friederich Wilhelm Ellenberger og udnævner v. Westen til Medlem af Die Hallische Gesellschaft schöner Wissenschaften.

²³⁾ Synes ikke at være bevaret. I 1782 udgav von Westen derimod: *Plan og Charte til en botanisk Haves Anlæg ved Odense Gymnasium*. Odense. 4to. Se iøvrigt det følgende i Teksten.

²⁴⁾ *Naturhistoriens Nytté*; et Indbydelsesskrift til Forelæsninger derudi, med en Oversættelse af Büschings Underviisning i Naturhistorien. Odense 1776. 4to.

Ligeledes [at] give et saadant *specimen*, som efter tiidens Leilighed og i største Hast kunde frembringes paa, at ieg heller icke i disse Deelee af *Philosophien* er *Hospes*, tager ieg mig den underdanige friehed til eftersiun og Bedømmelse at fremlegge disse af mig hosfølgende og samlede anmærkninger og oplysninger over *Riisbrighs Prænot: Philos: Prolegomena*,²⁵⁾ som den Lære-Bog, der er Befalet at skal legges til grund, Ligesom ieg ogsaa haver foreviist Hans Høyærværdighed Hr. Biskopen samme til Giennemlæsning, saavelsom den af mig affattede Tale, den ieg ved Embedets Antrædelse agtede offendlig at holde paa *Gymnasio* og paa forlangende Ligeledes skal Blive underdanigst indsendt.“

Von Westen slutter med at sige:

„Maatte af denne Liden Prøve, saavelsom af hvad ieg videre her har fordristet mig til at fremføre af fuldkomne Beviiselige omstændigheder, noget til min fordeel udleedes, Haver jeg det underdanigste Haab, at samme Naadigst vil Blive erindret.“

Men han har endnu en lille Efterskrift:

„P. S. Desuden har ieg et *Physisk* arbejde underhænde paa *Latin*, og et andet i det Danske i *Natural-Historien*, som, om Gud giver mig Liv og Helbred skal om nogen tiid i trycken Blive den Lærde Verden overleveret.“²⁶⁾

Endnu den 19. Oktober søgte von Westen ved en Henvendelse direkte til Kongen at støtte sin Sag. Det forlød, skrev han, at Majestæten muligen kunde blive til Sinds at besætte Professoratet med en anden Mand, som var i et andet Embede, skøndt Ansøgeren havde Beskikkelse og Bestalling paa Embedet, hvilket han ved en endnu uophævet Indsigelse fra Biskop Ramus var bleven forhindret i at tiltræde; han mente sig ligeledes i Besiddelse af den Viden, at der var sket Forespørgsel om, hvorfra et Tillæg til Professorlønnen maatte være at tage, paa det den Mand, som det maatte behage Kongen at beskikke, ikke skulde tabe ved sin nye Stilling. Herimod fremhæver von Westen, at han uden noget saadant Tillæg forsvarligt efter sin Ed og Pligt skulde forrette Embedet, og fremfører dertil det Haab, at han

²⁵⁾ Findes nu ikke vedlagt.

²⁶⁾ I Odense Adressekontors Efterretninger for den 11. Juli 1783 nævnes blandt Skrifter, der kan ventes udgivne af von Westen, en latinsk Fysika med Anmærkninger og Henvisning til de bedste Avtorers Meninger og Skrifter over de vigtigste Materier og Poster fra de ældre og nyere Tider samt en Fysik paa Dansk i en fortællende Stil til almindelig Undervisning og Fornøjelse endog for dem, som ikke forstaar nogen af de andre med Fysiken nærmest forvandede Videnskaber.

ej vorder skilt ved et Embede, hvorpaa han havde løst to kongelige Bestallingsbreve,²⁷⁾ saa længe han ikke maatte findes skyldig i nogen Brøde, hvorfor de ved Lov og Dom kunde blive ham frakendt.

Den Forespørgsel, von Westen omtaler, fandt dog ikke Sted før 1. November, da Kancelliet spurgte Ramus, om Kommunitetskommissionen havde noget at erindre imod, at Seydlitz indstilledes til Embedet paa det Vilkaar, at der, indtil anden Lejlighed gaves, ydedes ham aarligt 200 Rdl. af Kommunitetet.²⁸⁾

I Kancelliets Indstilling af 3. December til Kongen kom da til at staa, at von Westen trøstede sig til i Filosofien at præstere præstanda, men selv tilstod, at han ikke kunde læse i det græske Sprog; den 27. December kunde Kancelliet da melde Kommunitetskommissionen, at Seydlitz den 24. havde faaet Bestalling som Professor græcæ lingvæ med de 600 Dl.s Indtægt.²⁹⁾

Heller ikke i dette Tilfælde synes der at være gjort von Westen Uret. Han har haft fuld Adgang til at gøre sine Kvalifikationer gældende, hans nærmeste Foresatte ved Gymnasiet støttede hans Bestræbelser for at komme uden om den Vanskelighed, at han ikke var det græske Sprog mægtig; Sagen strandede paa en sikkert rigtig Formodning om, at han heller ikke i Filosofien kunde præstere alt, hvad der burde forlanges.

Ikke fjorten Dage efter Seydlitz's Udnævnelse havde von Westen en ny Ansøgning færdig. Den 5. Januar 1778 forestillede han Kongen, at han med en tilvoksende Familie havde tilsat sine Midler i Haab om en Gang at skulle træde i Gage; nu bad han om Erstatning for sit i saa lang Tid hafte Haab og sine i dette Haab tilsatte Midler.

Ansøgningen gik til Stiftamtmandens og Biskoppens Erklæring, der kom til at gaa ud paa, at hvis von Westen nu havde til Hensigt at opnaa en aarlig Pension af Kommunitetet, kunde en saadan saa meget mindre tilstaa ham, som de Seydlitz af samme Kasse ekstra tillagte 200 Dl. kunde have været sparede, om Ansøgeren havde været dygtig nok til at overtage Professoratet.

²⁷⁾ Kristian den Syvendes Konfirmation var endnu ikke indløst i 1773; Gebyret for den var 99 Rdl. 3 Mk. 4 Sk. (E. Dam. a. S. S. 71).

²⁸⁾ Kancelliets Brevbog Nr. 1688.

²⁹⁾ Kancelliets Brevbog Nr. 200.

Fynske Registre 24. December 1777 Nr. 192 og Indlæg.

Forøvrigt mente de to Embedsmænd, at han nok kunde behøve den ansøgte Hjælp til Levebrød for sig og Familie, hvilket dog maatte indstilles til Kongens Godtbefindende.

Kancelliet lod derefter 11. April 1778 von Westen vide, at man ikke saa sig i Stand til at udrette noget for ham; han maatte melde sig hos andre vedkommende.³⁰⁾

I sit Brev fortæller von Westen om de Bestræbelser, han gjorde sig, for at faa de naturvidenskabelige Kundskaber, han som Læge og Apoteker sad inde med, til at blive frugtbringende. Hermed forholder det sig saaledes.

Han forestillede i 1775 Kongen, hvorledes der af Kristian den Fjerde ved Skøde af 6. December 1630 var henlagt og givet til Gymnasiet et Stykke Jord til en vel indrettet botanisk Have, meget bekvem for Gymnasiet, Studerende og andre til Nytte og Fordel.³¹⁾

Da nu samme Plads som unyttig henlaa, indsendte von Westen en Plan til en vel indrettet botanisk Have og indstillede, om han til Belønning og Soulagement for sin Umage maatte erholde et Salarium paa 200 Rdl. af Kommunitetets anselige Fond, der var bestemt til nyttige Videnskabers Befordring.

I Stiftamtmandens og Biskoppens Erklæring af 31. Maj om Ansøgningen erkendtes, at Gymnasiets Fundats af 25. Juni 1718 tilholdt, at naar en kongelig gageret Medikus residerede i Odense, skulde denne om Søndagen efter Aftensang ved Sommertid med Disciplene gaa herbatim og om Vinteren vise dem partes humani corporis ex sceleto, naar han var til Stede; ellers skulde sligt forrettes af Professoribus designatis, om nogen saadan var ved Stedet og i slige Scientier verseret. Nu var Supplikanten Professor designatus og saaledes pligtig at opfylde Fundatsens Bydende i denne Post; men da hans Indsigt i Botaniken var dem ubekendt, og faa eller ingen af Gymnasisterne applicerede sig til Medicinen, vovede de ikke at understøtte hans Forslag; de kunde end

³⁰⁾ Dansk Kancellis Brevbog 1778. 556 og Indlæg. Supplikprotokol 1776. 2. Halvaar 6 Z 522.

³¹⁾ Den nævnte Dag bevilgede og tillod Kong Kristian den Fjerde Odense Gymnasium at maatte nyde og have den øverste Del af det Hus, som Gymnasiets Avditorium var i, Sønden for St. Knuds Kirke og indtil andre St. Knuds Huse og Kloster vedtager, saa og det øde Stykke Jordsmon der neden for indtil Aaen fra Kapittelshaven til St. Knuds Klosters Have. (Fynske Registre).

mindre billige, at der blev tillagt ham 200 Rdl. aarligt for et Arbejde, som han var pligtig at forrette for intet.

Kancelliet indhentede endvidere en Betænkning i Sagen fra Collegium medicum. Kollegiet mente heller ikke, at den foreslaaede botaniske Have var af nogen Nødvendighed eller til syn-derlig Nytte for de faa Gymnasister, der fandtes; det sluttede sig derfor til de oven for udtalte økonomiske Betæneligheder og udtalte, at hvis von Westens Hensigt var den at give Disciplene en Forsmag paa Plantelæren, kunde dette ske ved Botanisering i Marken, hvilket ogsaa syntes at være Fundatsens Mening, og saadant kunde en andet Steds fra lønnet Medikus eller Professor designatus forrette omsonst.

Kancelliet indstillede da 20. Juli Sagen til Kongen i Overensstemmelse med Kollegiets Erklæring, hvorefter det 4. Oktober i Gehejmestatsraadet vedtoges at afslaa Ansøgningen.³²⁾

Det følgende Aar kom von Westen frem med et nyt Andragende, hvori han anførte, hvorfor han ikke i 1771 havde kunnet paatage sig noget Professorat. Nu var Forholdene imidlertid anderledes. Ved sine Kreditorers Anfald var han udsat for alting; han tilbød derfor uden nogen Løn to Timer om Ugen, nemlig Onsdag og Lørdag Eftermiddag, da ingen andre Lektioner holdtes, at læse for Disciplene i Gymnasiet og andre i Naturhistorien og den historiske Del af Fysiken, naar han kunde gøre sig Haab om ved den forventede nye og forbedrede Indretning ved Gymnasiet at blive placeret som Professor historiæ naturalis og derfor nyde Løn og Salarium.

Den 22. Avgust 1776 bestemte Kancellikollegiet, at denne Ansøgning skulde henlægges.³³⁾

Et Par Maaneder senere, den 12. Oktober 1776, har von Westen en ny Supplik færdig. Han henviser til den Forpligtelse, Gymnasiets Fundats paalægger ham, til at læse over Botaniken og Anatomien; men da han eragter, at Naturalhistorien er til større Fordel for de Studerende, hvad de end siden bestemmer sig til, beder han om, at de maa tilholdes at høre hans Forelæsninger i dette Fag ligesom hos de andre Professorer hver Onsdag og Lørdag Eftermiddag fra Kl. 2 til 3 som den bekvemeste Tid uden Hindring i de andre Læreres Læsetimer.

³²⁾ Supplikprotokol 1775. 1. Halvaar 6 V. W. 1527.

³³⁾ Supplikprotokol 1776. 2. Halvaar 6 Z. 522.

Paa Kancelliets Foranledning fremkom derefter en Erklæring (dateret 28. December 1776) over Ansøgningen fra Rektor og Professorerne ved Universitetet.³⁴⁾ Erklæringen udtalte, at Gymnasisterne allerede efter Fundatsen var forbundne at lære omtrent saa meget, som de kunde overkomme, hvorfor det ikke blev raadeligt at paalægge dem mere, allerhelst de fleste, som paa nogle Aar fra Gymnasiet var dimitterede, i de forhen anordnede Videnskaber, ikkun havde aflagt meget maadelige Prøver. Da der nu i Odense var en bekendt, brav Provinsialmedikus,³⁵⁾ saa var denne nærmere end von Westen til at undervise i Botanik og Anatomi, om han vilde paatage sig det; skete dette efter Fundatsens Bydende Søndag Eftermiddag, kunde det ikke være Gymnasisterne til Sinkelse i deres øvrige Studeringer.

Da Botaniken, „som afhandler regnum vegetabile“, i øvrigt var den betydeligste Del af *Historia naturalis* og den eneste, som med Nytte og Fornøjelse ved Gymnasiet kunde foredrages for den studerende Ungdom, der af den fandt daglige Objecta for Øje, fandt Kancelliet ikke, at der behøvedes nogen Forandring i Fundatsen for at imødekomme von Westens Andragende, hvilket meddeltes Biskop Ramus i Odense i Skrivelse af 18. Januar 1777.³⁶⁾

Tre Aar senere gjorde von Westen et nyt Forsøg paa at blive Professor i Naturhistorie. Han indsendte 2. Februar 1780 en Ansøgning til Kancelliet og skildrede i den atter den Anerkendelse, hans Studier havde forskaffet ham, og hvorledes han efter Faderens Overtalelser havde modtaget Apoteket i Odense og de andre Ejendomme for en saadan højanselig Pris, at han derved saa sig uheldig over de derved indløbende Omstændigheder; hans Kreditorer havde faaet Kongens Tilladelse til at sælge Apoteksprivilegiet³⁷⁾ og satte ham saaledes fra dette hans Levebrød

³⁴⁾ Supplikprotokol 1776. 2. Halvaar 6 Z. 522.

³⁵⁾ Dr. med Johan Eichel, f. 1729, d. 1817, Landfysikus i Odense 1753—1804. (K. Carøe: Den danske Lægestand I.).

³⁶⁾ Kancelliets Brevbøg 1777. 119.

³⁷⁾ Ved kgl. Bevilling af 20. Januar 1774 var det blevet Generalinde Sofie Hedevig Juel til Ravnholt med flere indenlandske samt nogle udenlandske Kreditorer tilladt at sælge Apoteket ved offentlig Avktion paa det Vilkaar, at Køberen kunde vente at faa *Privilegium exclusivum* paa at være Apoteker i Odense, da der ellers vilde blive lidet eller intet til overs til Panthaverne. (E. Dam, anførte Skrift S. 73).

med Kone og Børn, saa at han nu paa sjette Aar paa en mere end besværlig Maade har maattet se sig forlegen, hvortil en udgiven Kavtion for den ulykkelige Amtsforsvalter Østrup var ej mindre en medvirkende Aarsag til hans Ruin.³⁸⁾

Han beder derfor nu om at maatte læse over Naturalhistorien, der medfører megen Nytte for alle baade i det naturlige og borgerlige Liv saa vel som i Religionen, Økonomien og andre Videnskaber; desuden er den ej sublimere, end at den kan trakteres paa Gymnasium. Han ansøger om at blive beskikket til Professor, saa meget mere som Odense Kommunitet besad en saa anselig Fond, at deraf uden Hinder i sammes øvrige Indretning gærne kunde lønnes en Lærer i Naturalhistorien; han haabede især paa denne Ansættelse, fordi det navngivne Studium til Dels med den fysiske Del var det, han navnligt havde lagt sig efter, hvilket han forlængst havde indsendt Prøver paa til det danske Kancelli.

Arveprins Frederik skrev (15. Februar) til Kancelliet om denne Sag: Professor von Westen maa man dog søge at hjælpe, da han lider, fordi en anden maatte flyttes; ogsaa tror man, at Kommunitetet indtil videre kunde afgive 400 Rdl., og da var det nyttigt, at han blev forbundet til at læse offentligt over Naturalhistorien, saa vidt samme rører Økonomien.

Stiftamtmand Bille fraraadede dog (15. Marts) at ansætte von Westen. Han turde ikke understøtte Ansøgningen, dels fordi Kommunitetet allerede var bebyrdet med anselige Udgifter,³⁹⁾ og dels fordi Gymnasiet havde saa mange Professorer.

³⁸⁾ Amtsforsvalter Kristian Schouboe Østrup fik 31. December 1772 sine Ejendomme sekvestrerede paa Grund af hans anselige Kassemangel; 1. Juli 1773 om Morgenen Kl. 4 blev han arresteret og sat paa Raadhuset, hvorfra han efter et Aarstids Fængsling transporteredes til København for at dømmes, efterat han ved kgl. Resolution af 8. Juli 1773 var afsat. Som hans Kavtionister anføres kun Biskop Ramus og Professor Povl Holm, ikke von Westen, som derimod skyldte Østrup 2000 Rdl. efter en Vekselobligation, hvilken han dømtes til at betale tilligemed omtrent lige saa meget, som han skyldte den kongelige Kasse. (Velvillig Meddelelse fra Hr. Arkivar G. L. Wad i Odense).

Fra Februar til September 1773 fik von Westen i det hele Gældsdomme til et Beløb af 36000 Rdl. E. Dam, anførte Skrift S. 71).

³⁹⁾ I Følge Mumme (Bidrag til Odense Bys Historie, Odense 1857. S. 244—45) havde Kommunitetet i 1780 et Overskud paa mere end 2000 Rdl. Allerede fra 1767 havde man begyndt at anvende Kommunitetets Midler

som behøvedes, og Fundatsen tilholdt; for Resten var det ubekendt, hvor vidt Ansøgerens Bekvemmelighed strakte sig i det Fag, han agtede at give Undervisning i.

Kancelliet siger i sin Indstilling (af 17. Maj), at man ikke var forvisset om, at von Westen havde den fornødne Indsigt i Faget, eller at det kunde være til nogen sand Nytte for de unge Mennesker, der kun var et Aar paa Gymnasiet, at der blev holdt Forelæsning for dem i Naturalhistorien.

Følgen blev da, at det ved Kancelliskrivelse af 3. Juni 1780 tilmeldtes Bille og Ramus, at Kongen (24. Maj) havde fundet for godt, at der ikke skulde etableres nogen naturalhistorisk Professor ved Gymnasiet, men derimod resolveret, at det med von Westen vilde bero, indtil der ved Gymnasiet blev en saadan Profession, som han forsvarligt kunde forestaa.⁴⁰⁾

Efter at alt Haab saaledes var lukket ude i det Fag, som vel var von Westens bedste, kastede han sig over andre Opgaver. Den 20. Juli 1780 andrager han for Kongen, at der til Lettelse og Tids Sparelse saa vel som til større Kyndigheds Erhvervelse i det latinske Sprog for den studerende Ungdom hos os, behøvedes et andet Haandleksikon end det nu brugelige Nucleus Latinitatis;⁴¹⁾ derfor havde han besluttet at lade udarbejde og selv at forlægge et nyt latinsk og dansk Leksikon. Han vilde til Udarbejdelsen vælge en eller flere duelige Mænd og for Skolekommissionen eller hvem, som dertil maatte blive befalet, anmelde hvem der paatog sig det, tilligemed en Prøve af Leksikonet; han vilde nøje følge de Regler, der maatte blive ham foreskrevne i Henseende til Værkets Indretning. Med Hensyn til det udvortes lovede han at skaffe sig de fornødne Typer samt godt Papir m. v. og at levere det for billig Pris. Men for at ikke nogen anden skulde gøre ham Indgreb til Bogens Stanselse og Bekostningernes Spilde, anholdt han om at forundes saadant Privilegium, som derfor kunde sætte ham i Sikkerhed.

til Pensioner, Lønninger, Laan o. s. v., der ikke vedrørte dets egentlige Formaal, som var at udrede Kostpenge, Gratifikationer, Pensioner og Understøttelser til Gymnasiets og Latinskolens Lærere og Disciple.

⁴⁰⁾ Supplikprotokol 1780. 1. Halvaar 7 E. A. 627. Arveprins Frederiks Breve til danske Kancelli (Rigsarkivet). Kancelliets Brevbog 1780. Nr. 911 og Indlæg.

⁴¹⁾ Hans Gram: Nucleus Latinitatis, Hafn. 1722, 1728 og ofte senere, indtil Jakob Badens Latinsk-danske Leksikon udkom 1786.

Atter maatte Stiftamtmand og Biskop befatte sig med von Westen. De udtalte i deres Erklæring af 2. September 1780: Det nægtes ikke, at naar et saadant Haandleksikon blev udarbejdet af kyndige og duelige Mænd, det jo kunde have sin Nytte; men forinden Supplikanten forundtes det ansøgte Privilegium, holdt de fornødent, at han først anmeldte, hvem der skulde udarbejde Værket, og at han forud leverede en Prøve.

I Overensstemmelse hermed fik von Westen da 12. September 1780 den Interimsresolution, som han omtaler i sit Brev.⁴²⁾

Den 28. Februar 1781 fornyede Professoren da sin Ansøgning og vedlagde en af Professor Nannestad forfattet Prøve, som for længe siden havde været færdig, om ikke visse Omstændigheder havde hindret dens Indsendelse paa et tidligere Tidspunkt.

Prøvestrykket foreligger baade paa Skrive- og Trykpapier; det bestaar af tyve Sider i Kvart og indeholder en Forerindring betræffende Indretningen af Leksikonet samt Artiklerne fra A. Ab. Abs. til Aculeatus.

Kancelliet indhentede fra Universitetet en Erklæring, der kom til at gaa ud paa, at det allerede, før von Westens Ansøgning indkom, havde besluttet at anbefale et Andragende fra Professor Jakob Baden, der ligeledes agtede at udarbejde et Leksikon i det latinske Sprog. Da nu Baden senere havde ansøgt om, at hans Leksikon maatte blive indført i Skolerne, hvilket var anbefalet af Konsistoriet, bad Kancelliet (30. Juni) Skolekommissionen udtale sig om begge Andragender.

Baden havde allerede tidligere (3. April) paa Kommissionens Foranledning udtalt sig om von Westens Leksikon og haft mange Indvendinger imod det, skøndt han ansaa Nannestad for en Mand, der for sin Flid, Lærdom og Skarpsindighed fortjente Højagtelse.

Nu erklærede Kommissionen, at Baden som Professor Eloquentiæ maatte være nærmest til at skrive et latinsk Leksikon. Von Westen maatte have Lov til at lade trykke sit Leksikon, saa længe det var forskelligt fra de alt udkomne og altsaa ikke Eftertryk; han behøvede da intet Privilegium, især siden han i det Fald havde Hjemmel nok i Forordningen af 7. Januar 1741.⁴³⁾

⁴²⁾ Supplikprotokol 1780. 2. Halvaar 7 F. A. 568.

⁴³⁾ Angaaende at ingen maa oplægge, eftertrykke eller eftertrykt indføre, eller falholde nogen Bog eller noget Skrift, som en anden paa lovlig Maade sig har forhvervet.

Hvis han desuagtet forlangte det, kunde det ej vel nægtes ham. Men naar han ikke fik det med det samme Tillæg som Badens, og naar dennes Leksikon skulde indføres i Skolerne, men von Westens ikke, vilde han kun blive lidet tjent dermed. Kommissionen mente derfor, at naar det i Forvejen blev meddelt ham, hvad der var tilstaaet Baden, vilde han vel ikke videre befatte sig med et Værk, hvis Afsætning han forud kunde se vilde blive meget uvis.

Von Westen havde bedt om, at det maatte være ham tilladt at lade Leksikonet forfatte af Nannestad efter saadan Forening, som de imellem sig kunde komme overens om, og i Fald Nannestad før Værkets Fuldendelse enten døde eller paa anden Maade blev forhindret fra at fortsætte, han da maatte lade Fortsættelsen ske ved en anden duelig Mand, som han eller hans Arvinger kunde blive enige med; endvidere havde han søgt om Tilladelse til at lade Bogen trykke og paa ny oplægge, saa ofte han eller Arvingerne fandt for godt, dog at de virkelige Rettelser og Forbedringer tillige indførtes. Hertil svarede Kancelliet (11. Avgust 1781), at det stod v. Westen frit for at lade sit Værk udgive i Trykken. Men von Westen havde ogsaa ansøgt om Privilegium paa at udgive Leksikonet, saaledes at det i et Tidsrum af 30 Aar ikke maatte være nogen anden tilladt at udgive eller lade udgive noget andet Værk af samme Art, hvorved Leksikonets Salg kunde stanses. Dette kunde Kancelliet ikke tillade, da Professor Baden havde et Leksikon under Hænder, og der allerede (8. Avgust 1781) var meddelt ham Privilegium, ligesom hans Bog vilde blive indført i Skolerne.⁴⁴⁾

Hermed fik von Westens Virksomhed som Supplikant en foreløbig Afslutning. Han udgav endnu i 1781 i Trykken sin Efterretning om et ansøgt Privilegium til et latinsk og dansk Leksikon og gjorde saaledes Offentligheden bekendt med sit Uheld i denne Sag.

Hvorledes han har tænkt sig det litteraturhistoriske Leksikon, af hvilket han havde sendt Høegh-Guldberg en Prøve, vides ikke. Han var ikke omtalt i Jens Worms Leksikon over lærde Mænd fra 1773. I dette Værks tredie Del, der udkom 1784 og indeholdt Tillæg til de tidligere Afsnit, findes derimod en ret udførlig

⁴⁴⁾ Supplikprotokol 1780. 2. Halvaar 7. F. A. 568. Sjællandske Registre Nr. 542 og Indlæg. Kancelliets Brevbog 1781 Nr. 1064 og 1328.

Biografi af von Westen og en Fortegnelse over hans Skrifter; maaske hidrører Levnedsskildringen og Boglisten fra ham selv; deres Fremkomst har i saa Fald ydet ham nogen Erstatning for hans eget fejlslagne Foretagende.

Under en ihærdig Kamp for det daglige Brød har von Westen forfattet den Overflod af Ansøgninger, vi har gjort Bekendtskab med; styrtet fra sin Stilling som Apoteker og Jordegodsejer, søgte han at udnytte den Chance, hans Bestalling som designeret Professor gav ham; i de gode Dage havde Professortitlen kun bidraget til at kaste Glans over hans Tilværelse; nu skulde det vise sig, hvor meget den var værd i Penge.

Resultatet var kun sørgeligt; Bestallingen værdiløs, ingen Tiltro hos rette vedkommende til dens Indehavers Ævner, Tiltroen yderligere svækket ved det forstandige Regeringspaabud om at undersøge Ekspektanters Forudsætninger; hvert nyt Forsøg paa at komme i den eftertragtede Lærerstilling mødte kun Afslag. Efter tre Aars Kamp lod von Westen Haabet om Professoratet falde og kastede sig ind paa nye Felter. Han opgav sine Fordringer til videnskabelig Anerkendelse og indskrænkede sig til Forsøg paa at skaffe sit Bogtrykkeri i det mindste een god Forlagsartikel; heller ikke det lykkedes. Men utrættet arbejder han videre; han skriver og oversætter, hans Presse frembringer foruden den ugentlige Avis den ene lille Bog efter den anden af det mest forskelligartede Indhold, indtil han endeligt kommer i Tolderembede og opnaar en sikkert Indtægt; da er hans Lykke fuldendt, han smelter hen i Tak, siger han selv.

Sangviniker maa von Westen have været, hans Interesser for spredte, for lidet rodfæstede til at kunne give tilstrækkeligt Udbytte, vidt svævende og ikke meget dybtgaaende hans Tankeliv; men altid var han rede til at give det Udtryk. I de „Afskeds-Tanker“, med hvilke han sluttede sin Redaktion af den fynske Adresseavis, siger han, at han alle Dage øvede Tjenstfærdighed som en Pligt, ja endog mod Avind var en kærlig Ven, og om Fremtiden i Fredericia hedder det:

Vel skal jeg kræve Told; dog Publikum maa kræve
 Fuld Venskabs Told af mig, jeg svarer straks Courant,
 Og om Misundelse vil noget hos mig hæve,
 Tag Hiertet i mit Liv! der faar du ærlig Pant.

Liber ecclesiae Sancti Lucii Roskildensis.

Af J. W. S. Johnsson.

Blandt de Skatte, som Manuskriptafdelingen i det kongelige Bibliotek indeholder, indtager Bindet *G. k. S. 231, 2°* en fremragende Plads. Det stammer fra det 15de Aarhundrede og præsenterer sig som en Foliant, indbundet i et samtidigt Bind af rødt Kalveskind og forsynet med store Messingknapper, for at afværge Slid. Folierne, der er af to Slags Papir, hvert med sit Vandmærke, er til Stede i et Antal af 140, af hvilke det første og sidste er unummererede. Bindet er komplet, og hver Folie er forsynet med en Kustode. Læggene er af ulige Størrelse: [I II¹², III V¹⁰, VI⁹, VII XII¹⁰, XIII¹², XIV¹⁵]. Bladfladens Størrelse er 290 × 210 mm. Hver Side er delt i 2 Kolonner. Skriftfladen er 210 × 60 mm., Linjeantallet 51. Initialer og Titler er røde og tre forskellige Haandskrifter forefindes: [m¹: f. 1 42; 62 124; 124 136. m²: 60 62. m³: 136—138]. Hist og her findes Randnoter, men de forekomme dog i det hele kun sjældent.

Det, det giver Manuskriptet Interesse, bortset fra dets Indhold, er, at det har hørt til Roskilde Domkirke. Nedskrevet her i Landet er det ikke, og det er i Øjeblikket umuligt at fastslaa dets oprindelige Tilblivelsessted, uden ved Sammenligning med lignende Haandskrifter i udenlandske Biblioteker. Bindet er kommet til Kirken som en Gave, hvad f. 1^r viser. Her staar nemlig: „*Istum librum contulit magister Nicolaus dictus senior natione polonus, quondam phisicus Christierni regis Dacie, ecclesie Sancti Lucii Roskildensis vt in eadem ecclesia cantetur omni die O Maria jn laude beate virginis scilicet Gaude maria in [salutem udstreget] laudem Dei et anime sue salutem*“. *Liber*

ecclesiae Roskildensis“. Til Overflod staar f. 138^v: *Iste est liber ecclesie Sancti Lucij Roskildensis*“.

Den her omtalte Konge er Christiørn den første, hvis Livlæge Nicolaus Senior altsaa var. Kun meget faa Data vedrørende denne Mands Liv er imidlertid kendte, ja i lang Tid har man ikke en Gang vidst, om han var Gejstlig, Læge eller Barber.¹⁾ I nordiske Dokumenter omtales han kun et enkelt Sted, nemlig i det Dokument,²⁾ opsat af Prioren i den Helligaands Hus i København, som omhandler Salget af to Gaarde, som det filosofiske Fakultet købte for 400 Rigsdaler, en Sum som Nicolaus Senior 1498 skænkede det i Sjælegave. I dette Salgsbrev kaldes han „hetherlig mandh mesther Claus de Polonia“ uden nogen anden Betegnelse, der kunde antyde hans Stand. At „mesther“ ikke skal tydes som Bartskeer, fremgaar af at han lidt senere kaldes „quondam phisicus domine Dorothee regina“. Betydningen er sikkert magister og Magister Nicolaus har altsaa været baade Kongens og Dronningens Læge — den første danske Hoflæge, der kendes.

At han har været en betydelig Mand er selvfølgelig, og et lykkeligt Fund har slaaet dette fast. Manuskriptet *G. k. S. 1688, 4°* i det kongelige Bibliotek indeholder nemlig et Brudstykke af en Lægebog, der bærer Overskriften: *Experimentum Magistri Nicolaj de Polonia Medici, qui fuit montis Pessuli XX annis miræ experientiaë*.“ Det skulde altsaa være i Montpellier, at Nicolaus havde naaet sin Berømmelse. Han findes imidlertid ikke omtalt hos *Pansier*,³⁾ og samme Forfatter har velvilligst meddelt, at Nicolaus Navn ikke er fundet efter den anførte Artikels Udgivelse.

Fra anden Side⁴⁾ er den Formodning fremsat, at Christiørn I. kunde have truffet Nicolaus paa Rejsen til Italien og taget ham med sig til Danmark.

Det skulde vel nærmest have været under Opholdet i Mantua at et saadant Møde skulde have fundet Sted, men ogsaa her

1) Se ogsaa *Ingerslev*: Danmarks Læger og Lægevæsen I p. 46.

2) *H. Rørdam*, Kjøbenhavns Kirker og Kløstre, Tillæg p. 127.

3) *P. Pansier*: Les maîtres de la faculté de Médecine de Montpellier au moyen-âge. Janus 1904—05.

4) *Herholdt og Mansa*: Samlinger til den danske Medicinalhistorie 1835 pag. 1.

er Eftersøgelsen glippet, til Trods for at Dr. *P. Torelli*, Sekretær ved Statsarkivet, har gennemgaaet Brevvekslingen mellem Danmark og Huset Gonzaga, og mellem dette sidste og Frankrig. Nicolaus Senior skjuler sig indtil videre.⁵⁾

Det her omtalte Manuskript er, som anført, givet som Betaling for en Sjælemesse. Roskilde Domkirke havde netop i Middelalderen en rig Indtægt af Sjælegaver, samtidig med at velstaaende Borgere og Kirken selv oprettede det ene Helgenalter efter det andet. Omkring 1450 var der henimod halvtreds saadanne Altere, der vidnede om Kirkens Anseelse, og som gjorde dens Indre til et overmaade pragtfuldt Rum, der synes at være bleven skaanet ved Kirkens anden Brand 14. Maj 1443. Branden gik i væsentlig Grad ud over Tagkonstruktionen, mindre over det indre, hvad der vel forklarer, at Manuskriptet er blevet reddet fra Undergang.

Omend kun en ringe Del af Haandskriftet, nemlig *Benvenutus Grapheus Practica oculorum* og *Johannes Jacobi Pēstbog*, vil blive gjort til Genstand for nærmere Omtale i det følgende, turde en kortfattet Oversigt over hele Indholdet maaske frembyde nogen Interesse. Den Beskrivelse og de Udtalelser *Suhm*⁶⁾ fremkommer med er nemlig som Helhed ikke brugelige nu til Dags, hvad der er let forstaaeligt, da Studiet af Middelalderens Lægekunst paa nævnte Forfatters Tid endnu laa i Svøbet. Ogsaa de rent bibliografiske Undersøgelser vare den Gang langt tilbage i Forhold til nu.

Haandskriftet indeholder, som saa mange andre af lignende Art, ikke et Værk af en enkelt Forfatter, men en Række større eller mindre Afhandlinger af forskellige Forfattere. At nogen af disse Tekster skulde være til Stede i Original, er ikke rimeligt. Det drejer sig her om Afskrifter, vel sagtens foretagne i et Kloster. Nedskrivningsstedet kan maaske bestemmes gennem Papirets Vandmærker, thi det er ikke nævnt nogetsteds, og de forskellige Skrivers Navne er lige saa ukendte. Hjemstedet er sandsynligvis Italien eller Sydfrankrig.

⁵⁾ Brudstykket af Nicolaus' Lægebog vil finde Omtale andetsteds. Det omfatter Recepter og Anvisninger af højst kuriøs Art, med Titlerne: *Ad calculum frangendum in quocunque loco fuerit sive in Renibus, sive in Vesica / Pillulæ Purgantes / ad fistulam curandam / De Serpentibus*.

⁶⁾ Suhm: Danske Samlinger I, 206—209.

Bogens første Afsnit skyldes *Gentilis de Fulgineo* (Foligno), der var Søn af en Læge i Bologna og Elev af Thaddæus Alderotti (1215—1295). Han virkede som Professor i Bologna og Perugia indtil 1337, da han blev Livlæge hos Grev Ubertino af Carrari og rejste til Padua, som han forlod 1345. Han døde i Perugia som Martyr for sin Kunst 12. Juni 1348, smittet af Pest. Det her optagne Stykke kalder sig: „*Ad prauam epilepsiam consilium Gentilis*“, og bestaar af 2 Dele, derefter følger et „*Consilium in pestilentia*“ (antagelig det, som han 1348 sendte til Pisa (Perugia?), en Del forskelligartede *consilia* og en Fortegnelse over Medikamenter og Maaden at tillave dem paa. Disse Konsilier udgør sandsynligvis en Del af hans Hovedværk: „*Prattiche*“. Iøvrigt har han ogsaa skrevet et rent farmakologisk Værk: „*De proportionibus medicinarum*“. Han synes at høre til de Læger, hvis Virksomhed først er bleven opdaget i vor Tid. I Følge Hain⁷⁾ kendes ingen ældre Udgaver af ham.

Næste Afsnit (f. 45^r—60^r) begynder saaledes: „*Incipit fen primam supra de febribus 4ⁱ capitulum et est compositus per magistrum Bernhardum Alberti, Decanum venerabilem studii Montis pessulani*.“ Kendskabet til denne Forfatter, hvis Bøger heller ikke er optrykte i ældre Tid, er overmaade ringe og skyldes Nutiden. Egentlig ved man kun, at han virkede i Montpellier 1353.^{b)} I Følge Steinschneider⁹⁾ skal hans Virketid have strakt sig over c. 20 Aar (1339—58?), men hans Liv kender man iøvrigt intet til. Man skylder ham en „*Tractatus de febribus*“ (Cod. Acad. Breslauens. III, F. 7., Nr. 6) der sandsynligvis er den samme som under Navnet: *Introductorium in practicam medicine super primam fen quarti Canonis Avicennæ* er opbevaret i München og Paris (B. N. 7138), og til hvilken den her foreliggende Afskrift slutter sig. Endvidere kendes fra hans Haand en Afhandling „*De iudicio urine*“, (Cod. Acad. Bresl. III. Q. 5, Nr. 24), og et Kompilationsarbejde, en Samling Recepter til Avicenna Kanon IV, Fen I. med Titel: „*Introductorium in practicam pro propectis in theorica*“. Denne Afhandling eks-

⁷⁾ Hain: Repertor. bibliographic. in quo libri omnes ab arte typogr. invent. usque ad annum M.D typis impressi . . . recensentur. Paris 1820.

⁸⁾ Pansier I. c.

⁹⁾ M. Steinschneider: Die hebraischen Übersetzungen des Mittelalters. Berlin 1893.

sterer i mange Afskrifter, og omend det ikke er slaaet fast endnu, er der vel en Sandsynlighed for, at den vil — i det mindste delvis — falde sammen med det andet, ovennævnte „Introductorium“. Det findes blandt andre Steder i Paris (Cod. 7031) og et Eksempplar i Erfurt (M. S. Amplon. fol. 236³³) nedskrevet 1360, daterer dette Værk, der blev trykt under *Gentilis de Fulginos* Navn med Titel „Recepta“, til 1358. Det var Bernhardus Albertus Skæbne, at blive forvekslet med sidstnævnte Forfatter, ja det skete saa ofte, at han endog blev kaldet *Pseudo-Gentilis da Foligno*.¹⁰⁾

Fol. 60–62 er viede *Benvenutus Grapheus: Practica oculorum*. Denne Bog er i vor Tid udgivet af *Berger og Auracher*, München 1884–86.¹¹⁾ Udgaven er baseret paa en Sammenligning af 1) det provençalske Haandskrift Cod. D. II. 11 i Basels Universitets Bibliotek (XIII–XIV Aarh.), 2) Codex lat. Vratislav. III. F. 14 (XV. Aarh.); 3) den i Konstanz nedskrevne Codex lat. Monaecus 259 (saec XIV.), 5) Et Fragment af den samme i Codex germ. Monaec 317 (saec XIV.). I „Janus“ I. p. 371 gjorde *Pagel* opmærksom paa den hidtil ukendte Erfurter Codex Q 193, der i noget lemlæstet Form (Indledningen manglede) indeholdt *Practica oculorum*. Indholdsfortegnelsen fattedes, og Manuskriptet indeholdt ingen Kapitelinddeling. Begyndelsen lød „Oculus est . . .“ og den stemmer ordret med Münchener Haandskriftet, der laa til Grund for *Berger og Aurachers* Udgave.

Samtidig forelaa det første Resultat af Prof. *Albertottis*¹²⁾ Undersøgelser over *Grapheus*, støttet paa Dokumenter, Haandskrifter og trykte Udgaver.¹³⁾ Af Haandskrifterne gennemgik han særlig dem i *Bibliotheca Riccardiana* i Florens, *Breslauer* og *Pariser* manuskripterne og *Incunablerne* i *Ferrarra*, men i det

¹⁰⁾ *Steinschneider*: Deutsches Archiv für Geschichte der Medizin I, 1878 p. 123–126.

¹¹⁾ *Des Benvenutus Grapheus Practica oculorum*. Beitr. z. Gesch. d. Augenheilkunde von *A. M. Berger* und *T. M. Auracher* I (1884), II (1886).

¹²⁾ *Giuseppe Albertotti: L'opera oftalmoiatrica di Benvenuto nei codici negli incunabili e nelle edizioni moderne* Modena 1897, 40. Estratto dalle memorie della R. Accademia di Scienze, Lettere ed Arti di Modena. Vol. XII, Serie II p. 27–103.

¹³⁾ *B. G.*: *De oculis eorumque egritudinibus et curis*. Ferrara 1474 og *B. G. de Jerusalem: Ars probata de oculorum affectibus*. Venetiis 1497.

hele havde han nogle og tyve forskellige Aktstykker til Sammenligning. Materialet skulde imidlertid snart forøges, idet *Berger*¹⁴⁾ gjorde opmærksom paa, at *Malgaigne* i sin Udgave af *Ambroise Paré* omtaler et *Grapheus* Manuskript (Bibl. Royale 7478—3.), og at der endvidere i München fandtes et til. (Codex lat. Monaec. 23907). Samme Aar udgav *Albertotti* sit andet og tredie Skrift om samme Æmne.¹⁵⁾

Interessen for Erfurterhaandskriftet holdt sig, og 1899 udgav *A. A. Finzi* det i det samme Tidsskrift som *Albertotti* havde benyttet.¹⁶⁾ Aaret efter udkom det paa Tysk, oversat af *Ohlemann*, der ogsaa skrev en Artikel¹⁷⁾ om den berømte Forfatter. Som man ser, var der gjort et meget betydeligt Arbejde for at skaffe saa mange Dokumenter til Veje, at den oprindelige Tekst kunde genfremstilles, men der syntes at være langt igen. *Albertotti* hvilede ikke. Under Titel: *I codici di Napoli e del Vaticano e il codice Boncompagni ora Albertotti riguardanti la opera oftalmojatrica di Benvenuto con alcune considerazioni e proposte intorno all'abbassamento della cataratta* udgav han Aar 1903 et Særtryk af *Memorie delle R. Accademia di Scienze Lettere ed Arti in Modena*,¹⁸⁾ skønt han to Aar i Forvejen havde udgivet en Bog om de samme Haandskrifter (*I codici Napoletano, Vaticani e Boncompagni ora Albertotti: dell' opera oft. di Benvenuto. Modena 1901*). En fransk Udgave saa ogsaa Lyset (*Le compendil pour la douleur et maladie des yeulx qui a esté ordonné par Bienvenu Graffe, Maistre et docteur en Médecine; Edition française d'après le manuscrit de la Bibl. Nation. de Paris (XV siècle) par le Dr. P. Pansier et Ch. Laborde. Suivie de la version provençale d'après le manuscrit de Bâle (XIII siècle) éditée par H. Teuilié. Paris 1901.*

¹⁴⁾ *Janus* II, 1897—1898.

¹⁵⁾ *Benvenuti Grassi Hierosolimitani doctoris celeberrimi ac expertissimi de oculis eorumque egritudinibus et curis*, *Annali di Ottalmol.* XXVI 1897. — *I codici Riccardiano, Parigino ed Ashburnhamiano dell' opera di Benvenuto 1897*. M. R. Acc. di Sc. Lett. ed Arte di Modena.

¹⁶⁾ *Il codice Amploniano dell' opera oftalmojatrica di Benvenuto ed ill Collirium Ierosolimitanum nella practica oculare*. Modena 1899.

¹⁷⁾ *Ueber Benvenuto und seine ophthalmologischen Schriften*. *Wochenschrift für Ther. und Hyg. des Auges* III, 1900, 34,35. — *Ueber den Codex 9193 der Bibliotheca Amploniana zu Erfurt und die Handschrift des Benvenutus Grapheus: De egritudinibus oculorum*. *Ibid.* 42—44.

¹⁸⁾ Ser. III, Vol IV (Sezione di lettere), Imperialfolio.

Senere gjorde *A. Laurans* et Haandskrift fundet i Besançon til Genstand for sin Disputats (*Bienvenu de Jérusalem, Montpellier* 1903), og der kom en Hvil i Undersøgelserne, indtil *K. Sudhoff* fandt et nyt Grapheushaandskrift¹⁹⁾ i Hannover (XIV. Aarh.) og *Pansier* ukendte Afskrifter i Caen og Metz (XIV. og XV. Aarhundrede), og denne sidste Forfatter har atter taget Benvenutus' Værker op til kritisk Gennemgang. Afskrifterne ere nemlig alle indbyrdes ret forskellige, de stammer jo fra Tilhørerne ved Forelæsningerne, og en Forestilling om Grapheus oprindelige Foredrag kan kun faas gennem en Sammenligning. Af denne Grund skal ogsaa her meddeles den i Roskildehaandskriftet indeholdte Tekst, der ikke tidligere har været trykt.

Naar Grapheus paa festlig Maade indleder sit Foredrag med et: „Lytter nu alle I omkringstaaende Tilhørere, som længes efter at høre noget om den nye Videnskab“, og fortsætter, at hans Lære dels hviler paa de gamle Filosofers og Lægers Udsagn og dels paa hans egen Erfaring, som han har erhvervet sig ved lange Vandringer gennem Verdens forskellige Egne, saavel i de varme som i de kolde, saa viser han sig i denne Tiltale som det han var, nemlig en Stærstikker, der flyttede sin Virksomhed fra Sted til Sted.

Hans egentlige Navn er Benvenutus Hierosolymitanus ☉: B. fra Jerusalem. Hans almindeligt benyttede Efternavn Grapheus — italiensk Grassi — beror paa en Misforstaaelse, en falsk Fortolkning af det hebræiske Ord Raffe (ha-rophe), der betyder Læge (en Læge). Pariser Haandskriftet kalder ham ogsaa „bien venu raffe“. Hans Nationalitet er ukendt, mulig har han været Jøde, og man ved ikke andet om ham, end hvad hans Skrifter selv fortæller. I Midten af det XII. Aarhundrede var han i Salerno, hvor han — efter eget Udsagn — havde *Nicolaus Praepositus*²⁰⁾ til Lærer. Der synes han at have antaget Kristendommen og derefter at have begivet sig ud paa sine lange

¹⁹⁾ Archiv für Geschichte der Medizin I 1908.

²⁰⁾ Nicolaus (c 1110) var en af Salernoskolens berømteste Læger og dens Forstander. Han forfattede det langt op gennem Aarhundrederne meget benyttede „Antidotarium“, som blev Forbilledet for mange senere Lægebøger. Flere saadanne kaldes Antidotarium Nicolai, saaledes den af den senere Nicolaus Myrepsus forfattede og det fra det 15de Aarhundrede stammende Dispensatorium ad aromatorios, antidotarium majus. Denne sidste Bog er en Kompilation af Nicolaus, Mesuë og deres Kommentatorer.

Vandringer, der vel nok væsentligst har strakt sig over Italien og Sydfrankrig. Enkelte Haandskrifter nævner dog ogsaa Grækenland og Berberiet. Hvornaar han er død, vides ikke.

Benvenutus' oftalmologiske Standpunkter er gjorte til Genstand for en indgaaende Undersøgelse af *I. Hirschberg*.²¹⁾ Paa Basis af dennes Fremstilling skal her gives en kortfattet Skildring af hvad *Practica oculorum* indeholder. Øjets Anatomi skildres paa arabisk Maade. Som det nedenfor vil ses, hæveder Benvenutus, at Øjet er i Besiddelse af to Hinder i Mod-sætning til *Johannicius*,²²⁾ der mente, at der var syv. Dette Standpunkt er ikke originalt. Baade Hippokrates og Ibn Sina (*Avicenna*) havde ment det samme.

Graphæus kender 4 helbredelige og 3 uhelbredelige Arter af Cataract. Operationen udførtes med en Guld- eller Sølvnaal, og den kaldes „acuare“, at stikke. De uhelbredelige Cataracters første Art falder sammen med *Salernoskolens Gutta serena*. Pupillen er her klar; der er *Nystagmus*, og Sygdommen er medfødt. Den anden Art opstaar pludseligt, og Pupillen viser sig grønlig; ved den tredje Form er Pupillen saa udvidet, at *Uvea* forsvinder fuldstændigt.

Practicas anden Bog omhandler de Sygdomme, der skyldes Forandringer i Legemets fire Vædsker. For stor Blodrigdom giver *Oftalmi* og *Panniculus*, af hvilke der findes fire Arter. Den første ligner et Hirsekorn paa *Cornea*, den anden en Fregne, den tredje et Snefug; ved den fjerde er hele Øjet hvidt. (*Leucoma totale*).

Slimoverflod foraarsager *Taareflod*, der atter foranlediger *Fremvækst* af abnormt stillede *Cilier*. Desuden *Pannus*, der kan være tynd eller tyk (den sidste behandles med *Afskrabning*) og *Øjenfnat* (*Trachoma*), der er hyppigst i de barbariske Lande blandt *Saracenerne*, hvor Kvinderne behandler Sygdommen med *Afgnidninger* med Sukker og *Figenblade*. *Graphæus* anbefaler

²¹⁾ *Gräfe-Saemisch*. Handbuch der gesammten Augenheilkunde 2 Auflage Band XIII p. 252 (*J. Hirschberg* Geschichte der Augenheilkunde. 2 u. 3 Buch. Gesch. der Augenheilk. im Mittelalter und in der Neuzeit.) Leipzig 1908.

²²⁾ *Honein ben Is'hak*, født 790 eller 809, død 873, Apotekersøn fra Hira, kristen Læge, Elev af *Mesuë*, var *El Motewekkils* Livlæge i Bagdad. Han oversatte *Hippokrates*, *Galen*, *Dioskorides*, *Paulus*, *Aristoteles*, *Ptolemæus*, *Archimedes* og *Euklid*, saavel paa syrisk som paa arabisk.

derimod Afkrabninger med Kniv, paa samme Maade som de arabiske Læger (Ali ben Isa og Halifa) før ham. Afkrabningen udførtes med en Kniv af Form som et Rosenblad.

Overflod paa Galde medfører Fordunklinger, blandt andet i Cornea foran Pupillen. Den sorte Galde giver mouches volantes, Exophthalmus, der kan være ledsaget af Blindhed og Pterygium.

Tredje Bog omhandler Øjelaagets Sygdomme (Brænden og Kløe og Chalazion). Her omtales ogsaa Tilstopning af Synsnerven (Blindhed ledsaget af ikke reagerende Pupil), Taarefistler, der skæres op og behandles med Indlægning af en Ært og en Dag senere med Indsprøjtning af Ætspulver. Han omtaler Taaregangene og Puncta lacrymalia. Disse vare dog kendte af Galen, trods at Grapheus roser sig af at kende dem forud for alle andre. Ogsaa fremmede Legemer omtales som forekommende hos Smede og Møllere. De fjærnes med en Naal, naar de sidde fast i Cornea. Han omtaler ogsaa et dybere liggende fremmed Legeme, der maatte fjærnes ved Indsnit.

Den Therapi, Benvenutus anvendte, udmærker sig ved bortset fra operativ Indgreb — at være af ret indifferent Art. Hans Midler er kun faa, væsentlige ere Æggevideomslag, Indstrøninger af pulveriseret Sukker og lignende. Arabernes overtroiske Midler finder man ikke hos ham. Et Lægemedel har han givet Navn — Collyrium Hierosolimitanum — og det holdtes højt i Ære gennem flere Aarhundreder. Det bestod af en spirituøs Opløsning af Tutia.²³⁾ Tvivlsomt er det imidlertid, om denne S sammensætning skyldes Grapheus. Endnu i det 16de Aarhundrede benyttede man et Præparat Diapompholygos Nicolai, opkaldt efter Benvenutos Lærer.

Det her foreliggende Manuskript er en Afskrift, nedskreven af en i Latin ret ukyndig Person. Det vrimler med grammatikalske Fejl, Fejlskrivninger, og der er to Gentagelser af meget lange Perioder, der viser, at Nedskriveren ikke har forstaaet, hvad han skrev ned. Manuskriptet er mangelfuldt ogsaa paa

²³⁾ Tutia-Pompholyx-Spodium var det fint fordelte Pulver, der afsatte sig foroven i Ovn, naar man tilberedte Kobber (Zinkoxyd).

anden Maade. Kapitelinddelingen fattes omtrent helt eller findes kun som Spor, og hist og her mangler Dele af Sætninger, en og anden Gang netop den Del, der frembringer Meningen. Det vil derfor være let forstaaeligt, at disse Linjer ikke vil bringe nogen Udskrift af Manuskriptet — Udgaver af Tekster efter et enkelt Manuskript er altid noget mislige paa Grund af Mulighederne for Fejllæsning — men kun en summarisk Fremstilling af den Del af Benvenutos Øjenkunst som Manuskriptet omfatter, nemlig Partiet indtil Cataracterne. For at Teksten dog kan komme til Nytte er den bleven sendt til Dr. P. Pansier i Avignon, der netop nu forbereder en ny kritisk Udgave af Grapheus Værk.

Til Grund for den følgende Fremstilling er altsaa lagt det danske Manuskript. Fejlene og Manglerne er søgt afhjulpne gennem en Sammenligning med de i „*Cenni intorno ad altri codici del opera di Benvenuto*“ af *Albertotti*²⁴⁾ offentliggjorte fire Haandskrifter (Cod. della Bibl. Naz. di Napoli VIII. c. 100, Cod. Vatic. 18. Lat. 5373, Cod. Boncompagni ora Albertotti og Cod. Vatic. Reg. 373).

I noget forkortet Form lyder Teksten saaledes :

Lytter nu alle I omkringstaaende, som ønsker at høre den nye Videnskab og at faa Berømmelse og Kundskaber og at lære den fortrinlige Øjenkunst, som er udviklet af mig Benvenutus Grapheus efter det, som de gamle Filosofer har sagt og ved den Erfaring, naaet gennem lang Tids Udøvelse, som jeg har vundet ved praktiserende og helbredende at vandre gennem Verdens forskellige Egne, saa vel i de varme som i de kolde Zoner, ved Guds Hjælp og stadigt handlende i Følge min Indsigt i Øjnenes Sygdomme og disses Helbredelse ved Hjælpemidler og fortrinlige Medikamenter efter en hvilkenksom helst Vædskes Tilfælde, og ved stadigt at notere de Omstændigheder og udmærkede Lægemidler, som burde skrives ned, og stadigt befastende dem i min Hukommelse, lige til jeg havde fuldt op af alle Øjensygdomme og Kurene mod dem, baade i Henseende til Aarsager og de forskellige Tilfælde og de nødvendige Kure med Pulvere, Plastre, Salver og Piller, Afføringsmidler og Latværger, Ættsmidler og med Afholdenhed fra skadelige Ting i Mad og Drikke. Jeg har ogsaa givet hver enkelt Sygdom et særligt Navn. Da alt dette var gjort, samlede jeg alt sammen i Orden og indførte det i mit Skrift. Jeg kaldte det den udmærkede Øjenkunst, fordi det er fuldt af prøvede og udmærkede Lægemidler, da jeg nemlig havde set, hvad der var nød-

²⁴⁾ Mémoire R. Acc. di Sc. Lett. ed Arte di Modena Ser. III Vol IV. 1902.

vendigt for den menneskelige Natur. Endvidere fordi Forfatterne i det hele og store ikke har behandlet den paagældende Videnskab saaledes, som de har gjort med andre af de Grene af Videnskaben, som hører ind under Lægekunsten, og fordi jeg i min Tid ikke har set nogen, der, følgende den rette Vej, forstod at udøve Kunsten mellem de Kristne og operere saaledes, som det er nyttigst for den Legemdel, der oplyser hele Legemet. Denne Videnskab var nemlig skubbet til Side og gik gennem Hænderne paa de ukyndige, der trængte sig frem allevegne uden at tænke sig om og uden at kende Kunsten, og som forvirrede mange Mennesker, idet de gjorde store Fejl ved Udøvelsen.

Kap. 1. *Om Øjet, hvad det er, dets Substans, dets Hinder og dets Farver.*

Øjet er en hul Skål, der er rund og fyldt med klart Vand; det er beliggende fortil i Hovedet, for at fordele hele Legemets Lys ved Hjælp af Spiritus visibilis og den større Klarhed udenom.

Det er et kosteligt Instrument, der er indrettet saaledes, at bortset fra Nerven udenfor Hulheden, er over Halvdelen af Øjet kødet, men bortset fra Øjelaagene er det klart, og midt i det klare viser Pupillen sig, gennem hvilken Spiritus visibilis kommer ind til Nerven og har sin Udgang mellem Vædskerne og Hinderne.

Hvad er den hule Skål? Den er i Virkeligheden et Instrument dannet af Hinderne og Vædskerne, og den er et kosteligt Instrument eller Lem og kaldes Instrument paa Grund af en Lighed. Paa samme Maade nemlig som et Musikinstrument eller en Cythara er hul, for at de forskellige Strænges Lyd skal fylde hele Hulheden, saa at de lyde sammen som en Stemme, saaledes er Øjet hult, for at Spiritus visibilis, der kommer gennem Synsnerven, kan fylde hele Øjets Hulhed, medens den forener sig med den større Klarhed uden om og samtidig forsyner Legemet med Lys. Øjet kaldes ogsaa Oculus efter Synsnerven. Thi opticus hedder paa græsk, hvad man paa Latin kalder konkav.

Hvad er Hovedets Kilde [fons capitis]? Det er de Hulheder, i hvilke Øjnene ligger. De kaldes Kilden, fordi Taarernes Løb har sin Udgang gennem denne Kilde, af hvilken Grund de end komme: Legemets Sørgmodighed eller Forkølelse. Johannicius²⁵⁾ siger nu, at der er syv Hinder om Øjet, af dem hedder den første Retina, den anden Secundina, den tredje Silvus, den fjerde Aranea, den femte Uvea, den sjette Cornea, den syvende Conjunctiva. Men hvis Øjenhinderne er syv — som Johannicius mener, saa vil Øjets Substans ikke blive ødelagt, hvis den første Hinde revner. Er der derimod — som vi mener — kun to, saa vilde hele Øjet ødelægges, hvis den første bri-

²⁵⁾ Hunains Øjenanatomi er skildret efter Haandskrifter i *M. Meyerhof* og *C. Prüfer: Die Augenana-tomie des Hunain b. Ishaq.* (Arch. f. Gesch. der Medizin IV, 1910, H. 3.)

stede, og Øjet vilde gaa til Grunde tillige med dets Vædsker. Andet kan ikke fastholdes, fordi Hinderne kan ikke holde sammen paa Vædskerne, saa at de ikke træde ud, naar den første Hinde er gaaet itu.

Hvad er Øjenhinden? Det er den klare Kreds, som hos mange viser sig stor og forskelligfarvet. Midt i Kredsen er der et Hul, fra hvilket Pupillen fører, og forbi hvilket Spiritus visibilis, der kommer fra den hule Nerve, har sin Udgang og modtager sit Lys fra Klarheden udenom.

Hvor mange Farver har Øjet? Johannicius siger, at der er fire Øjenfarver, nemlig: sorte, graa, forskelligfarvede og blaagrønne. Jeg, Benvenutus, mener nu, at der kun er to Øjenhinder, hvilket jeg har overbevist mig om ved lang Øvelse og talrige Forsøg og anatomiske Undersøgelser. Den ene kalder jeg Salvatica, det er den, som bevarer Øjet og holder sammen paa Vædskerne, den anden kalder jeg ufarvet, da den ikke har nogen Farve i sig. Derfor siger jeg ogsaa, at der ikke er nogen Farve i Øjet, men at denne kommer til paa Grund af Vædskenes Beliggenhed eller Klarheden i Humor crystallinus. Thi naar denne Vædske er nær Øjets Hinder, faar dette én Farve, er den derimod beliggende i Midten, en anden, men naar den er i Dybden af Øjet, endnu en anden, og saaledes forandres den ene til den anden efter Vædskenes Beliggenhed eller Klarheden i humor crystallinus. Altsaa, hvis Øjet havde en Farve, saa vilde al Farve i det være af den Slags, men har det ingen Farve, vil det kunne modtage hvad Farve som helst. Ganske lignende er det med Tungen; hvis denne havde sin egen Smag, vilde enhver Smag synes at smage af den, men havde den ingen Smag, vilde Tungen kunne modtage hvad Smag som helst. Ligesaa vil ved Cholera alt synes bittert, fordi der ved Cholera nu en Gang er en Bitterhed paa Tungen. Netop af de nævnte Grunde synes Øjnene sorte hos dem, der har Vædsken beliggende i Dybden, og saadanne Personer ser godt, men naar de kommer op omkring en Alder af 30 Aar, bliver Synet ringere. De, hvis Vædsker ligger i Øjet Midte, ser derimod godt fra Barndommen til Oldingealderen, og deres Øjne er temmelig sorte. Dog kommer der hos mange af dem hurtigere Oftalmier og Panniculus end hos andre. De, som har Vædskerne beliggende lige op til Hinderne, er forskelligtfarvede med Tilbøjelighed til Graahed, og de ser ikke godt, hverken som Børn eller i Alderdommen, saadan som de forrige gjorde. Hos disse forskelligtfarvede kommer der oftere Taareflod og Katarrh end hos andre, og Øjenlaagene er altid røde, og jeg, Benvenutus, mener, at de netop derfor ikke ser saa godt, fordi Spiritus visibilis, der kommer fra den hule Nerve og træder ind i Vædskerne tæt ved Hinderne, hurtigt spredes og slipper ud.

Nu har jeg fortalt Eder om dem, hos hvem Øjnene er forskelligfarvede med Tilbøjelighed til at være graa, og af hvilken Grund mange af dem ikke ser godt. Jeg skal yderligere fortælle om dem, der har temmelig sorte Øjne, hvorfor Synet hos dem varer længere

end hos andre, nemlig af den Grund, at naar den krystallinske Vædske ligger i Midten, saa vil Spiritus visibilis gennem den hule Nerve tage Ophold der lige op til Glasvædsken og Øjenhinderne og holdes tilbage, og saa kan den ikke hurtigt bringes til at svinde. Jeg har nu fortalt om dem, hvis Vædske ligger midt i Øjet, hvorfor Lyset hos dem varer længere end hos andre, og nu vil jeg fortælle om dem, hos hvem Vædsken ligger i Dybden, og hos hvem Øjnene ser sorte ud, og som ser meget bedre end de andre. Hos mange af dem varer Synet helt ind i Alderdommen. Jeg paastaar, at de ser godt paa Grund af Krystalvædskens dybe Beliggenhed, fordi Spiritus visibilis finder et større Omraade og fylder hele Øjrummet og hele Hulheden, førend den gaar ud gennem Glasvædsken og Øjehinderne. Hvis I nu vil vide, hvorfor Øjnenes Lys ikke varer til Alderdommen for en stor Del af dem, saa er Grunden, at der oftere kommer Stær og Røgsyn²⁶⁾ hos disse end hos andre.

Jeg har fortalt Eder om Øjnenes Hinder, at der efter Johannicius er 7, men efter mig kun to, og jeg har forklaret, hvorledes det forholder sig med Farven, hvorfor den ikke er i Øjnene, men kommer til ved Vædskenes Beliggenhed, og hvorfor den ene varierer efter den anden, og hvorfor en ser bedre end en anden. Vi gaar videre paa samme Maade og taler nu om Øjenvædskerne.

Hvor mange Vædsker er der i Øjet? Jeg hævder altsaa, at der er tre Vædsker i Øjet. Den første kaldes Albugineus, den anden Crystallinus, den tredje Vitreus. Albugineus hedder den, fordi den ligner Æggehvide, Crystallinus fordi den ligner Krystal, og Vitreus, fordi den er lig Glas eller ligner dette. Nu skal vi forklare Eder, paa hvad Maade Øjet er bygget op med sine Vædsker. Vi gør det efter vor Anatomi, som vi har studeret og opfundet. Der er inde i Øjet en Hulhed i Toppen af Nervus opticus, og denne Hulhed er fyldt med stivnet Vand, der er blaa-grønt, og dette Vand har forskellige Egenskaber paa tre Maader, nemlig med Hensyn til Arten, til Navnet, til Udseendet og til Følelsen. Den første Slags ligner Æggehvide, men den anden frosset Vand, men den tredje ligner frisk Gummi. Alle er af en Substans, men de er ikke dannede i samme Figur, og de er forskellige at føle paa, og deraf kommer Navnene. Derfor er ogsaa den første Vædske den, som Johannicius kalder Albugineus, den anden, den, han kalder Crystallinus, og den tredje, den, han kalder Vitreus, og alle disse Anordninger er indstiftede af Gud, saaledes at Øjet er forsynet med syv sammenvoksede Hinder, naar der ses bort fra Øjelaagene, alt i Følge Johannicius, men i Følge vor udmærkede Anatomi drejer det sig om et Redskab, som ud mod Øjenlaagene er dækket med to Hinder. Den Hinde, som Johannicius kalder Conjunctiva, fandt vi fuldstændig fri. Den gør Øjet udhælvvet i Midten, og vi kalder den Salvatica, og den er at føle paa som haard Hud, men er tynd og fin som Hinden paa et Løg, naar man spiser det raat og

²⁶⁾ Rettelse efter de nævnte Haandskrifter. Roskildebogen har Cattarrher og Tørhed.

finder en tynd Hinde under Løgets indre Skaller, naar man har aabnet det.

Den anden Hinde, som vi kalder den ufarvede, har vi paavist strækker sig udenom alle tre Vædske, og den er stærkest mod Midten. Den er ufarvet, men er gennemskinnelig som Horn og er paa et Sted forsynet med et Hul, som er rundt og af Størrelse som et Hirsekorn. Ligervis er den adskilt fra den tidligere nævnte Tunica salvatrix, som Johannicius kaldte Conjunctiva, saa at et mellemstort Bygkorn kan være imellem dem udenfor Hullet. Andetsteds vil vi fortælle, at vi har opfundet, at løfte Cataracten paa Grund af Adskillelsen, som vi har bragt til Veje eller at trykke den nedad, som vi har gjort med andre Cataracter, saa at den gaar ud gennem Hullet, forladende Hulheden og bliver liggende mellem de to Hinder. Det, som saa viser sig udenfor, ligner daarligt frossent Vand. Iøvrigt mener vi, at Spiritus visibilis gaar ud gennem Hullet og modtager Lys fra den store Klarhed udenom. Paa samme Maade har vi paavist et andet Hul, som aabner sig mod Hjærnen, og som ligger paa Toppen af Nervus concavus. Dog er den ufarvede Hinde perforeret af Nerven paa det Sted indvendigt, hvor Øjet holdes fast af den, saaledes som den er det ud mod Øjelaagene.²⁷⁾ Den omtalte Hinde er paa alle Sider dækket af Skallen, og uden om denne fandt vi slimet Kød; men ved Siden af Øjelaagene fandt vi et Lag, uden om hvilket de klare Hinder laa, gennem hvilke Spiritus visibilis træder ind gennem den perforerede Del, og bliver derinde mellem Vædskerne og modtager Lyset gennem det andet Hul, som kaldes Pupillen, der vender mod den store Klarhed udenfor.

Om Egenskaberne ved den første Vædske, nemlig Albugineus. Jeg har nu fortalt om Øjnenes Vædske og deres Navne og om, hvorledes Øjet er beliggende i Hovedet, og hvorledes det er hult og fyldt med Vædske, og om hvorledes det har 7 Hinder i Følge Johannicius, men efter os kun to: Paa lignende Maade vil jeg nu tale om Egenskaberne, Substansen og om hvorledes Ernæringen finder Sted. Jeg vil altsaa sige om den første Vædskes — Albugineus — Egenskaber, at den er kold og fugtig, Humor crystallinus er kold og tør, men dog har den mindre Kulde end de andre, fordi den formindsker sin Kulde ved Varmen af det Blod, som er i Øjenlaagene, fordi den er nærmere op til dem end de andre Vædske. Og jeg vil sige, at Humor vitreus og Crystallinus ernæres af Nervernes Slim, men Albugineus af Hjærnens.

2det Kapitel. *Om Cataracter.*

Nu vil vi tale om de indtrædende Sygdomme og deres nødvendige Behandling. Angaaende Cataracterne vil jeg sige, at der er 7 Arter, af hvilke fire er helbredelige og tre uhelbredelige. Derfor vil jeg

²⁷⁾ Her finder altsaa en Sammenligning Sted mellem N. opt. Indtrædelsessted og Pupillen.

forklare Eder først og fremmest om dem, som er kurable, fordi man gennem det visse lærer det usikre at kende og ikke omvendt.

[Resten mangler.]

Folierne 64^r 124^r indeholder *Guilhelmi Salcetos Chirurgi* i 5 Bøger.²⁸⁾ Denne Bog begynder: „*Prepositum est bene tibi edere librum de operatione manuali ut satisfactione respondent petitioni sociorum et tui* og ender: „*Explicit Cyurgia magistri Guilhelmy salceto De placentia quam ipse compilauit in ciuitate bononie*“. Kirurgien antages at være fuldført 1275, men det er dog tvivlsomt om Dateringen af en Sygehistorie i den ikke viser det rigtige Aar 1279. Bogen blev, som Slutningssætningen viser, paabegyndt i Bologna og afsluttedes i Verona, hvor Salcet var Stadslæge. Han døde 1280 i Bologna, men hans Værker synes at være skrevne i Verona inden 1275. Hans Forfatterskab omfatter foruden ovennævnte Værk en Afhandling „*De salute corporis*“ og en Bog „*Summa conservationis et curationis*“, i hvis første Kapitel han beskriver det Symptomkompleks, som senere tillagdes Brights (1789 -1858) Navn. Efter Hain. Reper. er Bogen trykt ab incarn. Dom. MCCCCLXXV, desuden i Venedig MCCCCLXXX. En samlet Udgave af begge Værker foreligger fra MCCCCLXXXIX. Til Manuskriptets „Chirurgi“ slutter sig (f. 124^v—129^r) en Fortegnelse over nogle Medikamenter, der er brugelige i Kirurgien og som stammer fra Galens Bog: *De simplicibus medicinis*, samt nogle Recepter af anden Art.

Bindet slutter med *Johannes Jacobus: Tractatus de peste*. Denne Forfatter har sat *Suhm*, der indgaaende har beskæftiget sig med Manuskriptet, i stor Forlegenhed. Han opfatter Skriften som Forfatterens²⁹⁾ og mener, at denne ikke er meget forskellig fra Johan Ibsen Ravensberg, der var Biskop i Roskilde.

Dette beror nu paa en Misforstaaelse. Det er en Afskrift, der foreligger, og Johannes Jacobus levede i Montpellier. I 1364 udnævntes han til Kansler af Biskoppen af Magelona, hvad der

²⁸⁾ Trykt ab incarn Dom. MCCCCLXXVI og MCCCCLXXIII.

²⁹⁾ „Men denne Haand er saa vanskelig og Skriften saa fyldt med Forkortninger, at det, uagtet al anvendt Flid og Efterspørgsel, har været umuligt at kunne faa det afskrevet.“

medførte Stridigheder, da Fakultetet havde Ret til at vælge, men skulde indstille Kandidaten til Biskoppens Godkendelse. Et Skinvalg synes at have fundet Sted, men for at Valget skulde have Gyldighed, skulde Kandidaten have opnaaet mindst to Tredjedele af Stemmeantallet, saaledes som det var fastslaaet i Clemens den Femtes Bulle, og dette havde ikke fundet Sted. Desuden havde Bispen overskredet sin Kompetence. Fakultetet protesterede, og Konkurrenten, Jean de Tournemire, appellerede til Paven. 13. Okt. 1364 mødte Johannes Jacobus og Jean de Tournemire for Kardinal Jean de Blandiac, som var udnævnt til at afgøre Striden. Dommen faldt ud til Fordel for Jean, men rørt af Johannes Jacobus Bønner og i Betragtning af hans Stilling overfor Kirken, udnævnte Blandiac denne igen til Kansler, idet han udtrykkelig pointerede, at der ved Udnævnelsen intet Indgreb var gjort i Fakultetets Rettigheder.

Johannes Jacobus stod sig godt med Pavemagten, han var Urban V.s Ven og Læge, Gregor XI. behandlede han 1370 og 1372, sidste Gang sammen med Jean de Tournemire, med hvem han var blevet forsonet. I 1378 giver Paven ham og hans Hustru Marie en fuldstændig Syndsforladelse. I 1384 hentes han til Clemens VII. af Avignon.

Stod han sig saaledes godt med den gejstlige Øvrighed, saa var det samme ogsaa Tilfældet med den verdslige. Han var Karl V.s Læge og førte Titlen af Physicus regis, hvad der maa ske kun har været en Hofcharge uden egentligt Virkeomraade. Ogsaa Karl VI. paaskønnede ham og overdrog ham forskellige offentlige Hverv.

Johannes Jacobus' litterære Virksomhed var ikke ubetydelig. Man kender af ham: *Tractatus de pestilentia*, skrevet 6. Februar 1376 (Breslaus Bibl. III. F. 7., B. Nation. Paris Nr. 6957), *Tractatus de calculis in vesica* (B. Ampl. Erfurt. Nr. 193, fol. 99), *Recepte Magistri Johannis Jacobi* (B. Saint-Geneviève, Paris 3102, f. 165; B. Academica, Breslau III. F. 7. [Titel: Recepte super quarto canonis Avicenne febribus]) og *Secretarium Practice medicine*. Denne Bog blev skrevet 1378 paa Opfordring af Karl V. (B. Nationale 6957 og 6988 A.).

Er. *Wickersheimer*, der udgav Stenbogen,³⁰⁾ har mange Lovord til overs for Johannes Jacobis Værker. Meget nyt bringer

³⁰⁾ Arch. für Gesch. der Medizin III, 1909. 1.

de ganske vist ikke, men de er kortfattede, konkrete og fri for skolastiske Overflødigheder. Hans Bøger støtter sig naturligvis til Araberne, men han synes at have lært mere af de talrige Eng-lændere, der i det 13. og 14. Aarhundrede studerede i Montpel-lier. (*Gilbertus Anglicus, Bernhardus de Gordonio* og *John Gad-desden*). Hans Terapi er simplere, og blandt hans Midler finder man sjældent de uhumske Medikamenter, Araberne saa ofte an-vendte.

Den her meddelte Oversættelse af Pestbogen, er paa sine Steder noget tvivlsom, idet det ikke altid har været muligt at opløse Forkortelserne sikkert. Arbejdet er dog blevet i væ-sentlig Grad lettet ved, at Manuskriptet kun indeholder faa Fejl-skrivninger. En samlet Udgave af Pestbogen efter de hidtil kendte Haandskrifter er under Udarbejdelse af ovennævnte *E. Wickersheimer*, til hvem ogsaa det danske Manuskript vil blive sendt. Et lille Indblik i det fjortende Aarhundredes Syn paa Pesten vil man dog nok kunne faa af det nedenstaaende.

Forf. skriver sin Bog til Ære for Treenigheden og til Gavn for Staten, da Pesten nu er en hyppigere Gæst end i Forfædrenes Tid. Disse sidste har ikke kunnet skrive noget videre om Pesten af Mangel paa Erfaring. Aarsagerne beskriver han straks. Pesten kan komme fra neden, fra oven og endelig fra begge disse Steder. Nedefra kommer den, naar Luften fordærves i sin Substans og sine Egenskaber, f. Eks. ved Forraadnelse i Husenes Affaldsgruber. Den Slags Til-fælde kan opstaa hver Dag og give Anledning til Pest. Herved narres mange Læger, da de ikke tror, at Feber, der opstaaer paa denne Maade, er Pest, hvorfor de kun daarligt kan kurere den. Naar Pesten kommer fra neden, kaldes den Pestilentia substantialis, og den kommer ogsaa fra Lig, efter Krig eller ved, at Sumpe gaar i Forraadnelse, saaledes som man ser det i Sardinien og paa andre befængte Steder. Andre Gange kommer Pesten fra oven til Trods for, at man ikke lægger Mærke til, at Luften er bleven fordærvet, hvad der sker ved Himlens Indvirkning, og Livsaanden fordærves i Dyrene, saaledes som Avicenna omtaler det i 4. Bog. Denne Form for Pest beskadiger Legemet baade ved Ophold i god Luft og i daarlig, hvad man ser ved Fanger, og Personer, der bo ved Sumpe. Disse blive nemlig ikke syge, mens de, der bebo Bjærgegne dø, hvad man kan læse sig til i Bogen om Forhaling af Alderdommen. Pest hos Dyr overføres ikke til tænkende Væsener, og det omvendte finder heller ikke Sted, saa-ledes ser vi, at Mennesker døer og andre Dyr ikke, at Okser døer, men andre Dyr ikke o. s. v. Ved man dette, er det godt at flygte og at flygte langt bort.

Sommetider kommer Pesten baade fra neden og fra oven. Luften og Næringsmidlerne fordærves og derved Vædskerne og Livsaanderne. Herved foraarsages Sygdom, og saadanne Sygdomme er dels kun Febre, dels Bylder, der oftest viser sig opadtil paa Lemmerne, fordi det giftige Stof lettest trænger ind i disse. Pestfeberen er altid kontinuerende, ledsaget af Forraadnelse i Vædskerne, og den kan exacerbere. Der er dog Forskel mellem den og andre putride Febere, fordi de putride Luftarter, der gaa til Hjærtet, er mest giftige i Tilfælde af Pest. Paa samme Maade fordi Luften er paavirket, er den mere giftig og forraadnet. Derfor bør man understøtte Hjærtets Virksomhed, da det bliver lidende under den himmelske Paavirkning. Ligeledes forværres Naturen til sidst mange Gange, fordi den ikke lægger Mærke til den indtraadte Læsion. Og af den Grund viser der sig god Urin, men Patienten trues af Døden. Under Sygdommen tilkaldes mange Læger, men de snakke, og de se bort fra det centrale.

De første Tegn, som viser sig ved Tilfælde af Pest, er følgende: Urolighed, saa at Patienten vender sig fra Side til Side, Søvnløshed, Tunghed og Hovedpine, ringe Sved efter Søvn, Sammensnøring af Brystet, Smerte i Hjærtekulen og lignende Tegn, som let forstaas, naar man ser hen til Aarsagerne. Men nu rejser der sig to Spørgsmaal. Det første er, hvorfor dør den ene og den anden ikke, hvorfor dør man i den Gaard eller det Hus og ikke i det? Det andet Spørgsmaal er, om saadanne Pestsygdomme er smitsomme? Til det første svarer han, at det skadelige Stof virker mere direkte paa en end paa en anden, paa et Sted mere end paa et andet, og at nogle lider mere, fordi de er mere disponerede end andre. De Legemer, som er mest disponerede, er de, der fra Porerne Side er varme, og Menneskelegemer med Porer tilstoppede af daarlige Vædsker og Legemer, i hvilke der finder stor Opløsning Sted, som hos Mennesker, der misbruger Samleje, eller Eder, eller Bade, eller Mennesker, der svede under stærkt Arbejde eller store Kraftanstrengelser.

Til det andet Spørgsmaal om Sygdommens Smitsomhed svarer han: Fra saadanne Legemer sker giftige Uddunstninger, der fordærve Luften og Vædskerne, derfor skal man flygte bort fra de befængte i Pesttider og man bør ikke staa i Folkemængder, fordi nogen der kunde være befængt, og af den Grund bør Læger og Sygepassere staa af Vejen og rette Ansigtet mod Porten eller Vinduet, og for Patienten vil det være godt at flytte over i et Værelse med Vinduer mod Nord, som alle skulle være aabne, men mod Syd skal de holdes lukkede etc. Som et Resumé anfører han, at man altsaa skal holde sig borte fra den føtide fordærvede Luft, man skal udvælge sit Værelse midt i Huset, omend de nedre Stuer er bedre, hvis de ikke er fugtige. Oppe i Huset maa man ikke bo, da man der lettere rammes af de ovennævnte Paavirkninger. I stormfuldt og taaget Vejr skal man holde sig inde, i det hele er det ikke godt at blive i Huset, men hellere i et Rum, hvor der kun er faa. Huset stænkes indvendig — særlig om Sommeren — med Roseneddike, og yderligere er det godt mange

Gange daglig at vadske Hænderne med Vand og Eddike og derefter at gnide Ansigtet, og han tror endvidere, at det baade Vinter og Sommer er godt at lugte til Eddike, hvis det drejer sig om Dødsfare, fordi Hjærterødderne varmes derved. Derfor anbefaler han heller ikke Pomum ambræ, som let kan føre Giften og den befængte Luft til Hjærtet. I Huset skal Ilden stadig holdes optændt, fordi den i mange Henseender holder Himlens Indvirkning borte og rensrer Luften. Vedrørende Maden siger Jacobus, at den altid skal indeholde noget surt, og at letfordøjelige Ting modstaar Forraadnelsen godt og fordøjes bedre end ellers. Hyppige Maaltider anbefaler han, da man i Pest-tider hverken taaler Sult eller Tørst, men naar Maaltiderne er store, vil det ikke[?] være godt mellem Frokost og Middag at spise en Smule Brød eller Dessert eller lidt Pære eller Æble og drikke lidt passende ikke vandholdig Vin. Grovt og saftigt Kød skal koges, og skarpe Ting, Purrer og Løg og lignende stuves, og Suppe skal laves til med Eddike, Citronsaft, sure Ting og passende Krydderier. Alle Slags søde Sager skal man undgaa, ligesom de Retter, der er meget søde. Angaaende Havfisk støtter Jacobus sig til Averrhoes, som siger, at de fiskes, hvis Vejret er til det. Han anbefaler dem ikke. Al Frugt skal man holde sig borte fra, naar den ikke er syrlig, ogsaa fra Citroner, Granatæbler, lidt Pære eller Æble, naar det da ikke er som Medicin, og ikke som Mad. Mandelmælk er gavnlig, men anden Mælk og Ost skal undgaaes. De næstfølgende Urter er der ikke noget i Vejen for at spise og anvende paa anden Maade, nemlig Majoran, Salvie, Lactuc med Eddike; Scabiose er ogsaa godt. Sjældent har han set anvende en Eddikekugle, at indtage Morgen og Aften. Den taales godt i Pest-tilfælde, og Jacobus har anvendt den til sig selv. Af andre spiselige Ting er flere særdeles nyttige som Eddike, Limonsaft, Citronsaff og Bugloseddike foruden Melisse. Legemsøvelser skal være maadeholdne og uden Voldsomhed, og de skal udføres paa et rent Sted, hvor Maanens Straaler ikke kan komme. Dagsøvn er ikke gavnlig, og hvis man vil sove, skal det være saa længe efter Maaltidet som muligt og efter at man har taget Bælte og Støvler af. Hovedet skal ligge højt, og man skal vogte sig for Forkølelse. Samleje, Vrede og overdreven Glæde ligeledes, thi hurtigt vil deres skadelige Indflydelse vise sig. Aareladning skal ske en Gang om Maaneden, naar ikke Alderen eller andet forhindrer det, saaledes som det er Tilfældet hos svangre eller meget svage eller hos dem, der lider af Flod; den skal ske paa højre eller venstre Basilica, og forinden skal man spise en Kugle Brød dyppet i Olje³¹⁾ eller en Skefuld Granatæblekorn, The-riak, saa meget som en Bønne, med fortyndet hvid Vin eller eddikeholdigt Vand, som Jacobus synes bedre om, eller ogsaa skal man tage Pulver lavet af Tormentilrod ind. Man kan ogsaa spise det

³¹⁾ M. S. har her Agresta, som er Olje presset dels af Oliven, dels af umodne grønne Druer. Hvilken Slags der har været ment, fremgaar ikke af Teksten.

Pulver, som er lavet af Rhazes og Avicenna, og som bestaar af Aloe, Crocus orientalis og Myrrha;³²⁾ man kan tage det sammen med Eddikesirup eller Ribssaft, eller ogsaa kan man — da Smagen er bitter — lave Piller af Pulveret og Sirupen. Medens dette Pulver mere er til at beskytte mod Sygdommen end til at svække den, skønt det er godt til begge Dele, er derimod Bezoarsten god mod al Gift, og derfor er ogsaa en Medicin benævnt Tyriacalis bezoardica. God Gavn gør ogsaa Bolus armenicus taget paa en eller anden Maade i ringe Kvantitet, og ligeledes Semen citri, Tormentilrod og Theriak, og denne sidste har Førsterangen. Hvis nogen anden Pestsygdum skulde støde til, saa er det enten kun Feber eller Feber med Bylder. Hvis det er Feber alene, og der ikke kommer Afføring, skal denne fremkaldes ved Stikpiller eller Klyster, derefter skal der aarelades paa Basilica, men kun lidt, fordi Kraften og Hukommelsen ofte kun er ringe hos den Slags Patienter, og naar man aarelader, skal der kun udtømmes lidt, fordi disse syge ikke taalet ret meget paa Grund af Sygdommen. Aareladningen skal altsaa kun være lille, skønt fra gammel Tid andre lærde mene det modsatte; de troede nemlig, at Lægemedlerne ved Pestfeber skulde være beroligende,³³⁾ men de overholdt dog det anførte vedrørende skarpe Sager i Mad og Drikken, selvom man bør indtage smaa Mængder Føde hyppigt, bør man dog samtidigt tage noget andet styrkende, saaledes som det er sagt ovenfor under Omtalen af Livsaanderne, ellers tabes Appetiten, men de, som opfører sig mandigt vedrørende Spisning, undslipper og lever, som Avicenna siger det, og de bør ikke lide Tørst, men i deres Drikelse skal der kommes noget surt, hvis Drikken da ikke er Granatæblevin, Ribssaft, Eddikevand, Limonsaft eller Citronsaft. Man skal vogte sig for kraftig virkende og giftig Medicin, fordi mange dør af Diarrhoe efter den. Derimod kan man give Cassia fistula, Tamarrinder og Violkonfekt først og fremmest, af og til kan man anvende Klyster. Men hvis Feberen er ledsaget af Bylder, skal der gøres Aareladning paa følgende Maade. Hvis Smærten eller Bylden er bag Øret eller der i Nærheden, skal Aareladningen gøres paa samme Arms Cephalica eller paa den Vene, der er mellem Tommel og Pegefinger, for at Giften ikke skal trænge ind i Hjernen. Men hvis Smærten og Bylden er under Skulderen eller nær derved, skal Aareladningen gøres paa samme Arms Basilica eller paa den Vene, som er mellem Lillefingeren og Nabofingeren, da Giften ellers gaar til Hjærtet. Er Smærten eller Bylden i ingven eller bagtil nær Tarmaabningen, skal der aarelades paa Saphena paa Foden paa samme Side, da Giften ellers trænger ind i Leveren.

Paa det Sted, hvor der er en Byld, skal man ikke lægge Theriak,

³²⁾ I Manuskriptet er indskudt en Bemærkning paa urette Sted, nemlig midt i Recepten. Den omhandler, at man under Brugen ikke maa tale eller anvende Salve.

³³⁾ Egentligt rolige.

fordi dette Stof selv trækker Giften med sig og faar den til at trænge ned i Legemet, saaledes som Arnoldus de villa nova oplyser det i det sidste Forgiftningstilfælde. Lægen skal stadig tænke paa, at styrke Hjærtet og ikke forlade denne Behandlingsmaade for andre Lægemidler. Har Bylden udtømt sig, skal man anvende Omslag med Eddikevand, Rosenvand, Scabiose-, Melisse- og Sandelvand iblandet lidt Eddike. Er det muligt, skal man lægge Theriak i Hjærteegnen, og man skal lave en Latvæрге bestaaende af *Tria sandum*,³⁴⁾ *Dyadragum fri*.³⁵⁾ *Conservæ rosæ*, *Conservæ buglossæ*, *Syrupus acetosus*, *Syrupus citri*, *Panis*, *Zuccara camphorata*, *Margaritæ saphirorum* og *Aurum*; alt dette skal laves til som Rosensukker, saa at det danner et Konfekt, af hvilket Pt. skal spise oftere i Dagens Løb sammen med Bygvand og Mikstur eller Eddikevand, efter som det er anordnet. Fattige faar Rosensukker sammen med Melvand i lidt Rosenvand om Vinteren; hvis der ingen Feber er, kan det gives med godt fortyndet Vin. Ligeledes bør Bylterne ingensinde dækkes, og der maa ikke lægges Eddike eller Følfod paa dem, ellers gør Lægerne en Fejl. Skulde man faa Lyst til, at lægge noget paa, hvad enten det nu var paa den ene eller den anden Side, skulde det være et Brændejern, i det Øjeblik da Smærterne begyndte. Over Stedet skal man iøvrigt lægge trækkende Midler, som f. Eks. en Igle eller en Hønsegump, over hvilken et Sennopsplaster og revet Salt; det skal holdes over Bylden, indtil den dør, senere skifter man, og man laver et Plaster af tørret, pulveriseret Figenpulver, tykke soltørrede Druer, Salt udrevet i Bygeddike og Kamilleolje, saa meget at det hele bliver fast, det stødes og varmes lidt og gøres til et Plaster, som lægges over.³⁶⁾ Man kan ogsaa gøre saaledes: knust Byg tilberedes med Scabiose-saft og laves til Plaster med Æggehvite, Salt og Scabiosesaft. Drejer det sig derimod om „Persisk Ild“, hvor der ikke viser sig større Svulster, men Sortfarvning og Henfald, aabnes skyndsomst, og Plasteret laves saaledes: Sure Granatæbler, saa mange, man vil, knuses og rives godt ud, derefter koges de med Eddike, og det hele udbredees paa en Klud eller et Skind og lægges paa og bliver der fra Begyndelsen til Bylden er færdig. Naar Bylden er aabnet af sig selv eller ved et kirurgisk Indgreb, tages det af, men dette kommer os ikke ved her. Og det nu af ham, Johannes Jacobus, sagte er for Korthedens Skyld tilstrækkeligt.

³⁴⁾ Formentlig *Diatrion santalon*, der var sammensat: *Santali albi*, *rubri*, *citri*, *Rosarum*, *Sacchari candi* āā ʒ 11, *Rhabarbari*, *Spodii*, *Succi Glyc.* āā ʒ VI β, *Sem. Portulacae*, *Amyli*, *Gummi Arab.* *Tragacanth*, *Sem. Melonis*, *Cucumeris*, *Citrulli*, *Cucurbitae*, *Scariolae* āā ʒ 1 β, *Caphurae* ʒ 1.

³⁵⁾ Formentlig „*Species diatragacanthae frigidæ*“.

³⁶⁾ Recepten indeholder nogle formentlige Fejl fra Nedskriverens Side. Det har derfor ikke været muligt at tyde den i sin Fuldstændighed.

Lidt om Jakob Benignus Winsløv som Videnskabsmand og Læge.

Af Vilhelm Maar.

Der er skrevet meget om Jakob Winsløv. Oftest har man dvælet ved hans overgang til katolicismen;¹⁾ sjældnere har man givet en karakteristik af hans hele åndelige personlighed.²⁾ Et større indgående arbejde om Winsløv som menneske, katolik, videnskabsmand og læge foreligger imidlertid ikke. Og hans selvbiografi, der findes som manuskript i Bibliothèque Mazarine i Paris, er endnu ikke udgivet og omhandler desuden kun hans ungdomsår.³⁾ Efterfølgende lille afhandling må opfattes som et beskedent bidrag til en fyldigere forståelse af Winsløv som videnskabsmand, og søger, skønt både lidt for kort og meget for tør, sin berettigelse i, at denne side af hans personlighed aldrig er behandlet blot nogenlunde indgående. Den vil tillige give enkelte ikke hidtil kendte oplysninger om Winsløv som læge.

Mange navnkundige danske videnskabsmænd har levet en stor del af deres liv mere eller mindre frivilligt udenfor deres fædrelands grænser, Winsløv en større del end nogen anden.

¹⁾ Især: [Rasmus Nyerup] *Om de lærde Winsløver, især om Jacob Benignus Winsløv og hans Apostasie. Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter.* Kjøbenhavn 1815. p. 171 ff.

²⁾ Især: [Richerand] *Jacques-Benigne Winslow i Biographie Universelle (Michaud). Nouv. Éd. Bd. XLIV.* p. 702 ff.

Jul. Petersen, *Den danske Lægevidenskab 1700—1750.* Kjøbenhavn 1893. p. 14 ff.

„ *Bartholinerne og Kredsen om dem.* Kjøbenhavn 1898. p. 145 ff.

„ *Jacob Benignus Winsløv i Dansk biografisk Lexikon.* Bd. XIX p. 44 ff. Kjøbenhavn 1905.

³⁾ Bibl. Maz. MS. No. 1167. Den vil udkomme om kort tid, udgivet af forfatteren af denne afhandling.

JAKOB BENIGNUS WINSLØV

Gibsføbning efter den af Jean Baptiste Lemoyne udførte buste til amfiteatret i Paris. Findes på Kirurgisk Akademi i København.

Han kom til Paris i 1698, og han døde i Paris 1760, uden i disse år at have været ret langt borte fra Frankrigs hovedstad. I alle disse 62 år arbejdede Winsløv som den utrættelige videnskabsmand, han var, og fik en betydning for anatomiens udvikling, som var ganske overordentlig. I alle disse år regnedes han til Frankrigs ypperste videnskabsmænd og var blandt dem, hvis navn havde den stærkeste og reneste klang i Europas videnskabelige verden, og hans undervisning søgtes af studerende og videnskabsmænd fra fjærne lande.

Og det store flertal af danske læger, hvad ved de om deres berømte kollega? Måske, at han drog til Frankrig og gik over til katolicismen. Måske, at han har noget at gøre med opdagelsen af *foramen Winslowii*. Og mon de så ikke endda som regel sammenblander ham med hans langt yngre slægtning, overkirurgen på Frederiks Hospital, Frederik Kristian Winsløv? Og det er i år dog kun 150 år siden, at *Jacques Bénigne Winslow* døde.

Den 27 (17) april 1669 fødtes Jakob Winsløv i Odense, hvor hans fader, en retsindig og brav mand, en interesseret sprog- og oldgransker, var præst. Han var den ældste af de 13 børn, lille af vækst og svagelig, særdeles fremmelig i skolen og sin faders yndling. Efter at have deponeret fra gymnasiet i Odense i 1687 drog den unge Winsløv til København for at studere teologi. Han drev det så vidt i studiet, at han havde prædiket adskillige gange og var færdig til attestats. Så på én gang slog han om, opgav teologien og kastede sig med iver over studiet af lægevidenskaben, især under vejledning af professorerne Holger Jacobæus og Kaspar Bartholin den yngre. Det var utvivlsomt mange samvirkende momenter, der var skyld i, at Winsløv forandrede sin livsplan. Mest bidrog dog vel nok dertil den glans, der endnu hvilede over studiet af naturvidenskaberne herhjemme, selvom den allerede var stærkt i aftagende; meget bidrog vel også dertil den sjældent snæversynede og snæverhjærtede måde, hvorpå teologien netop da doceredes ved Københavns Universitet. Om blot den svageste religiøse tvivl har der sikkert ikke været tale; Winsløv var utvivlsomt den oprigtigste og mest ortodokse protestant.

Fra de år Winsløv studerede medicin i København foreligger der tre små disputatser fra hans hånd. Det er rene elevarbejder

af tidens sædvanlige type, som ikke bærer noget særpræg og ikke har nogen videnskabelig betydning. Som student har Winsløv sikkert været både flittig og interesseret, og han har ved universitetet foruden respekt for og kærlighed til videnskaben tillige tilegnet sig en grundig og solid lærdom. Men den medicinske undervisning var herhjemme ikke fulgt med tiden. Den var udelukkende teoretisk; klinisk undervisning eksisterede ikke, og kirurgien og dermed fødselsvidenskaben var overladt de undertiden mere, men i regelen mindre kirurgisk uddannede barberer. Om Winsløv allerede da gjorde sig det klart, hvor urimelig og umulig den nævnte undervisningsmetode var for vordende læger, vides ikke. Men da fremragende mænd som gehejmeråd Matthias Moth (Sofie Amalie Moths broder) og Ole Rømer indså nødvendigheden af at reformere undervisningen i medicin og kirurgi her i landet, og blandt de dertil egnede unge kræfter lod deres valg falde på Winsløv og i 1697 sendte ham udenlands for at studere ved fremmede universiteter, stod det, i samme øjeblik Winsløv nåede Holland, fuldstændig klart for ham, hvilken himmelvid forskel der var mellem den rent skolastiske måde, hvorpå studiet af medicinen dreves i København, og den gennemført praktiske måde, hvorpå undervisningen var ordnet i Holland. Winsløv forstod straks, at det vigtigste for lægekunsten var en fuldtud praktisk anvendelse i kliniken af den rene videnskabs resultater. Og Winsløv holdt fast herved hele sit liv igennem. Det blev ham alle dage en glæde og tilfredsstillelse i sin daglige lægegærning at anvende, hvad anatomien og fysiologien bragte frem af nyt og rigtigt, og ved alle de værdifulde anatomiske og fysiologiske iagttagelser, det faldt i hans lod at gøre, ser man tydeligt, at ganske nær efter glæden over at have fundet noget nyt, noget der berigede hans viden og udvidede hans syn, ganske nær derefter fulgte glæden over, at dette nye vilde få betydning for diagnose og terapi. --- Winsløv studerede i Holland ikke alene anatomi og de forskellige medicinske hjælpevidenskaber, men også, hvad man nu vilde kalde klinisk medicin. Først og fremmest kastede han sig dog med en iver og interesse, der måtte få de medicinske universitetsprofessorer i København til at rødme over deres elev, over studiet af kirurgi og obstetrik, hvilke to så vigtige sider af lægekunsten i Holland, ligesom også i Frankrig, var ved at arbejde sig op til at anerkendes som viden-

skab. Winsløv gik endog så vidt, at han ikke alene studerede under mænd som Rau, Verduyn og van Deventer, men endog tog undervisning i fødselsvidenskab hos en jordemoder og interesserede sig for konstruktionen af kirurgiske og ortopædiske bandager.

Da Winsløv efter omtrent 14 måneders ophold i Holland i 1698 drog til Paris, medbragte han således foruden al den positive viden, han havde tilegnet sig i denne tid, tillige en fast overbevisning om, at berettigelsen af de to videnskaber anatomi og fysiologi i allerhøjeste grad var at søge i deres anvendelighed i lægekunsten. Men endnu ét havde Winsløv lært i Holland. Medens han ved sit hjemlands universitet med dets skolastiske undervisning først og fremmest var opdraget til respekt for ord og ords værdi, lærte han i Holland at vurdere betydningen af direkte iagttagelse af legemlige genstande og fænomener. Hans glæde herved fremtræder med største tydelighed i følgende lille passus i et brev⁴⁾: *Hi [Teutoni] qvippe solis verbis pascuntur, subinde etiam saturantur; sed ego ipsa rerum Testimonia audio, video, palpo . . .* Som Jul. Petersen bemærker, ironiserer Winsløv her sikkert ikke alene over Tyskerne i almindelighed, men specielt over de tyske lærde, der netop var begyndt deres senere så skæbnesvangre oversvømmelse af Københavns Universitet.

Også i Paris begyndte Winsløv med sin sædvanlige flid straks at lægge sig efter studiet af anatomi og kirurgi hos de forskellige ansete videnskabsmænd, blandt hvilke allerede da Duverney var den, hvis forelæsninger og demonstrationer han fulgte med størst interesse. Men Winsløvs studier afbrødes ret pludseligt ved, at der for ham rejste sig en alvorlig tvivl om, hvorvidt den protestantiske kirke, på hvis lære han havde stolet så urokkeligt, repræsenterede den evige kristelige sandhed eller ej, om ikke denne snarere var at finde indenfor den hellige romerske kirke. Den måde, hvorpå denne tvivl opstod hos Winsløv, og den måde, hvorpå han, da den først var opstået, førtes over i katolicismen, må omtales, omend i al korthed, fordi der derved kastes et lys over sider af Winsløvs personlighed, der er af afgørende betydning for bedømmelsen af ham som videnskabsmand. Det er da allerede karakteristisk, at det var en egenskab hos Winsløv,

⁴⁾ Brev til Joh. de Buchwald, dat. Amstel. 30 (20) Jul. 1697. Se: *Riegels, Forsøg til Chirugiens Historie*. København 1786. p. XXIV.

der omtales af flere, hans stærkt udviklede lyst til at disputere, især om religiøse æmner, en egenskab, der hang nøje sammen med en pedantisk og småtskåren trang til at få ret, som fik ham til at tage det første skridt ad den vej, der ledte til katolicismen. Winsløv besluttede nemlig, at han og en anden ung dansk, der samtidig opholdt sig i Paris, for at de bedre kunde stå sig i deres disputer med katolikerne, skulde holde disputereøvelser, i hvilke Winsløv så skulde forsvare katolicismen, medens forsvaret for protestantismen tilfaldt hans landsmand, den unge Ole Worm, en sønnesøn af den store læge og arkæolog af samme navn, og selv senere lektor ved Aarhus domkapitel. Winsløv havde ventet snarest at blive bestyrket i den protestantiske tro. Det gik ham ganske modsat, idet han meget snart kom til at nære en stærk mistillid til dens ret overfor katolicismen. Hele den uhyre enfoldige og naive måde, hvorpå disse to unge mennesker sidder i deres stue og dømmer de to store kirker imellem, hele det på den ene side barnlige på den anden side snusfornuftige i deres fremgangsmåde og ræsonnementer, er så betegnende for Winsløv. Men lige så betegnende er også den ærlighed, hvormed han ser resultatet i øjnene, og den stillfærdige, men faste beslutsomhed, hvormed han tager konsekvenserne. Gennem læsning af Bossuets skrifter var Winsløvs tvivl først bleven vakt, gennem samtale med og ophold hos den gamle kirkefyrste fuldbyrdedes hans overgang til katolicismen, der fandt sted i oktober 1699. Bossuet skænkede ham, da han aflagde den katolske trosbekendelse, af faderlig kærlighed sit navn, og fra den dag kalder han sig altid selv Jacques Bénigne Winslow. Han vedblev at nyde godt af den mægtige prælats beskyttelse og velvilje, og sikkert har ingen anden af de mennesker, Winsløv kendte i sit lange liv, haft en så indgribende betydning for hele hans åndelige udvikling som Bossuet, og da denne i 1704 døde umiddelbart efter at have givet sin kære konvertit den sidste velsignelse, led Winsløv et i mere end én henseende uerstætteligt tab.

Med Winsløvs overgang til katolicismen ophørte den understøttelse, han modtog fra den danske konge og Matthias Moth, og han blev henvist til i det væsentlige at klare sig selv så godt, han kunde. Han måtte udvise den yderste grad af sparsommelighed og arbejde hårdt i de første år efter sin trosforandring, og var ikke allerede i forvejen nøjsomhed og flid blevne

fremtrædende egenskaber hos ham, blev de det nu og blev ved at være det. I visse henseender var forøvrigt de ydre omstændigheder Winsløv gunstige. Frankrigs hovedstad hævdede sig allerede på næsten alle områder som Europas åndelige midtpunkt, Paris var ved at tage den rolle i arv, som de italienske og hollandske byer havde spillet for videnskaben i de foregående århundreder, og en dygtig, flittig og ærlig videnskabsmand kunde, ikke mindst når han var nyomvendt til katolicismen, være vis på efterhånden at vinde anerkendelse. Frankrig var den gang åndelig rigt nok til at kunne modtage med velvilje, hvad der kom til det af værdi udefra.

Efter at Winsløv var faldet til ro i den katolske kirkes skød, efter (i 1704) at have bestået sin embedseksamen og fået ret til at praktisere, efter at hans lærer, den ansete Duverney, professor i anatomi og kirurgi ved Jardin du roi, havde gjort ham til sin assistent og senere til sin vikar, og især efter at han (1708) var bleven medlem af Académie royale des sciences, kan man sige, at Winsløvs eksistens var ham sikret, og at der var givet ham mulighed for uden økonomiske sorger og med nogenlunde fred til sit arbejde at hellige sig videnskaben; men Winsløv var da også allerede 39 år gammel.

Med året 1704 hører Winsløvs selvbiografi i det væsentlige op. Fra den tid er man med hensyn til oplysninger om hans liv for allerstørste delen henvist til tørre officielle data eller til mere eller mindre pålidelige bemærkninger om ham eller karakteristiker af ham hos andre forfattere. Hovedpunkterne i Winsløvs ydre liv fra 1708, det år da han blev medlem af akademiet, til hans død i 1760 er følgende: Allerede lige efter sin eksamen var Winsløv bleven læge ved Hôtel-Dieu, 1710 ansattes han tillige som læge ved Hôpital général og ved Bicêtre; 1721 udnævntes han til professor i kirurgi, 1723 til tolk i tysk, dansk og svensk ved det kongelige bibliotek og 1728 til Docteur-Régent ved det medicinske fakultet. Derimod blev han, usikkert hvorfor, forbigået, da professoratet i anatomi og kirurgi ved Jardin royal blev ledigt ved Duverneys død. Winsløv var Duverneys vikar, var allerede en meget anset anatom og havde talrige tilhørere ved sine forelæsnings; han syntes selvskreven til stillingen, men denne gaves ikke desto mindre til en af hans tidligere elever, Hunauld. Denne døde imidlertid snart, og professoratet tilfaldt så

(1743) Winsløv, der da var næsten 74 år gammel. Han beklædte stillingen til 1758, da han, især på grund af tiltagende stærk tunghørighed, tog sin afsked og efterfulgtes af Ferrein. Et af de største øjeblikke i Winsløvs liv har det sikkert været, da han, hædret og æret som Europas største anatom, den 18de februar 1745 indviede det nye anatomiske amfiteater, som det medicinske fakultet havde ladet opføre, med en række forelæsninger og demonstrationer. I sin indledningstale⁵⁾ kaldte han sig, iøvrigt lidt søgt, *arrière-petit-fils* af Frankrigs største anatom i det 17de århundrede, Riolan den yngre, idet han som mellemed nævnte Simon Paulli, Nicolaus Steno og sin ungdoms lærer Kaspar Bartholin den yngre. Winsløvs amfiteater, i hvilket hans buste senere opstilledes, blev ved tidernes ugunst glemt og forfaldt; glemt og gemt bag hæslige huse og til sidst indrettet til bordel er det først i de seneste år blevet draget frem af glemnelsen og restaureret.

Ser man hen til, at Winsløv efter sin konversion levede i Paris i næsten to menneskealdre, praktiserede som læge, holdt forelæsninger over anatomi og anstillede videnskabelige undersøgelser, får man indtryk af, at hans liv er forløbet i stilhed og fred uden større begivenheder; og dette indtryk forstærkes, når man tænker på, hvor langsomt hans avancement skete, og hvor få ydre hændelser, der indtraf i hans liv. At han ikke modtog flere gunstbevisninger, og at der ikke ofredes ham mere virak, skyldes utvivlsomt for største delen hans ganske mærkelige beskedenhed. Han troede sig altid bedre belønnet og bedre behandlet, end han fortjente, og han blev engang helt vred, da man havde gjort sig anstrængelser for at skaffe ham en pension. Stilheden og freden i Winsløvs liv er dog sikkert kun tilsyneladende. Han har utvivlsomt netop haft rigeligt med sorger, ærgrelser og ængstelser. Rent afset den skuffelse, det måtte være for ham, da han efter Duverneys død blev forbigået, må han have gennemgået mange sindsbevægelser. Hans ubeskrivelige ængstelighed i behandlingen af syge og overfor uforudsete pludselige begivenheder, hans disputerelyst og hans ofte småtskårne rethaveri, hans hyppige høje vurdering af spørgsmåls formelle side og hans urokkelige ortodoksi, der altid bragte ham til at gå jesuiternes ærinde, har, som det tydeligt fremgår af flere af hans efterladte pa-

⁵⁾ *Riegels*, l. c. p. XXX ff.

pirer, ofte ødelagt hans livs fred for ham ved lejligheder, hvor en mindre rettænkende og især en mere overlegen mand end Winsløv enten ikke vilde have været udsat for sindsbevægelse eller let vilde være kommen over den. Også hans diskussioner med videnskabsmænd, der nærrede en anden opfattelse end han om et eller andet spørgsmål, og af hvilke en enkelt skal omtales nedenfor, førtes vel under de høfligste former, men satte derfor ikke mindre lidenskaberne i bevægelse. Forløb Winsløvs liv således på ingen måde stille og fredeligt, har det alligevel på sin vis være ensformigt. Winsløv var en flittig, grundig, samvittighedsfuld og langsomt arbejdende mand, og han må have haft sin tid fuldt optaget af sin omfattende videnskabelige virksomhed og af sin store praksis som læge.

Længst vil Winsløv mindes som videnskabsmand. Hans anatomiske arbejder betragtedes som banebrydende, lærde fra alle lande strømmede til hans forelæsninger, og hans bøger oversattes til latin (Winsløv skrev i regelen fransk), tysk, engelsk, italiensk og svensk, og en enkelt, hans håndbog i anatomi, kom i mange oplag i hele det 18de århundrede. Hvorledes gik det nu til, at Winsløv, der, som tildels allerede nævnt, var hæderligheden, bravheden, godheden og hjælpsomheden selv, men som tillige var bigot, overtroisk, småtskåren, disputerelysten og ængstelig, så det trods enhver beskrivelse — hvorledes gik det til, at denne mand blev anset for, og virkelig var, en så fremragende videnskabsmand? Hvilke store ævner var han i besiddelse af? Hvilke talenter ejede han? Havde han det store omfattende syn på videnskaben? Ledtes han af en enkelt genial tanke eller stor idé? Såre langt fra noget af dette. Men på en tid, hvor de fleste dyrkere af lægevidenskaben berusede sig i deres doktrinernes stolte ord, og hvor de fleste anatomer nøjedes med at docere, hvad deres forgængere i det foregående århundrede havde slået fast, og allerede betragtede anatomien som en i det væsentlige afsluttet videnskab, lod Winsløv sig hverken forlede til den ene eller den anden af disse fejl. Winsløv satte sig uden doktriner, uden store ord og uden nye hypoteser ganske stille til at prøve, om det ikke endnu var muligt ved nøjagtighed, ærlig vilje og utrættet flid at gøre nye iagttagelser af værdi i anatomien. Og anvendelsen af denne metode, efter datidens opfattelse en langsom, pedantisk og kedsommelig metode, viste sig at være just den reform, hvortil anatomien som videnskab netop på det tids-

punkt trængte. Når Winsløv nåede så udmærkede resultater ved systematisk og grundigt at undersøge, hvad der ved første øjekast kunde synes interesseløse og betydningsløse bagateller, tilkommer æren for anvendelsen af denne videnskabelige metode selvfølgelig ham med rette. Men den, der har angivet metoden, understreget dens værd og hævdede, at netop denne fremgangsmåde måtte man anvende ved anatomiske undersøgelser, er Nicolaus Steno. Denne, der iøvrigt var Winsløvs slægting, var jo som han en fremragende anatom og gik jo som han over til katolicismen. Men dermed hører også ligheden mellem de to op. Steno var opdageren, geniet. Hans naturvidenskabelige produktion, der endda kun strakte sig over 13 år, var fuld af store nye fund og endnu større nye tanker, og af en hel videnskab, geologien, blev han den egentlige skaber. Steno var tillige det søgende, urolige, aldrig tilfredsstillede menneske. Han blev ikke stående ved overgangen til katolicismen, han lod sig præstevie og endte, ved de savn og pinsler, han pålagde sig, i den yderste nød kun 38 år gammel. Forskellen fra Winsløv er iøjnefaldende. Winsløv var som videnskabsmand ikke en mand med nye tanker, endnu mindre et geni; han var dog ganske sikkert også fuldstændig klar herover. På den anden side var han også en så vel uddannet og så kultiveret videnskabsmand, at han var i stand til tilfulde at vurdere Steno. De fortræffelige forskrifter, denne giver for metoderne for fremtidens videnskab, og de ypperlige råd med hensyn til, hvilke veje fremtidens forskere burde følge, dem har Winsløv ikke alene værdsat efter fortjeneste, men han har fulgt dem nøje på hele sin videnskabelige bane, og han har forstået, at elevens opgave ikke består i at gentage mesterens ord og meninger, men i at anvende og udvikle hans metode. Det er især i et lille skrift om hjærnens anatomi,⁶⁾ at Steno giver de nævnte anvisninger, hvoraf mange er dikterede af et sådant fremsyn, at først videnskaben i slutningen af det 18de århundrede, 200 år efter skriftets fremkomst, har været i stand til tilfulde at forstå dem og følge dem. Ikke alene holdt Steno, hvad der dengang endnu var en undtagelse, altid overnaturlige kræfters indvirkning borte fra studiet af naturvidenskabelige fænomener; men han hævdede tillige med bestemthed, at den allerstørste vægt måtte lægges på

⁶⁾ *Discovrs De Monsievr Stenon, Svr L'Anatomie Dv Cerveav.* Paris 1669. — *Nicolaus Stenos Foredrag om Hjærnens Anatomi.* København 1903.

en nøjagtig undersøgelse af fænomenet, og at forklaringen måtte bero på det resultat, undersøgelsen gav, og dette var dengang en endnu mindre almindelig antaget regel. Store videnskabsmænd som f. eks. de to iøvrigt uhyre forskellige mænd René Descartes og Athanasius Kircher skrev tykke og ansete værker fulde af forklaringer på naturvidenskabelige fænomener, der var rene og skære fantasifostre, og som i virkeligheden i bedste tilfælde gav en forklaring på et fænomen, som var tænkelig, men i regelen en, der ikke var det. Specielt med hensyn til anatomi og fysiologi, som talen her især er om, hævdede Steno, at man vilde kunne vente sig særdeles vigtige resultater af et systematisk studium af organerne hos dyr og mennesker i forskellige aldre og i fosterlivet, samt af en målbevidst sammenligning af organerne hos højere og lavere dyr. Han rådede fremdeles til at prøve den fysiologiske virkning af lægemidler og gifte på dyrs forskellige organer ved direkte iagttagelse ved vivisektion, enten de pågældende stoffer nu indførtes i dyret ad den naturlige vej eller bragtes til at virke ved umiddelbar applikation på det pågældende organ. Og endnu mange flere betydningsfulde og værdifulde råd gav han, som det her vilde blive for vidtløftigt at komme ind på. I sin anatomiske håndbog, *Exposition anatomique de la structure du corps humain*, Paris 1732 (4to), aftrykker Winsløv (pp. 641—659) hele Stenos afhandling om hjærnens anatomi, og han motiverer dette med følgende ord i sin indledning (p. XII) : *Je finis en avertissant avec une sincere reconnoissance, que le seul Discours de feu M. Stenon sur l'Anatomie du Cerveau, a été la source primitive & le modele general de toute ma conduite dans les travaux Anatomiques. Je l'ai inseré dans le Traité de la Tête, croyant faire plaisir au Public de lui communiquer de nouveau cette Piece, qui étoit devenue rare, & qui renferme beaucoup d'excellens avis, tant pour éviter le faux & l'imaginaire, que pour découvrir le vrai & le réel, non seulement par rapport à la structure & aux usages des parties, mais aussi par rapport à la maniere de faire les Dissections & les Figures Anatomiques.* Bogens motto, *Pulchra quæ videntur, pulchriora quæ sciuntur, longè pulcherrima quæ ignorantur* er hentet fra en anden tale af Steno,⁷⁾

⁷⁾ *Proæmium demonstrationum Anatomicarum in Theatro Hafniensi anni 1673. D. Nicolai Stenonis. Thomæ Bartholini Acta Medica & Philosophica Hafniensia. II. 1675. pp. 359—366.*

og gang på gang vender Winsløv i sine arbejder tilbage til denne videnskabsmand og omtaler ham som sin lærer og fører. Winsløv forberedte også en udgave af alle Stenos skrifter, både af dem, der allerede tidligere havde været udgivne, og af hans posthume arbejder. Denne udgave blev dog aldrig til virkelighed. De posthume arbejder er sikkert gåede tabt, og den samlede udgave af Stenos naturvidenskabelige arbejder kom først i året 1910.⁸⁾ Der skal her blot tilføjes, at når Steno var den videnskabsmand, der fik størst betydning for Winsløvs videnskabelige udvikling, var han sikkert, næstefter Bossuet, også det menneske, hvis religiøse personlighed fik størst indflydelse på Winsløv, og det skønt denne aldrig havde kendt ham personligt. Det fremgår med allerstørste tydelighed af flere steder i Winsløvs selvbiografi, hvilken beundring og højagtelse han nærede for Steno som menneske, og hvor stærkt tanken på Steno i det hele optog ham.

At gennemgå Winsløvs naturvidenskabelige produktion, selv overfladisk, vilde blive alt for omstændeligt. De følgende sider skal kun tjene til at give indtryk af, hvilke æmner han særligt gav sig af med, og på hvilken måde han behandlede sine æmner. Værdifuldest er Winsløvs anatomiske arbejder, eller, om man vil, hans anatomiko-fysiologiske eller anatomiko-fysiologiko-kirurgiske. Hans undersøgelser af et givet rent anatomisk forhold er *altid* fortræffelige — grundige, korrekte, forstandige og sunde som de er. De slutninger med hensyn til den rigtige fysiologiske forståelse, som han drager af de anatomiske fund, er *næsten altid* fortræffelige, *altid*, når det drejer sig om hans kæreste æmne, muskelfysiologien eller snarere bevægelsesfysiologien, *ikke altid*, når han fjærner sig herfra. Winsløv er altid fortræffelig, når han kun skal iagttage og kun skal beskrive, hvad han direkte ser; fjærner han sig derfra, og indlader han sig en enkelt gang på hypoteser og teorier, er han langt fra fortræffelig.⁹⁾

⁸⁾ *Nicolai Stenonis Opera Philosophica*. vol. I—II. Copenhagen 1910.

⁹⁾ Et eneste eksempel på Winsløvs videnskabelige begrænsning skal anføres. I en afhandling, *De la maniere dont se font les secretions dans les glandes (Mémoires de l'Académie royale des sciences* for året 1711), beskriver han nøjagtigt den finere bygning af kirtler, nævner, at mange består af meget snævre og fine kar eller gange, og siger, at han har set *des tuyaux garnis intérieurement d'un duvet ou velouté, ou plutôt d'un tissu spongieux très fin, qui remplit toute la cavité de ces vaisseaux, comme une espece de moëlle . . .* Winsløv indrømmer, at han ikke kan se, hvor og hvor-

De to områder indenfor anatomien, på hvilke Winsløv har ydet mest, forøvrigt to områder der også var meget negligerede til da, er myologien og den topografiske anatomi. Winsløv skrev fra 1711 til 1743 henimod 30 afhandlinger i *Mémoires de l'Académie Royale des Sciences* for største delen om æmner hentede fra disse to felter af anatomien. I sin store håndbog fra 1732 dvælede han også særlig udførligt ved disse to sider af anatomien, medens han skænkede f. eks. kirtlerne en yderst ringe omtale og sletintet afsnit ofrede på embryologien. Det må endelig endnu engang betones, at Winsløv altid fremhævede den praktiske nytte, enhver af hans opdagelser havde for diagnosen og behandlingen, hvorledes f. eks. en given fraktur i mange tilfælde ikke med sikkerhed kan diagnosticeres, uden man har et rigtigt og nøje kendskab til forløb og funktion af de muskler, der hæfter sig til de to fragmima -- ikke med sikkerhed kan diagnosticeres, og endnu mindre med sikkerhed behandles. Dette, der nu synes så selvfølgelig, var det ikke på Winsløvs tid. Nogle læger søgte vel efter ævne at gøre brug af anatomien, og da i denne sammenhæng særlig af myologien og den topografiske anatomi, både når det gjaldt en rigtig diagnose og behandling, men skuffedes ofte af deres resultater, netop fordi disse to sider af anatomien var så lidt udviklede. Andre, og de repræsenterede de lærde læger, humoralpatologerne, der holdt for, at alle medicinske sygdomme skyldtes sygelige forandringer i legemets vækster, for-

ledes disse fine gange begynder; men så slutter han: først at arterierne i kirtler ganske pludselig går over i venerne, dernæst at arterierne og venerne på det sted, hvor denne overgang sker, danner en vinkel med hinanden, dernæst, at fra hver sådan vinkel udspringer en af de fine kirtelgange, idet den med et enkelt lille hul åbner sig ind i blodkarret på det nævnte sted. Herefter giver så Winsløv sin teori for kirtelsekretion: Porøse stoffer og sådanne, der består af et fint netværk som klæde, trækpapier o. lign., er, når de engang er gennemtrængte med en væske, kun i stand til at opsuge denne samme væske, og dyppes f. eks. trækpapier gennemtrængt med olje i en emulsion af olje og vand, vil det opsuge oljen og *kun* oljen. På samme måde vil de fine kirtelgange, hvis de engang i fosterlivet er blevne gennemtrængte med en væske af samme beskaffenhed som kirtlens fremtidige sekret, senere hen kun være i stand til at optage denne samme væske, og således vil de for bestandig kunne udskille af blodet en væske, der altsaa er det for hver enkelt kirtel ejendommelige sekret. — Slutninger som denne er typiske for Winsløv, når han fjærner sig fra, hvad han kan se med blotte øjne.

agtede al anatomisk viden, foragtede den i den grad, at det dengang var et spørgsmaal, der for alvor var genstand for drøftelse mellem læger, om anatomien overhovedet var af nogen betydning for lægekunsten.¹⁰⁾ Det var således ikke sjældent at finde titler på medicinske disputatser som denne, der stammer fra en disputats af Winsløvs broder Niels Bruun Winsløv fra København år 1709: *Qvæstio medica inauguralis: an Medicus debeat esse Anatomico-Chymicus?*

Winsløvs undersøgelser af menneskets muskler gik, som nævnt, ud på at bestemme deres nøjagtige forløb og deres rigtige funktion. Han indså snart, at næsten alt, hvad der fandtes hos de hidtil som autoriteter ansete forfattere, trængte til en alvorlig korrektion, navnlig da hvad musklernes funktion angik. Muskler, der bar navne som *flexor*, *supinator* o. s. v. tjente undertiden ved nøje undersøgelse sletikke til at flekttere eller supinere, eller de gjorde det kun under en del af deres kontraktion, eller når den pågældende ekstremitet var i en ganske bestemt stilling, eller de havde måske endelig en eller flere andre og undertiden vigtigere bevægelser at udføre, end den, hvis navn de bar. Blandt påvisningen af mange betydningsfulde almindelige fysiologiske forhold, som det vilde blive for vidtløftigt her at komme ind på, er måske noget af det vigtigste Winsløvs påvisning af, at en muskel eller muskelgruppe overhovedet aldrig virker alene, men altid i forbindelse med sine antagonist, og at mange bevægelser, der antoges for at udføres ved direkte kontraktion af én eller flere muskler, i virkeligheden foregik som følge af slappelse af disse musklers antagonist. Borelli havde undersøgt de statiske forhold under talrige enkelte musklers kontraktion;¹¹⁾ Winsløv var vist den første, der så, i hvert fald den første, der viste, at vi aldrig under normale fysiologiske forhold har at gøre med en enkelt isoleret muskels kontraktion, men altid med fleres, idet ikke alene som regel alle de, der ligger i nærheden af et givet led, kontraheres ved en givet bevægelse, både de, der ud-

¹⁰⁾ Den højtansete læge Sylva bemærkede engang til anatomen Hunauld: *Ce n'est pas de l'anatomie, qu'il nous faut ici!* Og Hunauld svarede: *Tant mieux pour vous!* — *Ouvrage de Penelope ou Machiavel en Medecine par Aletheius Demetrius* [La Mettrie]. 1748 vol. I. p. 7.

¹¹⁾ *De Motu Animalium Io. Alphonsi Borelli . . . Opus Posthumum*. Romæ 1680—81.

fører bevægelsen, og de der som antagonist regulerer den; men også muskler langt borte fra det pågældende led kontraherer sig for at fiksere de knogler, hvortil de hæfter sig, eller for at hjælpe med ved den intenderede bevægelse. Disse almindelige resultater, og adskillige til, udledede Winsløv af talrige undersøgelser af mange forskellige muskelgrupper. Ved disse undersøgelser kom han naturligvis også ind på studiet af bevægelser i led, og navnlig hans beskrivelse af knæleddet og hans forklaring af *cartilagine semilunares'* betydning for de forskellige bevægelser i leddet er overordentlig smukke og rigtige, og forklaringen er i det hele den samme, som gælder den dag idag.¹²⁾ Fra studiet af musklers og leds fysiologi ledtes Winsløv ind på, hvad man nu vilde kalde ortopædiske spørgsmål;¹³⁾ også ivrede han mod brugen af datidens monstrøse korsetter, sådanne som damerne af de højere stænder bar dem; hans beskrivelse af de lidelser, de pågældende pådrog sig, er meget malende og giver et godt billede af en af de ydre former af datidens kultur.¹⁴⁾ — Ved omtalen af Winsløvs fortjeneste af muskelanatomien og -fysiologien er der videre grund til at nævne den smukke brug, han gør af den komparative anatomi, hvor det for ham gælder om at forsvare en tidligere fremsat opfattelse: at *mm. digastrici* tjener til at sænke underkæben og åbne munden. Han henviser nemlig til, at disse muskler hos alle pattedyr med undtagelse af mennesket, samt hos fugle kun har én bug og altsaa ikke, som af Monro hævdedet, kan virke med ved synkningen ved at hæve *os hyoideum* i fællesskab med *mm. stylo-hyoidei*.¹⁵⁾ — I en afhandling med den lange titel: *Observations anatomiques sur la disposition naturelle que*

12) *Mémoires de l'Académie Royale des Sciences*. 1719. p. 157 ff. og 1730. p. 345 ff. Årstallene her og i det følgende angiver de år, i hvilke memoirerne forelæstes i akademiet, ikke de år, de udkom i trykken.

13) *Ibid.* 1740. p. 59 ff.

14) *Ibid.* 1741. p. 172 ff. — I en anden afhandling om et lignende æmne (*ibid.* 1740. p. 62) fortæller Winsløv, at generaldirektøren for kirurgien i Danmark og Norge, Simon Crüger, har meddelt ham, at en kaptejn herhjemme lod sine soldater binde deres kraver meget stramt om halsen og deres strømpebånd ligeså nedenfor knæene, *afin que par la haute couleur de leur visages & la grosseur du mollet de leur jambes, que le serrement produisoit, ces soldats parussent bien vigoureux, bien nourris, & en grand embonpoint.*

15) *Ibid.* 1742. p. 176 ff. og p. 197.

*nous avons à faire certains mouvements avec les deux mains à la fois, ou avec les deux pieds à la fois, plus facilement en sens contraire qu'en même sens. Et sur la difficulté naturelle de faire à la fois avec les deux mains, ou avec les deux pieds, certains mouvements différents, dont l'alternative n'a aucune difficulté,*¹⁶⁾ siger Winsløv rigtigt, at de pågældende, iøvrigt nette og korrekte iagttagelser, mere hører under nerve- end under muskelfysiologien; og han forklarer de iagttagne tilfælde som beroende på krydsningen af nervetråde i hjærne og rygmarv, hvilken krydsning først var påvist af François Pourfour du Petit i 1710.¹⁷⁾ — I en afhandling om hjertet¹⁸⁾ og en anden om forskellige organers form og indbyrdes leje¹⁹⁾ giver Winsløv råd for, hvorledes hjertet bedst skal dissekeres, for at man kan se så meget som muligt af dets struktur; han viser, at højre og venstre hjærtehalvdel kan skilles fra hinanden uden læsion, når det yderste lag af muskeltråde først er fjærnede, og, blandt overordentlig mange andre vigtige berigtigelser af de gængse opfattelser af organernes leje i bryst- og bughule, viser han, at hjertet ikke ligger med sin længdeakse lodret, men næsten ganske vandret, idet det hviler på diafragma; og han viser videre, at man med hensyn til ventriklens leje snarest må holde med de gamle, der lod kardia ligge opadtil og pylorus nedadtil, og ikke kan give de moderne ret, når de hævder, at kardia og pylorus ligger i samme transverselle linje. Uberettiget er hans slutning, at føden simpelt hen ved sin tyngde passerer fra ventriklen ud i tarmen, *sans avoir recours à ces mouvements extraordinaires, qu'on n'imagine, que parce qu'on ne s'est pas avisé de douter que la situation de l'Estomac qu'on avoit décrite n'étoit pas la vraie.*²⁰⁾ I samme afhandling er det, at Winsløv for første gang beskriver det efter ham opkaldte *Foramen Winslowii*.²¹⁾ — Endelig har Winsløv²²⁾ genopdaget den af Eustachius over 150 år tidligere opdagede klap ved *vena cava inferiors* indmunding. Eustachius' opda-

16) *Ibid.* 1739. p. 14 ff.

17) *Trois lettres d'un médecin . . . sur un nouveau système du cerveau.* Namur 1710.

18) *Mém. de l'Ac. R. d. Sc.* 1711. p. 151 ff.

19) *Ibid.* 1715. p. 226 ff.

20) *L. c.* p. 233.

21) *L. c.* p. 234—35.

22) *Ibid.* 1717. p. 211 ff.

gelse var delvis glemt, og ingen havde senere kunnet påvise denne klap, hvis eksistens nu Winsløv demonstrerede på en meget smuk måde. Tillige gav han en forklaring af dens funktion, men erkendte siden denne forklarings ukorrekthed.²³⁾ — En gruppe for sig blandt Winsløvs mange afhandlinger i akademiets memoirer udgør alle de, der handler om misdannelser, den første fra 1733, den sidste fra 1743. Anledningen var en iagttagelse, som Winsløv nogle år før 1733 fik lejlighed til at gøre, idet han, som han skriver,²⁴⁾ *fut appellé . . . à l'Hôpital général pour voir une Fille malade qu'on disoit avoir deux corps, & pour délibérer si l'on administreroit l'Extrême-Onction à une seule ou à deux . . .* Det drejede sig om et tilfælde af torakopagi, og nogle troede, at der var to små piger, men at den ene havde stukket sit hoved, sine arme og sit bryst ind i den anden større. Af denne og en meget stor række senere iagttagelser sluttede Winsløv, at misfostre og misdannelser blev til som følge af fejl i det oprindelige anlæg, ikke, som Lémery antog, som følge af beskadigelse af et normalt anlagt foster. Heraf opstod en tiårig strid med Lémery, og det gik som de Fouchy siger i sin mindetale, at *cette dispute produisit d'excellens Mémoires de part & d'autre, mais elle eut le sort ordinaire des disputes; chacun persista dans son sentiment, & la question resta indéçise*²⁵⁾ . . . Striden endte først ved Lémerys død i 1743.

I en afhandling fra 1722²⁶⁾ gør Winsløv opmærksom på, at en beskrivelse af *musculi interossei metacarporum*, han havde givet i et tidligere arbejde,²⁷⁾ og som han troede, han var den første, der havde givet, allerede i det væsentlige fandtes i en ældre bog, han tidligere ikke havde kendt.²⁸⁾ Dette viser Winsløvs bekendte ærlighed; men den beundring, denne hans handling vakte, var så stor, at man mærker, hvor meget forundring der hos datidens videnskabsmænd var blandet i deres beundring. De Fouchy siger i sin mindetale: *Cette généreuse franchise étoit*

23) *Ibid.* 1725. p. 23 ff. og p. 260 ff.

24) *Ibid.* 1733. p. 366.

25) *Histoire de l'Acad. R. d. sc.* 1760. p. 165—180.

26) *Mémoires de l'Acad. R. d. sc.* 1722. p. 320 ff.

27) *Ibid.* 1720. p. 85 ff.

28) *Nicolas Habicot, Semaine ou pratique anatomique, par laquelle est enseigné par leçons le moyen de les assembler les parties du corps humain les unes avec les autres, sans les intéresser.* Paris 1610.

Det af Winsløv indviede amfiteater i Paris før restaureringen.
Sét fra gaden.

Det af Winsløw indviede amfiteater i Paris før restaureringen.
Sæt fra gården.

[*une preuve*] *sans république de sa candeur & de son exacte probité.*

Winsløvs hovedværk, hans *Exposition anatomique*, udmærker sig ligesom hans afhandlinger i akademiets memoirer ved nøjagtighed, korrekthed og videnskabelig ærlighed. Stoffet er særdeles overskueligt ordnet og sproget overordentlig klart og koncist. Den er desuden, hvad der endnu dengang var undtagelsen, skrevet på fransk. Man begyndte allerede da at demokratisere videnskaben, og Winsløv blev en af dem, i hvis ikke misundelsesværdige lod det faldt at være med at gøre de første skridt. At Winsløvs anatomiske håndbog indeholder alle hans vigtige opdagelser, navnlig indenfor muskelanatomien og -fysiologien, er en selvfølge. Det vilde blive alt for vidtløftigt her at komme ind på enkeltheder i værket; men da den rolle, Steno har spillet for Winsløvs videnskabelige udvikling er bleven fremhævet så stærkt ovenfor, skal her gives et enkelt lille eksempel på, hvorledes en bemærkning af Steno virker som rettesnor for Winsløv, selv i helt underordnede spørgsmål. Steno havde i sin afhandling om hjernens anatomi udtalt, at han fandt det usømmeligt, at anatomerne havde betegnet dele af hjernen, dette menneskets fornemste organ, med så upassende navne som *nates*, *testes* o. s. v. Winsløv indfører derfor for disse dele af hjernen betegnelsen *corpora quadrigemina anteriora & posteriora*, den betegnelse, de har den dag idag i alle lande, undtagen dog netop i Frankrig, hvor forkærligheden for de gamle navne øjensynlig har været så stærk, at den ikke har kunnet lade sig udrydde.

Foruden til alle de mange afhandlinger i akademiets memoirer og til den lige omtalte håndbog i anatomien er Winsløv forfatter til en lang række mindre arbejder lige fra hans første disputats i København i 1694 til en lille afhandling i Paris i 1755. En tesis,²⁹⁾ han i 1703 forsvarede i Paris, er af interesse derved, at Winsløv i den hævder, at de kornsorter og køkkenurter, der vokser i Paris' omegn, er tilfredsstillende fødemidler for mennesker. Winsløv optraadte her paa den katolske kirkes vegne, idet man (Andry) havde „vovet“ at fremsætte den modsatte opfattelse og derved vanskeliggjort overholdelsen af fasten. De fleste afhandlinger fra Winsløvs hånd fra de følgende år be-

²⁹⁾ Om titlen af dette og de andre nedenfor nævnte arbejder af Winsløv se fortegnelsen over hans skrifter ved slutningen af denne artikel.

handler, efter deres titler at dømme, forskellige kirurgiske eller rent operative spørgsmål. Forfatteren af disse linjer kender desværre ingen af dem af selvsyn og kan følgelig ikke have nogen mening om deres værdi. En undtagelse herfra danner dog en enkelt lille afhandling af Winsløv, en disputats om skinddød fra 1740 med titlen: *An mortis incertæ signa minus incerta a chirurgicis qvam ab aliis experimentis?* Det er et naivt lille skrift uden videnskabelig betydning, der faldt i det store publikums smag. Det udkom 1742 i fransk oversættelse, 1744 i italiensk i Bologna, 1751 i svensk i Stockholm, 1754 i tysk i Leipzig og København og 1868 i dansk oversættelse i Sorø. Dette, vel nok Winsløvs ubetydeligste arbejde, er det eneste af hans skrifter, der er oversat på dansk. Det udgjorde oprindeligt kun 8 sider, men voksede ved tilføjelser af udgiverne, og den tyske udgave er mellem 800 og 900 sider.

Jul. Petersen har givet en så fortrinlig skildring af Winsløv som læge, at forfatteren af denne lille afhandling intet har, han kunde ønske at føje til den, endnu mindre noget, han kunde ønske at ændre i den. At det billede, Jul. Petersen har skabt af Winsløv, sådan som denne var i sin daglige lægegærning, er blevet ikke alene så levende, men så vellignende som det utvivlsomt er, er så meget mere beundringsværdigt, som oplysningerne om denne side af Winsløvs virksomhed ifølge sagens natur er meget sparsomme. Jul. Petersen kendte nemlig ikke Winsløvs selvbiografi. Da denne imidlertid indeholder meget, der, uden at ændre noget i opfattelsen af Winsløv, dog kaster et skarpere lys over adskilligt, der før var mindre klart belyst, vil et lille brudstykke af den vel nok læses med interesse, tilmed da dette giver et så karakteristisk billede af tiden og dens opfattelse af neuroser. Først vil et par ord om, hvad der vides om Winsløv som læge, måske være berettigede.

Det vides, at Winsløv ofte tilkaldtes af andre læger, når det gjaldt om nøjagtig at bestemme en lidelses sæde. Det var her hans enestående kundskaber på den topografiske anatomis område, der med rette fik hans kolleger til at søge hans hjælp. Men rent bortset fra denne enkelte side af hans gærning som læge har Winsløv haft en stor privat praksis i alle samfundets lag, omend han nok har været mest søgt i klerikale krese og af fattige patienter. Winsløv var i det daglige mild og føjelig, hjælp-

som og menneskekærlig, til det yderste en rettroende katolik, der bad sin rosenkrans og påkaldte sin Madonna ved den mindste lejlighed, dertil uhyre samvittighedsfuld og omhyggelig som læge, så han havde alle betingelser for at blive skattet, særligt i de brede lag. Det fremhæves desuden om Winsløv, at han behandlede fattige med samme omhu og samme venlighed som rige, hvad der dengang var mindst lige så uhyre sjældent, som det er det den dag idag. Dengang var man dog ærlig nok til at nære beundring for Winsløv derfor, en følelse som nutildags ikke vilde blive ofret ham, i hvert fald ikke af de fattige. Ikke mindre anerkendelse høstede Winsløv, fordi han gav alt, hvad han tjente på helligdage, til de fattige; og selvom det måske nok var en lidt pedantisk betragtning, der førte ham hertil, handlede han dog sikkert således i al ærlighed, kun for at forsone sin gærning med sin religions forskrifter om sabbatens helligholdelse, og ikke af nogen ydre forfængelighed. Var man undertiden mindre tilfreds med Winsløv som læge, var det på grund af hans alt for store føjelighed overfor patienterne. Enten patienter ønsker at følge deres læges råd eller ej, ønsker de jo nemlig altid en kategorisk udtalelse af ham om, hvad de *bør* gøre. Winsløv synes paa dette punkt at have været sine patienter *for* ærlig, idet han ikke udtalte sig med bestemthed, når der ingen grund var dertil. Men foruden hans store føjelighed bebrejdede man også Winsløv hans store ængstelighed, og denne bebrejdelse er sikkert mere end velbegrundet. Winsløv var ængstelig i en grad, man kunde fristes til at kalde sygelig. La Mettrie,³⁰⁾ der jo i forskellige skrifter hånede medlemmerne af Paris' medicinske fakultet og blandt dem også Winsløv (under navnet Anodin), ydede på den anden side Winsløv sjældent anerkendelse som den dygtige anatom han var. Det er som læge, som den sippede, bigote, alt for ængstelige lille læge, at Winsløv må holde for. La Mettries beskrivelse³¹⁾ af denne Winsløvs uhyre ængstelighed er meget morsom og rimeligvis ikke overdreven; i hvert fald

³⁰⁾ Jul. Petersen, *Om Lægen og Filosofen La Mettrie. Ugeskrift for Læger*. 5 R. II No. 7 og 8 1895.

³¹⁾ *Politique Du Medecin De Machiavel*. A Amsterdam (Lyon) 1746. p. 45 ff.

Ouvrage De Penelope . . . Genève (Berlin. Holland) 1748. 2 bind + supplement: Berlin 1750. Bind I *passim*.

tyder den ikke på større ængstelighed end den, Winsløv på enkelte steder selv vedgår i sin selvbiografi. Når Winsløv således fortæller, hvilken angst han havde for at foretage en åreladning, og hvorledes han kun under pres udefra og med særlig sagkyndig hjælp engang i sin ungdom indlod sig på at foretage denne lille operation, og aldrig gentog dette vovestykke efter den ene gang, ja så tyder det jo på en ængstelighed, der går over alle rimelige grænser, navnlig da på et tidspunkt i lægekunstens historie, hvor åreladning hørte til de operationer, lægerne foretog, eller i hvert fald lod foretage, mange gange daglig i deres praksis. Ubegribeligt synes det, at andre og Winsløv selv nogensinde har kunnet tænke sig, at han kunde blive kirurg. Som anatom har han ydet kirurgien uvurderlige tjenester, kirurg vilde det sikkert have været ham umuligt at blive. Afset nu fra de personlige egenskaber, der med rette gjorde Winsløv til en *afholdt* læge, afset den specielle anatomiske viden, der i givne tilfælde gjorde ham til en endog særlig *værdifuld* læge, må man sige, at Winsløv i det store og hele næppe som læge repræsenterede mere end en vis jævn dygtighed. Han var endda ikke altid på højde med sin samtid. Medens f. eks. de fleste fremskredne læger dengang allerede anså sindssyge for lidende af en sygdom af sindet, var Winsløv ikke nået længere end til at betragte disse syge som mennesker, der var besatte af en ond ånd eller djævelen, og han behandlede sindssyge og hysterikere derefter, med behørig gejstlig tilladelse og bistand. Medens Winsløv således betegnede et standpunkt, der for ham allerede burde have været et tilbagelagt, er det værd at mindes, at La Mettrie ikke alene ikke skal have hyldet datidens videnskabelige opfattelse af sindssygdom, men som den første skal have hævdet, at sindssygdomme ikke burde opfattes som sygdomme af *sindet*, men som sygdomme af *hjærnen*, også i de tilfælde, hvor den direkte påvisning heraf foreløbig unddrog sig muligheden.³²⁾ La Mettrie var heri endnu længere forud for sin videnskabelige samtid, end Winsløv var bagud for den.

Fra Danmark gjorde man gentagne gange forsøg på at få Winsløv til at vende tilbage, men alle forgæves. Skønt han aldrig

³²⁾ Forfatteren har ikke kunnet finde nogen sådan udtalelse i de få værker af La Mettrie, der har været ham tilgængelige. De må rimeligvis findes i: *Histoire naturelle de l'âme*. Haag 1745.

genså Danmark, siden han forlod det i 1697, og det således, da han døde, var 63 år siden, han drog hjemmefra, vedblev han dog til det sidste at omfatte det med varm interesse og viste den største hjælpsomhed overfor de landsmænd, der besøgte ham i Paris eller studerede under ham dér.

I 1711 giftede Winsløv sig med en ung ubemidlet pige i Paris, Marie Cathérine Gilles. I sit ægteskab havde han en søn, der var skibskaptajn og døde tidlig i Pondichéry, og en datter, der ægtede en læge i Paris, de la Sourdière.

Jacques Bénigne Winslow døde den 3 april 1760 og blev begravet i St. Benoît kirken. Denne solgtes under revolutionen (1796) og skiftede siden da mange gange ejer og lige så ofte anvendelse. Efter at have tjent til pakhus, forlystelsesetablissement, værksted og butik jævnedes den i 1854 ganske med jorden ved gennembrydningen af Rue des Écoles. Ligstenen over Winsløv er efter mange omflytninger foreløbig havnet i klostergården til l'Église Saint Étienne-du-Mont. Selve den hvide marmorsten er uskadt, men et våbenskjold, hvormed den var prydet, er gået tabt.³³⁾

Udtog af Winsløvs Selvbiografi.

Au bout de quelques années, comme j'étais venu demeurer près du séminaire de St. Nicolas du Chardonnet, M. Courtin³⁴⁾ m'envoya un soir sur le tard prier d'aller au plus vite voir une personne dangereusement malade, qu'il disposait lui-même alors à la confession. Y étant arrivé il me pria de bien examiner la malade, pendant qu'il se tenait à l'écart, nous tournant le dos. Je vis d'abord des efforts très violents pour vomir des morceaux de ruban noir entremêlés de sang ou de caillots de sang, et cela à plusieurs reprises. Je quittai la malade et m'adressai au confesseur en lui marquant mon embarras par rapport aux vomissements extraordinaires. Il resta toujours au même endroit à l'écart, en tournant le dos, et me pria seulement d'en bien examiner la suite. A peine m'en étais-je approché de nouveau, que je fus effrayé de voir un visage en furie, la tête, les bras et le corps agités par

³³⁾ Se iøvrigt *Émile Raunié, Épitaphier du vieux Paris*. Bd. I. Paris 1890. p. 355.

³⁴⁾ Winsløvs skriftefader.

des mouvements extraordinaires, que je ne pouvais pas arrêter, et dont j'avais peine d'éviter les coups. Je fus en même temps encore plus étonné d'entendre des mots barbares et impertinents, de sorte que je quittai prise et m'adressai de nouveau à M. Courtin. Il me dit alors en particulier, que la malade était vexée de possession depuis un certain temps, que son état ne se manifestait pas à un chacun indifféremment, qu'à cause de cela il n'en parlait qu'à ceux qu'il voyait s'en apercevoir et qu'il connaissait être discrets. Mon étonnement augmenta très fort ensuite voyant que la personne obeïssait aux commandements intérieurs et répondait aux interrogations ou demandes purement mentales de M. Courtin, sans qu'il en donnât aucun signe externe. Il me pria de la voir de temps en temps sans en parler à personne, et me dit de ne rien craindre, de m'armer de la foi catholique, de l'eau bénite, du signe de la croix, de prières etc.; mais ce qui m'encouragea le plus et me confirma pour ainsi dire démonstrativement dans la foi de la religion catholique, était le pouvoir qu'il me donna expressément de me faire obeïr en ce que je commandais mentalement avec foi, sans en donner la moindre marque externe, ni par les lèvres, ni par les yeux, ni par aucun geste, n'ayant uniquement en vue que la gloire du Seigneur, l'abattement du démon, et le soulagement de la malade, dont une des plus grandes incommodités était d'avaler de temps en temps, malgré elle, et sans s'en apercevoir, d'avaler par rencontre indifféremment toute sorte de choses comme clous, grands et petits, morceaux de verre, de faïence, de terrine, aiguilles, ferrements, pierres, cailloux, étoupes, coton, chapelets et, ce qui est étonnant, tabatières garnies de tabac, coupes de fer blanc [considérables et souvent très-aiguës et différemment]⁸⁵⁾ très pliées, chiffons d'étoffes; et, ce qui était surprenant, une bonne partie de ces choses ainsi avalées était d'un volume si gros et d'une forme si raboteuse, piquante ou tranchante, que je ne l'aurais jamais cru, si je ne les avais vu vomir immédiatement après avoir visité tout le dedans de la bouche jusqu'au fond de la gorge, sous la langue, entre les gencives et les joues, ce que j'observais toujours, quand j'arrivais avant les efforts de vomir, ne faisant point cas de tout le reste sans cette précaution. C'est ainsi, que je l'ai vu moi-même pendant le cours de plusieurs années vomir de temps en temps par des intervalles très irréguliers et souvent de peu de jours toutes les différentes choses, que je viens de nommer, et beaucoup d'autres, desquelles j'en conserve plusieurs. Souvent même après avoir bien visité dans le dedans de la bouche, je prenais la précaution de faire avaler une tasse d'eau avant les efforts pour m'assurer qu'il n'y avait rien alors d'arrêté dans le gosier ou œsophagus. Mais voici un phénomène singulier: quelquefois un moment après avoir visité très soigneusement le dedans de la bouche et fait avaler une bonne tassée d'eau,

⁸⁵⁾ Ordene mellem [] er senere tilføjelser i MS.

elle vomissait une poignée d'étoupes ou de coton sans la moindre apparence d'avoir été touchée de l'eau, tout étant entièrement sec en dehors comme en dedans. Dans les accès et avant les efforts de vomir elle était toujours en furie, très agitée, entièrement hors d'elle-même, prête à battre et à mordre, jargonnant toute sorte de barbarismes de différentes langues, latin, italien, allemand, danois etc. Malgré tous ces mouvements j'eus en vertu de la foi catholique ordinairement le bonheur de la tenir comme en bride, en prenant les deux pouces de ses deux mains ensemble dans une de mes mains, pendant qu'avec l'autre main je visitais librement et entièrement la bouche, et que je faisais ensuite avaler l'eau de la manière, que je viens de dire ci-dessus, et tout cela sans qu'elle fût à elle-même, jusqu'à ce qu'elle eût tout vomi ce qu'elle aurait avalé par occasion; car alors elle devenait plus tranquille, revenait à elle-même et restait extrêmement abattue. J'ai donné à feu M. Courtin, à sa réquisition expresse, un certificat par écrit d'une bonne partie de ce que j'en avais vu avec toute sorte de précaution, et je lui avais même donné plusieurs de ces différentes choses revomies; je n'ai pas su ce qu'on en a fait après sa mort.

Ce serait trop long de faire l'exposé de plusieurs autres événements extraordinaires, cependant je me sens obligé de rapporter les suivants quoique hors de l'ordre chronologique.

1. Je me trouvai un jour chez la même malade ayant mis fort en cachette entre mes habits sur le côté gauche de ma poitrine l'estampe de Clément XI. En m'approchant d'elle, sa fureur recommença, et elle me repoussa avec un air de souffrance en criant *palpa, palpa* (car c'était de cette manière bizarre, qu'elle prononçait toute sorte de mots dans ces accès) et en faisant des signes continuels pour écarter ce qu'elle sentait sur moi. Quelques moments après je m'écartai d'elle, en faisant plusieurs tours en différents endroits de la chambre, et je me mis avec toutes les précautions scrupuleuses, pour qu'elle ne pût s'apercevoir de rien, à la place de cette estampe celle d'un grand prélat appellant³⁶⁾. M'étant ensuite après quelques tournées trouvé près d'elle, il parut tout-à-coup sur son visage une très grande gaité, et après avoir crié avec éclats de rire *ami à moi, ami à moi*, elle me surprit dans un clin d'œil, en fourrant subitement sa main dans mon habit, en arracha l'estampe, qu'elle chiffonna sur le champ et la porta à sa

³⁶⁾ I 1671 var der udkommet en bog af Quesnel, *Réflexions morales sur le nouveau testament*, der vakte almindelig anerkendelse i katolske, gejstlige krese; men efter at den var udkommet igen i 1695, pådrog den sig jesuiternes vrede og gav anledning til bitre stridigheder. En af Klemens XI i 1713 udstedt bulle, *Unigenitus*, foer meget strengt frem mod bogen og dens tilhængere. Nogle af disse vilde ikke rette sig efter den pavelige bulle, men appellerede til et fremtidigt konciliums afgørelse, deraf betegnelsen *prélat appellant*. Meningen med ovenstående sted hos Winsløv er altså, at efter hans opfattelse er en sådan *prélat appellant* så ugudelig, at den onde ånd i den besatte regner ham for sin ven, medens den fromme pave indgyder den onde ånd den største angst, selv blot *in effigie*.

bouche avec tout l'air ordinaire de la plus grande friandise pour l'avaler, si je ne l'en avais pas empêchée. Elle n'était pas la seule, à qui j'ai vu moi-même le portrait de Clément XI, quoique bien caché, avoir causé des horreurs extraordinaires.

2. Parmi les étrangers, qui assistaient dans les cours d'anatomie, que je faisais alors chez moi en particulier il-y-eut un constantinopolitain, nommé M. Coraza, le second de trois frères du même nom, qui demeuraient tous les trois ensemble à Paris et s'y appliquaient tous à la médecine, qu'ils avaient tous très bien étudié dans d'autres pays. Ils étaient Grecs de religion, et l'aîné était comme le père et le gouverneur des autres. Celui-ci, très savant, modeste, sérieux, fort rangé et très curieux, me demanda un jour en particulier, s'il y avait ici des energumènes, et si j'en avais vu moi-même. Je répondis, qu'il y en avait, mais qu'ils paraissaient rarement, et que ces vrais affligés évitaient eux-mêmes d'être connus au public. Il me pria ensuite de lui procurer l'occasion d'en voir. Je lui promis d'en faire mon possible, mais pour lui seul en particulier, comme m'ayant donné des marques de discrétion, et sans en parler à d'autres ici. J'avais déjà obtenu une fois, quoique avec peine, la permission de mener ce bon prêtre allemand de l'Hôtel-Dieu, M. Muller, chez la susdite vexée, qui d'ailleurs ne voulait point du tout, qu'on fit connaître son état à d'autres après deux ou trois, qui l'avaient vue. J'obtins cependant à la fin par la confiance qu'elle avait toujours eue en moi, la permission d'y mener une fois un étranger, que j'assurais être d'un grand secret, qu'ainsi personne n'en saurait rien, et que pour plus de sûreté j'attendrais pour cela l'approche de son départ. J'avertis quelque temps après le Grec, que j'avais trouvé une occasion de satisfaire à sa demande, et que si c'était sa commodité, quoique la veille de son départ, je l'attendrais chez moi le lendemain sur les huit heures du matin. Je l'avertis en même temps, que je ne pouvais pas absolument assurer d'y voir ce qu'il souhaitait, puisque rien n'y paraissait à certaines personnes, et qu'outre cela il fallait s'armer de patience en attendant quelquefois plus d'une grande demi-heure l'arrivée de l'accès. Il vint me trouver le lendemain à l'heure nommée et me dit, que ne devant partir qu'à dix heures il profiterait de cet intervalle. Je l'y conduisis, et à peine y fûmes nous entrés, que la malade, qui venait d'ouvrir la porte, se mit sur une chaise basse toute en feu et en fureur avec un visage effroyable et des agitations très violentes à son ordinaire. Je dis à ce monsieur de ne pas avoir peur, et ayant commandé mentalement à l'ennemi caché de ne rien troubler, je m'emparai à mon ordinaire et mis les deux pouces de la malade en ma main gauche, pendant que je visitai, que je laissais ce monsieur aussi visiter très à son aise tous le dedans et tous les recoins de sa bouche, et qu'après cela je lui faisais boire suivant ma coutume une bonne tasse d'eau. Je ne quittai ses pouces qu'au moment des efforts pour vomir, qui arrivent heureusement bientôt, et elle vomit avec

une agitation extrême par ces efforts violents à plusieurs reprises des morceaux de terrine et, ce qui étonnait fort le Grec, un gros tas de coton entièrement sec nonobstant l'eau, qu'elle venait de boire. Il ramassa tout et le mit dans sa poche. Mais voici le plus extraordinaire, que je n'avais jamais vu auparavant, et qui m'a fait encore pour ainsi dire trembler toutes les fois, que j'y fais réflexion. Voyant ce Grec pleinement satisfait et convaincu, et voyant aussi, que le reste du temps permettait encore quelque chose, je me sentis très poussé à lui dire, que s'il voulait encore rester quelque temps, il pourrait peut-être encore voir quelque chose de plus, savoir, que s'il voulait se mettre en état de faire ici, pendant que nous y étions ensemble, une abstraction totale de lui-même par rapport à sa religion, et s'unir intérieurement et du fond du coeur avec moi dans la foi catholique principalement par rapport à l'article de la procession du Saint-Ésprit³⁷⁾, j'oserais espérer, que ce qu'il voudrait alors commander mentalement, sans aucune marque externe, à cet esprit infernal, serait exécuté. Il l'accepta d'autant plus, qu'il m'avait vu me faire obeïr ainsi, et que par là il était convaincu de la réalité de l'état des energumènes. Je l'avertis derechef de ne rien craindre, de persévérer fortement avec l'intention proposée, et de ne donner ni par les lèvres, ni par le regard, ni par le moindre geste ou mouvement particulier aucun signe de ce qu'il trouverait à propos de commander intérieurement par pure jussion mentale. Il était assis sur une chaise à quelques pas du côté gauche de la malade, et je portai ma chaise près de la porte, où, l'ayant tournée d'un sens opposé à la malade et à lui, je me tins assis de façon que je ne pouvais nullement être regardé en face, ni par elle, ni par lui, et je me mis à dire mon chapelet sans aucun autre mouvement. A peine l'avais-je achevé, que M. Coraza m'appela en me disant: *Domine, factum est, quod jussi!* A quoi, sans me tourner pour le regarder, je demandai: *Quid jussisti?* Il me répondit, me tenant dans la même situation: *Jussi, ut osculetur poplitem meum. Quod jussi, fecit.* Là-dessus je me tournai vers lui, et je le trouvai pâle au visage et comme interdit, me montrant, comment la malade s'était prosternée à terre en tournant la tête sous son jarret pour le baiser. Nous sortîmes ensemble, et en nous accompagnant dans la rue je lui recommandai le souvenir de la force de la vraie catholicité, qu'il avait vue si manifestement, et je le priai fort d'y faire réflexion. Là-dessus il prit congé de moi, et s'en alla joindre ses frères pour partir. Je n'ai eu aucune nouvelle de lui depuis, excepté une lettre de politesse, qu'il m'écrivit de Livourne quelque temps

³⁷⁾ Efter den katolske kirkes lære udgår Helligånden fra evighed af både fra Faderen og fra Sønnen (Spiritus Sanctus . . . procedit). Grækernes lære, at den Hellige Ånd kun udgår fra Faderen, blev derfor forkastet på det 14de økumeniske koncil i Lyon 1274. *Denzinger-Bannwart, Enchiridion Symbolorum, Definitionum et Declarationum de rebus fidei et morum.* Friburgi-Brisgovix 1908. Stk. 460. p. 201.

après. Son frère, qui avait assisté particulièrement à un de mes cours d'anatomie, vint environ six ans après à Paris en qualité de médecin avec l'ambassadeur turc, père du dernier ambassadeur, mais il ne me donna aucune connaissance d'en avoir rien appris de son frère aîné³⁸⁾.

Da Winsløvs skrifter for en stor del er sjældne, da mange ikke findes paa vore offentlige biblioteker, og da en fortegnelse over dem hidtil ikke eksisterer, gives der nedenfor den første begyndelse til en saadan. De skrifter, forfatteren ikke selv har set, er trykt med kursiv. I parentes er angivet, hvor der findes eksemplarer af de paagældende bøger. (A, Anatomisk Instituts bibliotek, K, Det kongelige Bibliotek, M, i forfatterens eje, U, Universitetsbiblioteket).

Fortegnelse over Winsløvs Skrifter.

Disputatser, ved hvilke Winsløv var respondens.

1. — *Dissertatio De Vermibus Et Insectis Qvam exponit Oligerus Jacobæus Respondente Jacobo Winslow Hafniæ [25] Novemb. 1796. 4°. (K. U.).*
2. — *Qvæstio medica An cerealia & olera agri Parisiensis salubria? Paris 1703. 4°. Præs. P. Perreau.*
3. — *Qvæstio medica An cordis motus a dura meninge? Paris 1703. 4°. Præs. N. Andry.*
4. — *Qvæstio medica An profligandis morbis impares venæsectio et purgatio? Paris 1704. 4°. Præs. B. Deuxivoie.*

Disputatser, ved hvilke Winsløv var præsidents.

- 5 a.— *Exercitii Anatomico-Pathologici, Circa Historiam De Solenni Alvi Solutione Ex Ira Et Moerore, Particula I Anatomica submissa à Jacobo Winslow tuente Johanne Thomæ Trojel. Anno 1695 d. 26 Junii Hafniæ. (K. U.).*
- 5 b.— *Exercitii Particula II. Pathologica Respondente Canuto Spormaker Bernhardi F. In Auditorio Anno 1696 d. [17] Junii Hafniæ. (K. U.).*
6. — *Spicilegium Anatomico-Botanicum Generale De Machinæ Plantanimalis Oeconomia Analogica, Qvod In Collegio Mediceo die 20 Junii Anno 1694. h. p. m. proponit Jacobus Winslow. Respondente Christiano Willichio. Hafniæ. (K. U.).*

³⁸⁾ Herefter følger endnu flere beretninger om lignende tilfælde af ikke mindre interesse. — Manuskriptets retskrivning er ikke bevaret.

7. — *An ex anatome subtiliori ars medica certior?* Paris 1717. 4°. Resp. Jos. de la Grive.
8. — *Qvæstio medica . . . An in cognoscendis morbis errores funestos vitare possit anatomes parum duntaxat gnarus?* Paris 1732. 4°. Resp. P. Roussin de Montabourg.
9. — *Qvæstio Medico-Chirurgica . . . An mortis incertæ signa minùs incerta à Chirurgicis, quàm ab aliis experimentis?* Paris 1740. 4°. Resp. Leander Peaget. (K.).

Optryk i:

10. — *Lettres Sur La Certitude Des Signes De La Mort, où l'on rassure les citoyens de la crainte d'être enterrés vivans . . .* Par M. Louis . . . Paris 1752. 12°. (K.).
11. — Jacob Benignus Winsløvs Thesis om Dødstegnene: „Mortis incertæ signa minus incerta a Chirurgicis, quam ab aliis experimentis“. Med en fornøden Fortale udgiven og oversat af Adjunkt V. Heise. Sorø 1868. 8°. (Skoleprogram). (K. U. M.).

Oversættelser:

Til fransk i:

12. — *Dissertation Sur L'Incertitude Des Signes De La Mort, Et L'Abus Des Enterremens, & enbaumemens précipités: Par M. Jacques-Benigne Winslow . . . Traduite, & Commentée par Jacques-Jean Bruhier.* Paris 1742. 8°. (K. U. M.).

Optryk af den franske oversættelse i:

13. — *Lettres Sur La Certitude . . .* Par M. Louis. Paris 1752. [Se 10].

Oversættelser af den franske tekst:

Til svensk i:

14. — *Afhandling Om Dødsteknens Owiszheth, Och om thet miszbruk som ær med alt før hastiga begrafningar. Med bifogade bewis, och förslag hæremot, Af Jacob Benigne Winslow . . . Med Jacob Johan Bruhiers Förklaringar eller Til-satser, Öfwersatt ifrån Fransöskan . . . af Olof Tillæus . . . Stockholm . . . 1751. 8°. (K.).*

Til tysk i:

15. — *Jacques Jean Bruhier, der Arzneygelahrtheit Doktors, Abhandlung von der Ungewiszhheit der Kennzeichnen des Todes, und*

dem Misbrauche, der mit übereilten Beerdigungen und Einbalsamirungen vorgeht. Aus dem Französischen übersetzt, und mit Anmerkungen und Zusätzen vermehret herausgegeben von D. Johann Gottfried Jancke Leipzig und Coppenhagen 1754. 8°. (K.).

Til italiensk i:

16. — Opusculi Anatomici Del Winslow Raccolti dalle Memorie dell' Accademia Reale delle Scienze di Parigi Tradotti Dal Franzese Con una Dissertazione dello stesso sopra l'incertezza de' segni della Morte, E cinque Tavole dell'Antropologia del Drake, con loro Spiegazione tradotta dall' Inglese. In Bologna. 1744. 8°. (M.).
17. — Dissertazione Sopra l'incertezza dei segni della Morte, e sopra l'abuso di sepellire troppo presto i Morti. — I tredje bind af: Esposizione Anatomica Napoli 1775. 4°. (Se 72). Denne findes måske også i: [70] og [71]. Muligvis er de to italienske oversættelser ikke foretagne efter den latinske original [9], men efter den franske oversættelse [12].

Til dansk i:

18. — Jacob Benignus Winsløvs Thesis om Døds-tegnene Sorø 1868. 8°. Se [11].
19. — *Qvæstio medica. An juxta varias anni tempestates variè regenda corporis humani sanitas?* Paris 1741. 4°. Resp. J. M. F. de La Sône.
20. — *Qvæstio An ad servandam præ fetu matrem, obstetricium hamatile, minus anceps et æqve insons, quam ad servandam cum matre fetum sectio cæsarea?* Paris 1744. 4°. Resp. Guil. Ruellan.
- 20 b. — *An legitimus quadragesimalis victus salubris?* Paris 1749. Resp. Cl. Fr. Grandclas.
21. — *Qvæstio An ad extrahendum calculum dissecanda ad pubem vesica?* Paris 1752. 4°. Resp. C. T. G. G. de Preval.

Afhandlinger i Mémoires de l'Académie Royale des Sciences.

- [16] og [72] efter titlerne angiver, at de pågældende afhandlinger findes på italiensk i de ved numrene betegnede to værker.
22. — 1711. Observations sur les fibres du cœur & sur ses valvules, avec la maniere de le préparer pour les démontrer. P. 151—156. [16] og [72].

23. — 1711. De la maniere dont se font les secretions dans les glandes. P. 245—252. [16] og [72].
24. — 1715. Nouvelles observations anatomiques sur la situation et la conformation de plusieurs visceres. P. 226—235. [16] og [72].
25. — 1717. Description d'une valvule singuliere de la veine-cave inferieure, à l'occasion de laquelle on propose un sentiment nouveau sur la fameuse question du *Trou ovale* qui semble également appuyé par les preuves favorables aux deux opinions contraires. P. 211—225. [16] og [72].
26. — 1719. Observations sur les muscles de l'omoplate. P. 48—53. [16] og [72].
27. — 1719. Sur la mecanique des cartilages semilunaires. P. 157—164. [16] og [72].
28. — 1720. De l'action des muscles en general, et de l'usage de plusieurs en particulier. P. 85—94. [16] og [72].
29. — 1720. Observations sur les os du corps humain. P. 347—354. [16] og [72].
30. — 1721. Observations sur la mecanique des muscles obliques de l'œil, sur l'iris, & sur la porosité de la cornée transparente, &c. P. 310—322. [16] og [72].
Delvis optrykt i: Journal des Sçavans. 1724. P. 337—39.
31. — 1722. I. Explication de l'enfoncement apparent d'un grand clou dans le cerveau par les narines. II. Conformation particulière du crâne d'un sauvage de l'Amerique septentrionale. III. Observations osteologiques. IV. Avertissement sur un memoire de 1720. P. 320—329. [16] og [72].
32. — 1723. Observations anatomiques sur quelques mouvements extraordinaires des omoplates & des bras. Et sur une nouvelle espece de muscles. P. 69—78. [16] og [72].
33. — 1725. Éclaircissements sur un memoire de 1717, qui traite de la circulation du sang dans le fœtus. Et quelques remarques sur un systeme particulier de M. Vieussens, et sur un écrit de M. Rouhaut sur cette même matière. P. 23—34. [16] og [72].
34. — 1725. Suite des éclaircissements sur la circulation du sang dans le fœtus. P. 260—281. [16] og [72].
35. — 1726. Observations nouvelles sur les mouvements ordinaires de l'épaule, sur l'action des muscles qui executent ces mouvements, & sur l'usage particulier de quelques-uns des mêmes muscles; avec quelques remarques singulieres sur le muscle grand dorsal & ceux du bas ventre. P. 175—198. [16] og [72].
36. — 1729. Observations anatomiques sur la rotation, la pronation, la supination, & d'autres mouvements en rond. P. 25—31. [16] og [72].

37. — 1730. Sur les mouvements de la tête, du col, et du reste de l'épine du dos. P. 345—356. [16] og [72].
38. — 1733. Remarques sur les monstres, à l'occasion d'une fille de douze ans, au corps de laquelle étoit attachée la moitié inférieure d'un autre corps; & à l'occasion d'un faon à deux têtes, dissequé par ordre du roy. Avec des observations sur les marques de naissance. Première partie. P. 366—389. [16] og [72].
39. — 1734. Remarques sur les monstres. Seconde partie. P. 453—490. [16] og [72].
40. — 1735. Deux observations anatomiques, La première, sur une contorsion involontaire de la tête. La seconde, sur une roideur douloureuse du côté droit du col, avec un grand battement de la carotide, & une espede de cliquetis au fond de la gorge. P. 299—310. [16] og [72].
41. — 1738. Remarques et éclaircissements par l'anatomie comparée, sur plusieurs articles de la 2de partie du traité de Borelli *de Motu Animalium*, imprimé à Rome 1681. Premier mémoire. P. 65—96. [16] og [72].
42. — 1739. Observations anatomiques sur la disposition naturelle que nous avons à faire certains mouvements avec les deux mains à la fois, ou avec les deux pieds à la fois, plus facilement en sens contraire qu'en même sens. Et sur la difficulté naturelle de faire à la fois avec les deux mains, ou avec les deux pieds, certains mouvements différents, dont l'alternative n'a aucune difficulté. P. 14—23. [72].
43. — 1740. Réflexions anatomiques sur les incommodités, infirmités &c. qui arrivent au corps humain à l'occasion de certaines attitudes & de certains habillements. P. 59—65. [72].
44. — 1740. Observations anatomiques sur un enfant né sans tête, sans col, sans poitrine, sans cœur, sans poulmons, sans estomac, sans foye, sans ratte, sans pancreas, sans une partie des premiers intestins, &c. Avec les réflexions sur cette conformation extraordinaire. P. 586—612. [72].
45. — 1741. Sur les mauvais effets de l'usage des corps à baleine. P. 172—183.
46. — 1742. Remarques sur deux dissertations touchant les monstres, l'une de 1702 par M. Goëffon, médecin de Lyon, l'autre en 1739 par M. Haller professeur à Gottingue. Et éclaircissements sur le mémoire de 1740, à l'occasion du monstre de Cambrey. P. 91—120.
47. — 1742. Observations par l'anatomie comparée sur l'usage des muscles digastrique de la mâchoire inférieure dans l'homme. P. 176—202.

48. — 1743. *Remarques sur les monstres. Cinquième & dernière partie.* P. 335—358.

Andre mindre afhandlinger.

49. — *Sauveur François Morand, Traité de la taille au haut appareil . . . et une lettre de M. Winslow . . . sur la même matière.* Paris 1728. 12°.
50. — *Remarques sur le Mémoire de M. Ferrein, touchant le mouvement de la mâchoire inférieure.* Paris 1755. 12°.

Winsløvs anatomiske håndbog.

51. — *Exposition Anatomique De La Structure Du Corps Humain, Par Jacques-Benigne Winslow . . .* Paris 1732. 4°. 1 bind. (K. U. A. M.).
52. — *Exposition . . . Winslow . . .* Paris 1732. 8°. 4 bind (3 bind + 2 halvbind). (K.).
53. — *Exposition . . . Winslow . . .* Amsterdam 1732. 8°. 4 bind. (K. U.).
54. — *Exposition . . . Winslow . . . Nouvelle Edition, Corrigée & enrichie de Figures . . .* Amsterdam 1743. 8°. 4 bind. (K.).
55. — *Exposition . . . Winslow . . . Nouvelle Edition, Corrigée de nouveau & enrichie de cinq Planches & de l'Explication, qu'en a donné Le Celebre Mr. Albinus . . .* Amsterdam 1752. 8°. 2 bind (hvert bestående af to halvbind). (U. — Det kgl. Bibl. ejer 1ste bind).
56. — *Exposition . . . Par M. Winslow . . . Nouvelle Édition, faite sur un exemplaire corrigé & augmenté par l'auteur, à laquelle on a joint de nouvelles figures & tables . . . et la vie de l'auteur . . .* Paris 1775. 8°. 4 bind (3 bind + 2 halvbind). (K.).
57. — *Exposition . . . Nouvelle Edition . . .* Paris 1776. 8°. 4 bind. Med Winsløvs portræt og en anden forteale. (K. U.).

Foruden de foran nævnte franske udgaver omtales der også følgende:

58. — *Amsterdam.* 1754. 8°.
59. — *Amsterdam.* 1762. 8°.
60. — *Paris.* 1765. 8°.
61. — *Paris.* 1766. 8°.
62. — *Paris.* 1767. 8°.

Oversættelser:

63. — *An Anatomical Exposition Of The Structure Of The Human Body By James Benignus Winslow . . . Translated from the French Original, By G. Douglas . . .* London 1733. 4°. 1 bind (2 halvbind). (M.).

64. — Dess Herrn Jacobi Benigni Winslow Anatomische Abhandlung Von dem Bau Des Menschlichen Leibes Berlin 1733. 8°. 4 bind. (A. K. U.).
65. — Abhandlung von dem Bau und der Zergliederung des menschlichen Leibes, ehemals von Jac. Benig. Winslow in französischer Sprache herausgegeben, nunmehr aber zum zweyten Mal daraus verdeutschet und verbessert, wie auch mit Fünf Tabellen des Herrn Albinus vermehret. Basel 1754. 8°. 5 bind. (K. U.).
66. — Expositio Anatomica Structurae Corporis Humani Jac. Benigni Winslow E Gallico Latine Versa, Cum Figuris Aeneis Earumque Explicatione Francofurti & Lipsiae 1753. 8°. 4 bind (3 bind + 2 halvbind). (A. K. U. M.).
67. — Expositio Versa Venetiis 1758. 4°. 1 bind. (K.).
68. — *En latinsk udgave Venedig 1758. 8°.*
69. — *En italiensk udgave Bologna (1744 el. før). (8° ?)*
70. — *En italiensk udgave Neapel 1746. (4° ?)*
71. — *En italiensk udgave Neapel 17. . . (4° ?)*
72. — Esposizione Anatomica Della Struttura Del Corpo Humano Del Dottor Jacopo Benigno Winslow Tradotta Dal Franzese Terza Edizione Napoletana Napoli 1775. 4°. 3 bind. (Sidste bind indeholder kun mindre afhandlinger af Winsløv, se numrene [17] og [22] til [47]). (M.).

Øverst medalje præget i 1744 til minde om bygningen af amfiteatret i Paris (med billede af det medicinske fakultets dekanus, Elias Col de Vilars).

Midt i og nederst medalje præget 1746 til minde om amfiteatrets indvielse af Winsløv (med billede af dekanus C. J. de l'Épine).

Fotografi efter gipsafstøbninger af medaljerne i Cabinet des Médailles i Paris.

¹/₃ lineær forstørrelse.

